

HEELKUNDIGE

MENGELINGEN.

HEELKUNDIGE

MENGELINGEN,

DOOR

J. F. KERST,

CHIRURGIAE DOCTOR,

Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, Chir. Majoor, belast met de heelkundige dienst bij het Groot Rijks Militaire Hospitaal ter instuctie te Utrecht; *Corresponderend lid van het Geneeskundig genootschap te* Brussel, *en van het Genootschap* Vis unita fortior *te* Hoorn, *alsmede gewoon lid van het Genootschap ter bevordering der Heelkunde te* Amsterdam.

MET PLATEN.

Te UTRECHT,

bij J. G. VAN TERVEEN EN ZOON.

1835.

AAN

Zijne Doorluchtige Hoogheid

DEN HERTOG

BERNHARD VAN SAXEN-WEIMAR-EISENACH.

Doorluchtig Vorst!

Gedurende nagenoeg vier jaren heb ik de eer genoten, om, onder de bevelen van Uwe Doorluchtige Hoogheid, bij de tweede divisie Infanterie van het leger te velde te mogen dienen; ieder dézer dagen leverden bewij-

zen van de belangstelling, die Uwe Doorluchtige Hoogheid in den zieken krijgsman en in de Militaire geneeskundige dienst stelt, terwijl zij tevens gekenmerkt waren door goedheden, aan mij en aan de overige Officieren van Gezondheid door Uwe Doorluchtige Hoogheid betoond. Bij dit alles heeft het Uwe Doorluchtige Hoogheid nog behaagd, eene voor mij onschatbare gunst te voegen, te veroorloven namelijk, dat deze mijn ar-

heid, versierd met den naam van Uwe Doorluchtige Hoogheid, die zoowel geleerde als krijgsman zijt, in het licht verschijne.

Ik neem deze gelegenheid gretig waar, om mijne hulde Uwen Doorluchtigen Persoon openlijk aan te bieden; mijnen opregten dank voor zoo vele blijken van welwillendheid, er bij voegende, verzoek ik Uwer Doorluchtige Hoogheid de onveranderlijke gevoelens van onbegrensde hoogachting en diepen eer-

bied aan te nemen, met welke het mij vereert, te zijn:

Doorluchtig Vorst!

VAN UWE DOORLUCHTIGE HOOGHEID

DE ZEER EERBIEDIGE EN GEHOORZAME DIENAAR,

Kerst.

VOORBERIGT.

In het jaar 1830 heb ik een beknopt verslag van hetgeen, gedurende het jaar 1829, belangrijk in mijne dienst bij het Rijks Militaire Hospitaal ter instructie te Utrecht was voorgekomen, in het licht gegeven. Van onderscheidene zijden mogt dit werkje zeer veel bijval vinden en genoot ik zoo veel aanmoediging, dat ik besloot jaarlijks een gelijksoortig verslag het licht te doen zien. De omstandigheden, in welke ons dierbaar Vaderland gedurende eenige jaren verkeerd heeft, zijn de redenen, dat ik in dit mijn voornemen ben te leur gesteld geworden.

Reeds in het jaar 1830 kreeg ik eene zending naar Antwerpen, *en werd ik in het voorjaar van 1831 bij de armée gedétacheerd, vanwaar ik eerst in de maand October van het jaar 1834 tot mijne vorige betrekking bij het Rijks Hospitaal ben teruggekeerd.*

Van hetgeen mij gedurende dien tijd min of meer wetenswaardig is voorgekomen, heb ik aanteekeningen gehouden, en kwamen mij deze geschikt voor, om als een vervolg op mijn vroeger gegeven stuk te kunnen dienen. Het zijn dan deze, welke ik in het hier volgende werk het heelen geneeskundig publiek aanbied, er bijvoegende, dat, ware ik in de gelegenheid geweest dezelve vroeger bekend te maken, zij dan welligt meer oorspronkelijke denkbeelden zouden bevat hebben; het is nu echter te laat mij deze toe te eigenen.

Omtrent de waarde van hetzelve, zal ik mij niet vermeten eenig oordeel te vellen, en slechts zeggen, dat ik mij vlije geen' geheel overtolligen arbeid te hebben verrigt; immers de waarnemingen aan het ziekbed met de nasporingen in de ontleedzalen gedaan, zijn de ware bronnen, uit welke wij, tot opbouwing van onze wetenschap, moeten putten. » Duo sunt praecipui medicinae cardines, ratio et observatio; observatio tamen est filium ad quod dirigi debent medicorum ratiocinia.” BAGLIVIUS.

Over den vorm van het werk zelve moet ik nog zeggen, dat ik, wegens de verscheidenheid der stoffe, gemeend heb, hetzelve den titel van heelkundige mengelingen *te moeten geven. Hetzelve is in drie hoofdstukken verdeeld, handelende, in het eerste, over hetgeen mij belangrijk bij het Rijks Hospitaal te* Utrecht *is voorgekomen; het tweede bevat een overzigt van hetgeen in het Hospitaal te* Ant-

werpen, *gedurende de maanden September en October van 1830, is voorgevallen, terwijl het derde hoofdzakelijk aan eenige heelkundige bijzonderheden, bij de 2de divisie van het leger te velde, door mij waargenomen, gewijd is, met bijvoeging van eenige, zoo in het leger als vroeger, door mij gedane opmerkingen omtrent de zoogenaamde oogziekte der krijgslieden.*

Hier en daar zal men in de onderscheidene hoofdstukken enkele gevallen aantreffen, die door mij op andere plaatsen en bij andere gelegenheden zijn waargenomen; ik heb echter gemeend deze als tot de zaak, die nu door mij behandeld werd, behoorende, er te mogen inlasschen.

Voor het gebrekkige in dezen mijnen arbeid verschooning vragende, voeg ik hierbij de verzekering, dat mijne schoonste belooning zal bestaan, in te mogen ondervinden, van niet geheel vruchteloos werkzaam te zijn geweest, en is zulks het eenige doel waarnaar ik streef.

Van eenige genees- en heelkundige genootschappen met het lidmaatschap vereerd zijnde, ben ik voornemens mijne waarnemingen enz. in het vervolg aan deze in te zenden.

Utrecht,
in Augustus 1835. *De Schrijver.*

INHOUD.

EERSTE HOOFDSTUK.

KORTE AANTEEKENINGEN.

TWEEDE HOOFDSTUK.

GESCHOTENE WONDEN.

KUNSTBEWERKINGEN.

DERDE HOOFDSTUK.

EERSTE HOOFDSTUK.

Overzigt van het meest belangrijk voorgekomene in de heelkundige afdeeling van het Rijks-Militair Hospitaal ter instructie, te Utrecht, gedurende het jaar 1830, de eerste drie maanden van het jaar 1831 en de maanden November en December van het jaar 1834.

§ 1. *Operatiën gedurende de bovengemelde tijdvakken in het Rijks-Hospitaal verrigt.*

Exstirpatio	van de dye . . .	1	overleden (*a*).
»	van den opperarm .	1	hersteld.
»	van den voet, volgens *Chopart*	2.	één hersteld en één nog onder behandeling.
»	van het taarlingbeen met de twee laatste navoetsbeenderen en teenen van den linker voet	1	hersteld.
»	van het vijfde nahandsbeen met den pink .	1	idem.

(*a*) de fuselier *v. d. Poorten*.

Exstirpatio van den regter duim.	1	hersteld.
» van het laatste vingerkootje van den wijsvinger	1	idem.
Amputatio van den linker voorarm	1	overleden (*a*).
» van het eerste nahandsbeen	1	hersteld.
Resectio van den buiten enklaauw	1	idem.
Exstirpatio van ballen	3	idem.
» van waterblazen uit het *scrotum*	2	idem.
» van kwaadaardige zweren	3	idem.
» van een *scirrheus* gezwel uit de bovenlip.	1	idem.
Operatio van de zakwaterbreuk door inspuiting . . .	1	idem.
» van de zakwaterbreuk door insnijding . . .	2	idem.
» van de zakwaterbreuk door uitsnijding . .	1	idem.
» van aangeboren dubbelde zakwaterbreuk door onderbinding	1	idem.
» van de volkomene aarsfistel	3	twee hersteld.
» van het druifgezwel .	2	hersteld.
» tegen de binnenwaartsgekeerde oogleden . .	1	idem.
» tegen de binnenwaartsgekeerde oogharen . .	1	idem.
Kunst-pupil-vorming	1	gelukt.
Te zamen	33.	

(*a*) De jager *v. d. Noot.*

Het *cauterium actuale* tegen hospitaals-versterving, gewrichtsontsteking en beenbederf, veertien malen aangewend.

Van de kunstbewerkingen, die geen uitgebreid verslag verdienen, zal ik hier kortelijk het een en ander laten volgen.

A. *Exstirpatio van den voet volgens* CHOPART. In beide gevallen heb ik slechts eenen zeer kleinen, naauwelijks eenen halven duim langen bovenlap gevormd, en tot dekking van de stomp den onderlap uit de zachte deelen van de voetzool gebezigd. Zoo als zulks bij exstirpatiën meestal plaats heeft, is ook hier de hechting slechts gedeeltelijk gelukt.

Bij den eersten lijder, de fuselier *v. d. Schoof* van de 10de Afdeeling Nat. Infanterie, die door bevriezing, versterving van de zachte deelen tot op het been toe gekregen had, volgde de genezing geregeld in negen weken. De tweede lijder, de fuselier *Spijkers* van de 2de Afdeeling Nat. Infanterie, die wegens *caries* dezelfde operatie ondergaan heeft, is nog onder behandeling, koestert echter de hoop van spoedig geheel hersteld te zullen zijn. Het is de plaats, waar de pees van de *musculus tibialis anticus* gelegen is, die telkens op nieuw ontsteekt en in verzwering overgaat.

B. *Amputatie van het tweede nahandsbeen met den wijsvinger.* Van gevoelen zijnde, dat de exstirpatie van dit been wel eens gewrichtsverstijving tusschen het eerste nahandsbeen en het *os multangulum majus* van de voorhand ten gevolge zoude

kunnen hebben, waardoor de bewegingen van den duim zeer zoude gehinderd zijn, acht ik het raadzamer hier liever de amputatie te doen, wanneer ten minste de aard en de uitgestrektheid van het gebrek zulks veroorlooft, en heb ik deze operatie met een volkomen gevolg bij den jager *J. Croeb*, wegens *necrosis* aan den wijsvinger met ontaarding van het wijsvinger-nahandsgewricht der regter hand gedaan. Ten einde eene zoo min mogelijk hinderenden mistand te verkrijgen, heb ik het been in eene schuinsche rigting afgezaagd en beantwoordde zulks volkomen aan het oogmerk.

De weggenomen vinger levert een belangrijk praeparaat op. Zoo als bekend is, vormt er zich bij *Necrosis* der lange beenderen, eene nieuwe beenmassa, om de oude, die later door eene der openingen, in het nieuwe been aanwezig, geheel of bij gedeelten uitgestooten wordt; dit alles is op dit praeparaat duidelijk zigtbaar; doch levert het daarenboven iets geheel bijzonders op. Het nieuwe kootje bestaat namelijk uit twee halve cylinders, die door een vezelachtig bandje vereenigd en op elkander beweegbaar zijn, zoo dat hier als het ware een nieuw gewricht gevormd is.

Ik wil bij deze gelegenheid de beschrijving van een praeparaat (necrosis aan het bovendeel van het borstbeen van eenen volwassenen man) geven, hetwelk ik aan de zorg van den heer Officier van gezondheid der 2de klasse *Borgers*, en de goedheid van den heer Chir. Majoor Dr. *Engelhart* te danken

heb. Het geheele *manubrium sterni* is verstorven en men ziet in deszelfs plaats eenen vliezigen zak, die in gedaante met het oude *manubrium* overeenkomt, doch meer uitgebreidheid heeft. Deze zak is aan deszelfs achtervlakte plat, doch van voren gewelfd, en ziet men zoowel aan deszelfs voor- als achterwand verscheidene beenplaatjes (nieuwe verbeeningspunten). Aan de voorzijde van dezen zak bevinden zich zes openingen, terwijl de achterzijde volkomen gesloten is. De kraakbeenderen der eerste ribben vormen een zamenhangend geheel met het vlies, ook is er van de oude gewrichtsvlakten geen spoor meer overig. De gewrichten der sleutelbeenderen zijn geheel vernietigd, en hangen deze deelen slechts door het beenvlies met den zak zamen, of liever, het is een verlengsel van den zak, die de hoofdjes der sleutelbeenderen omgeeft. Van onderen bespeurt men dat de zak als het ware van het oude beenvlies van het borstbeen uitgaat, en is hij hier met dit been innig vereenigd. Vaten zijn er op dit gedroogd stuk niet waar te nemen.

De holte is enkelvoudig en bevat de *sequesters*, van welke de grootste zich voor de ruimste opening aanbiedt.

De beenplaatjes, van welke er zich vier aan den voor- en drie aan den achterwand van den zak voordoen, zijn niet zamenhangend, hebben eene onregelmatige gedaante, schijnen geheel uit de *subst. compacta ossium* te bestaan en zijn aan de inwendige oppervlakte van het vlies (den zak) gehecht;

zij zijn hard, zeer breekbaar, vast; derzelver uitwendige vlakte is korrelig-ruw, en bedekt door het oude beenvlies (den zak); hunne inwendige oppervlakte is iets losser, sponsachtiger, en schijnt door een zeer dun vliesje overtogen te zijn.

De zes openingen, ter zijde, van boven en van onderen aan den voorwand van den zak aanwezig, zijn meest allen eirond, verschillend van groote, zoo is er één, die één' duim en ééne lijn lang en negen lijnen breed is; de overigen hebben de uitgebreidheid van eene halve cent en iets kleiner. De meeste dezer *Cloaken*, zoo als WEIDMAN dezelve noemt, zijn geheel of gedeeltelijk door de nieuwe beenplaatjes begrensd.

De *sequesters* zijn drie in getal, zeer sponsachtig, ligt, zuiver wit, en bewegen zich vrij in den zak.

Gevolgtrekkingen:

1°. Platte sponsachtige beenderen, die geen mergholte hebben, kunnen necroseren.

2°. De beenversterving had derzelver derde tijdperk bereikt.

3°. Daar in ons geval het *periosteum* gezond was en er geen *menbrana medullaris* in het borstbeen bestaat, is de versterving in het beenweefsel zelve begonnen.

4°. De vorming van het nieuwe been geschiedt in deze omstandigheden zeer onvolkomen; als oorzaak hiervan beschouwen wij het ontbreken van het mergvlies.

5°. Het nieuwe been vormt zich gedeeltelijk aan

de inwendige vlakte van het beenvlies, (aannemende, dat deze zak het oude beenvlies was, hetgeen ik geloof dat men gereedelijk doen kan), doch schijnt het mergvlies tot eene meer volmaakte beenvorming volstrekt vereischt te worden.

6°. De nieuwe beenwording bij *necrosis* volgt dezelfde wetten, zoo als zij zulks in den physiologischen toestand doet, de *subst. compacta* namelijk vormt zich het eerst en verandert deze in *subst. spongiosa* (*a*).

7°. Het getal openingen stemt niet altijd met dat der *Sequesters* overeen.

8°. De openingen kunnen veel grooter zijn dan men gewoonlijk aangeeft. S. COOPER zegt op pag. 158 van zijn dictionnaire de chirurgie pratique art. *Necrose*: » leur grandeur est telle qu'on peut y in» troduire une plume et *elles ne diffèrent que très » peu de cette dimension.*" Bij genecroseerde vingerkootjes heb ik dezelve meermalen, ter grootte van eene halve cent, aangetroffen.

Bewonderen wij eindelijk in dit praeparaat nog de natuur, die, door de achtervlakte van den zak geheel gesloten te houden, gezorgd heeft, dat er zich et-

(*a*) Deze wet, het eerste door *Albinus* aangegeven, door *E. H. Weber* bevestigd, is nader door den Groningschen Hoogleeraar *A. A. Sebastian* toegelicht en op de ziekelijke beenwording toegepast. Zie Tijdschrift voor Natuurlijke Geschiedenis door *J. van der Hoeven* en *W. H. de Vriese*, 1ste deel, 4de stuk pag. 242, over de verandering van *subst. corticalis* der beenderen in *subst. spongiosa* bij de gezonde en ziekelijke beenwording, door *A. A. Sebastian.*

ter noch beenstukjes in de borstholte konde ontlasten.

C. *Exstirpatio van ballen* (*castratio*). In mijn *beknopt verslag enz. pag. 89*, heb ik gezegd, dat ik bij deze operatie steeds de geheele zaadstreng onderbond; ik heb dezen algemeenen regel voor mijn praktijk gewijzigd, en geloof dat het doelmatiger is, om de vaten afzonderlijk te onderbinden, wanneer de zaadstreng verdikt is, ook zonder verhard te zijn. Dus ontmoette ik bij den sergeant Z. van de 7de Afdeeling, eene zaadstreng, die ruim twee duimen *diameter* had, en die met eene taaije geleiachtige stof gevuld was. Veronderstellende dat ik in het onderhavig geval het bindsel niet zoo vast konde aanleggen, dat de zamenhang der zenuwen vernietigd werd, en ik dus zenuwtoevallen zoude te vreezen hebben, heb ik de vaten afzonderlijk onderbonden.

D. *Aarsfistel operatie.* Bij eenen lijder, die aan een zamengestelde aarsfistel leed, en bij wien ik den darm vrij hoog moest doorklieven, ontstond eene verbloeding, die ik slechts door eene, ruim één uur voortgezette, drukking, door de vingers van eenen helper, tot staan bragt. Koude zamentrekkende inspuitingen, het tamponeren, door eene met koud water gevulde blaas, bleef zonder gevolg.

E. *Kunst-pupil-vorming of liever verplaatsing van den oogappel.* Men beschuldigt, en misschien wel met regt, de door insnijding en zelfs door uitsnijding gevormde pupillen, dat zij niet zelden, na

verloop van eenigen tijd, verdwijnen. Zulks kan de Methode van den heer *van Onsenoort* niet ten laste worden gelegd, en is zulks een voordeel, dat wel degelijk bij het verkiezen der methode in aanmerking verdient te worden genomen. Het volgende geval is eene bijdrage, die zulks helpt staven.

De heer *M*.... 2de Luitenant bij het algemeen depôt der Landmagt, geleidde in het jaar 1829 een transport troepen naar de Oost-indiën en werd Z. E., nog voor zijne bestemming bereikt te hebben, door eene hevige *purulente ophthalmie* aangetast, die eene volkomene blindheid ten gevolge had. In het vaderland terug gekeerd, verzocht deze heer in het Rijks Hospitaal opgenomen te mogen worden, waar Z. E. den 1en Februarij 1830 in den volgenden toestand aankwam. *Staphyloma sphericum totale oculi dextri*, *leucoma oculi sinistri*, zoo echter, dat de buitenrand van het linker hoornvlies nog doorschijnend en tot de plaatsing van eenen oogappel geschikt was, kunnende de lijder met dit oog licht en duisternis onderscheiden. Na het druifgezwel van het regter oog opgeruimd te hebben, vormde ik op het linker den oogappel, en gelukte deze operatie zoo goed, dat de heer *M*... veertien dagen later reeds eene eigenhandigen brief aan zijne betrekkingen schreef, die in schrift van vroegere tijden niet verschilde; dat hij 's avonds een partijtje met de kaart konde maken, enz. En nog onlangs heb ik door de goedheid van den heer

Chir. Majoor *Plato* vernomen, dat de pupil nog onveranderd en het gezigt in geene deelen verminderd is.

F. *Aanwending van het brandijzer.* Hoe verschrikkelijk dit middel ook is, hoezeer het te wenschen ware, dat men het nimmer behoefde, moet het de heelmeester, als het laatste, waarop hij grondige hoop vestigen kan, in vele gevallen aanwenden, en blijft het, wat men in latere tijden er ook tegen moge hebben ingebragt, bij hospitaals-versterving en gewrichts-ontstekingen het plegtanker (*à de grands maux il faut de grands remèdes*). De ondervinding heeft mij geleerd, dat het of te veel geschuwd, of veelal zoodanig wordt aangewend, dat de lijders er wel den schrik en de pijn, maar geenszins het heilzame van ontwaren. Inderdaad, wat vermag, bij diepzittende gewrichts-ontstekingen dit middel toch, wanneer men slechts de oppervlakte der huid aanraakt? Zeker niets dan onnoodige folteringen te weeg te brengen, of op zijn hoogst eene verligting van eenige dagen ten gevolge te hebben. Anders is het echter, wanneer het doelmatig wordt aangewend; wanneer men langzaam en met beide handen sterk drukkende met een wit gloeijend ijzer over de deelen gaat, zoodat ten minste de huid vernietigd is, dan zijn geene fontanellen, *Caustica*, het *Ung.* Autenriethiï, ja zelfs de *moxa* in staat het te vervangen; ja dan doet het dikwijls wonderen en redt het den lijder van eenen gewissen dood.

Elders zag ik wel eens de gebrande strepen dadelijk met koud water bevochtigen; zulks doe ik niet. Immers is het doel om eene uitwendige ontsteking, die de meer inwendige moet afleiden, te weeg te brengen; en wat is meer in staat dan de koude, om zulks te verijdelen?

In mijn *beknopt verslag* enz. pag. 16, heb ik een geval van hospitaal-versterving medegedeeld, waar dit middel den lijder stellig het leven gered heeft, daar het niet anders konde, of de *Arteria cruralis* zoude, bij het steeds voortgaan der *gangraena*, eindelijk doorknaagd zijn geworden, waarvan mij een geval bekend is, dat voor verscheidene jaren in het Hospitaal te *Leiden* plaats had, en waarbij een jeugdige wachtmeester van het tweede regiment Kurassiers ten grave daalde.

Onder meer andere gelukkige herstellingen van gewrichts-ontstekingen door het gloeijend ijzer, komt mij de volgende het belangrijkste voor, en had ik het genoegen den bijna herstelden lijder aan den Hoogleeraar *Broers* te vertoonen.

G. Weisbeek, flankeur bij de 8ste Afdeeling Nat. Infanterie, oud 25 jaren, vroeger zeer gezond van gestel, ontving in de maand Julij 1832, te *Maastricht*, eenen slag van een paard tegen de regter *trochanter major*, welke, behalve eene hevige kneuzing der zachte deelen, eene ontsteking in het gewricht ten gevolge had; hier tegen antiphlogistisch behandeld, vormde er zich echter een *absces*, dat onder gemelden draaijer openbrak. Men transpor-

teerde *W.* naar *Eindhoven* en van daar naar *'s Hertogenbosch*, van waar hij in Augustus 1834 naar het Rijks Hospitaal geëvacueerd werd. — Wij vonden den lijder in den volgenden toestand: het regter onderste lid ruim twee duimen langer dan het linker; de voet staat eenigzins buitenwaarts; de *trochanter major* meer naar achteren en lager; de bil aan deze zijde platter enz.; in de dye zeven *fistuleuse* openingen, die zich in de diepte tusschen de spieren verloren, en van welke de onderste aan de buitenzijde der dye drie dwarsche vingeren boven het kniegewricht zich vertoonden; de bewegingen uiterst pijnlijk; de gevoeligheid bij de drukking in de lies en achter den grooten draaijer zeer verhoogd; de algemeene toestand hierbij zeer beklagenswaardig en had de *hectische* koorts reeds aanmerkelijke vorderingen gemaakt. Ofschoon deze lijder reeds in het derde tijdperk der *Coxarthrocace* verkeerde, besloot ik het gloeijend ijzer nog te beproeven, en deed ik zulks den 6den November 1834; er ontstond hierop eene hevige uitwendige ontsteking met koorts enz., doch volgde de beterschap vervolgens zoo spoedig, dat *W.* reeds in het begin van Januarij 1835 het Hospitaal verliet, houdende slechts eenen hinkenden gang over.

---

§ 2. *Vorming van eenen nieuwen weg voor de tranen.*
(*Operatio ad fistulam lacrymalem*).

Wanneer de neusbuis verstopt of vergroeid is, (*Stenochoria et atresia canalis nasalis*,) zoodat de tranen niet meer langs dezelve in de neus kunnen komen, en men te vergeefs de inspuitingen, reeds door *Rhazes* en *Avicenna* in het werk gesteld (*a*), en later door *D. Anel* gewijzigd en op nieuw aanbevolen (*b*), en de verwijding volgens *Mejean* (*c*) en anderen heeft beproefd; blijven er, om den lijder van dit lastig gebrek te bevrijden, slechts twee wegen over, het verwoesten van den traanzak en de neusbuis, zooals *A. Nannoni* en *Volpi* (*d*) zulks aangeven, welke handelwijze door *J. C. Jüngken* en *Rust* (*e*) als het eenige middel om de traanfistel duurzaam te genezen, beschouwd wordt; of wel de vorming van eenen nieuwen weg voor de tranen. Zoo als bekend is, geschiedt zulks door den traanzak open te leggen en

---

(*a*) *K. Sprengels, Geschichte der Chirurgie. Erster Theil. Halle 1805, pag. 109.*

(*b*) *D. Anel, nouvelle methode de guérir les fistules lacrymales. Turin 1713.*

(*c*) *Memoires de l'Acad. de Chirurgie. Vol. I. p 193.*

(*d*) *A. Nannoni, dissertazioni chirurgiche. Parigi, 1748. Volpi, Saggio di osservazioni. Milano, 1814. Vol I. in J. C. Jüngken, die Lehre von den Augen operationen enz. pag. 426.*

(*d*) *Die Lehre von den Augen operationen. Ein handbuch fur angehende Aertze und Wundärzte von J. C. Jüngken. Berlin 1829. pag. 426.*

het traanbeen met het troisquart van *Pott* of met het trepaansgewijs-werktuig van *Montain* te doorboren, en, ten einde voor te komen dat deze opening zich niet weder sluit, brengen eenigen, in navolging van *Woolhouse*, een metalen buisje in de opening. *Dupuytren*, *Anciaux* en anderen schuiven zulke buisjes in de verstopte neusbuis, ook zonder het been te doorboren (*a*).

Eenen lijder hebbende, die aan verstopping van het neuskanaal leed en bij welke de inspuitingen enz. reeds te vergeefs beproefd waren, bleef mij dus slechts de keuze tusschen het verwoesten van den traanzak en de neusbuis door de *Lapis infernalis* of het vormen van eenen nieuwen weg over. Na de eerste methode vloeijen de tranen, die niet meer opgenomen kunnen worden, bij aanhoudendheid over de wang, eenen toestand, die voor een *actif* militair zeer lastig is en hem bij de uitoefening van zijne dienst zeer moet hinderen. Van deze zag ik dus af. Van de tweede methode kwam het mij voor, dat de buisjes meermalen ontsteking en andere toevallen ten gevolge moesten hebben, en heb ik vernomen, dat zulks werkelijk niet zelden plaats heeft; ik besloot dus om te beproeven, hoever men zonder de buisjes zoude kunnen komen, en de uitkomst heeft mij geleerd, dat bij ee-

(*a*) Van het doorbranden van het traanbeen, door *Scarpa* op nieuw aangeprezen, zal ik geen gewag maken, niet geloovende, dat deze methode navolgers gevonden heeft.

ne voortgezette en naauwkeurige behandeling het doel ook zonder buisjes kan bereikt worden. Het volgende geval bewijst zulks volkomen.

De heer Bon *F. H. A. van H...*, geboren aan de *Kaap de Goede Hoop*, 2de Luit. bij de 12de Afdeeling Infanterie, oud 23 jaren, van een zenuwachtig bloedrijk temperament, met tengeren ligchaams omvang, overigens welgemaakt en van gezonde ouders geboren, was in zijne eerste jeugd gevaccineerd, had de gewone ziekten des kinderlijken leeftijds gelukkig doorgestaan, en verheugde zich in het genot eener ongestoorde gezondheid tot in het jaar 1823, wanneer Z. E. door een *Catarrhus pulmonum* werd aangedaan, die in eenen *chronischen* toestand overging, waarbij zich *rheumatismus* van den linker arm en schouder paarde. Gedurende veertien maanden hiertegen behandeld zijnde, herstelde de lijder langzamerhand, doch stelde er zich toen, zonder voorafgaande ontsteking, pijn of andere stoornissen, een traanenvloed aan het regter oog in, die, zonder veel ongemak, tot in de maand Januarij 1829 bleef aanhouden. Nu voegde er zich echter eene niet harde omschrevene roode zwelling aan den binnen ooghoek bij en ontlastte er zich, door eene zachte drukking op dit gezwel, een vrij zamenhangende gele etter door de traanstippen. Nu werden er dampbaden (de damp van heet water) aanbevolen, benevens een *vesicatorium* achter het regter oor gelegd, die gedurende drie weken *suppuratif* verbonden werd,

en om de vier dagen vier bloedzuigers in het regter neusgat geappliceerd, terwijl ook nog eenige onder het zieke deel werden aangezet. Met deze behandeling, die geene gunstige resultaten opleverde, ging men voort tot in de maand Junij van hetzelfde jaar, en trachtte men toen door elastieke bougies de verstopping meester te worden. Daar dit echter ook te vergeefs geschiedde, verzocht de lijder in het Rijks Hospitaal te mogen worden opgenomen, alwaar Z. E. den 24 Julij aankwam.

Toestand van den Heer von H.... bij zijne komst in het Rijks-Hospitaal.

Alle functiën, zoowel die van het organische als animale leven, geschieden normaal; aan den binnen ooghoek van het regter oog, neemt men eene zachre, omschrevene, niet pijnlijke, roode, warme zwelling waar, die door eenen ziekelijken toestand van den traanzak veroorzaakt schijnt te zijn; de onderste traanstip dezer zijde is verstopt, en zwemt het oog, zooals men zegt, bij aanhoudendheid in tranen. Op het gezwel drukkende, ontlast er zich door de traanstip van het bovenste ooglid eene gele, etterachtige stof; des nachts ontlast zich deze stof van zelve, en sluit, opdroogende het oog, dat des morgens min of meer rood en lichtschuw is; de nog opene traanstip is echter vernaauwd, zoodat men met eenen halven varkensborstel er naauwelijks kan indringen; de regter neusholte is droog en eenigzins rooder dan gewoonlijk.

Alvorens tot de operatie over te gaan, wilde ik

eerst de drukking, de inspuitingen en de uitzetbare bougies beproeven, hetgeen ik echter niet konde doen, dan na eerst de traanstippen verwijd te hebben, hetwelk mij door het inbrengen van zeer dunne snaar-vezeltjes gelukte, zoodat eindelijk het spuitje van *Anel* in beide gemakkelijk konde worden ingevoerd. Een en ander was echter vruchteloos en besloot ik om den traanzak open te leggen, en alsdan te zien, of ik de neusbuis konde vrijmaken. Deze operatie geschiedde op den 25en October. In mijne verdere pogingen ook te leurgesteld zijnde, ging ik den 6en November tot de doorboring van het been over, waartoe ik de *troisquart* van *Pott* verkoos; dan, naauwelijks eenige borende bewegingen gedaan hebbende, brak de punt van het instrument, zoodat ik genoodzaakt was de operatie tot den volgenden dag uit te stellen, en geschiedde dezelve toen zonder verdere hindernissen; alleen was de doorboring vrij moeijelijk, door den aanmerkelijken tegenstand, dien ik ondervond. De opening gemaakt zijnde, voerde ik eene darmsnaar door het buisje der *troisquart* en vattede die vrij gemakkelijk met een verbandtang in den neus. De snaar nu verder doortrekkende, ontwaarde, ja hoorde ik duidelijk, dat zij zich over eene vrij dikken beenrand bewoog. Aan het gedeelte der snaar, dat buiten de opening in den traanzak uitstak, werd nu eene vrij vaste, met water bevochtigde steekwiek van pluksel, die ruim zoo veel omvang als de opening in het been had, door middel van eenen dubbelen, ster-

ken, gewasten draad bevestigd. De snaar werd nu nog tot zoo ver buiten den neus gebragt, dat ik den draad konde vatten. Deze nu, om den wijsvinger der regterhand gewonden hebbende, bragt ik de steekwiek tot in de opening van het been, en voerde dezelve, door den draad aan te trekken, tot in den neus. Vervolgens bevestigde ik de einden der snaar en vulde den zak met een weinig zacht pluksel op, hetgeen alles door een éénoogig verband bedekt werd. De eenige toevallen, die na de operatie volgden, waren duizeligheid en eene vrij hevige pijn in alle kiezen en tanden van de regter helft der boven kaak; den volgenden dag waren dezelve echter reeds geweken. Ik behoef niet te zeggen dat de lijder na de operatie te bed ging en gedurende eenige dagen eene gestrenge diëet hield. Dagelijks nu werd de steekwiek op dezelfde wijze vernieuwd, zorg dragende, dat zij steeds dezelfde dikte en vastheid behield. In de eerste dagen ontwaarde de lijder bij het inbrengen der steekwiek schoten door de tanden. Ik gevoelde duidelijk dat de ruwe, dikke beenrand allengskens afnam en in eenen gladden, dunnen overging. Er heeft evenwel geene ontlasting van been plaats gehad en zijn deze veranderingen dus het gevolg van eene *Exfoliatio insensibilis* geweest. Op de bovengezegde wijze ging ik voort tot den 7en Februarij 1830, mij toen bepalende om de steekwiek slechts om de vijf dagen in te brengen, zoodat de opening in het been gedurende vier dagen geheel vrij was. Ik

deed zulks, ten einde te kunnen nagaan, of de opening zoude blijven bestaan. Geene verengering van dezelve bespeurende, liet ik den 15en Maart de steekwiek voor goed achterwege en begon ik met den traanzak te doen sluiten, latende altijd nog de snaar in de opening, zoowel om den afvloei der tranen langs dezelve te bevorderen, als om, in geval van vernaauwing, de steekwiek of een buisje te kunnen inbrengen. Ik had echter het genoegen ook de snaar weldra te kunnen wegnemen en de gemaakte opening te zien sluiten. De tranen vloeiden nu door de opening, zoodat de lijder hiervan geen' last meer op de wang had en de onaangename droogte in den neus niet meer ontwaarde. Eindelijk geheel hersteld, verliet de heer *v. H.* met een klein, weinig misstaand likteeken in April 1830 het Hospitaal.

Ik heb dezen heer gedurende den Belgischen veldtogt en herhaalde malen in de kampen, zelfs van 1834, ontmoet, en zijne genezing is zoo volkomen gebleven, dat hij slechts tegen den wind inloopende, eenige tranen in het oog krijgt. Ook de droogte in de regter neusholte ondervindt Z. E. sedert de operatie niet meer.

Dit geval bewijst dus wel, dat de algemeen verworpene methode, de doorboring van het been, zonder teruglating van metalen buisjes, in sommige gevallen met vrucht kan gebezigd worden.

Waaraan hebben wij deze gunstige uitkomst te danken gehad? Aan het lang voortgezet inbrengen

der steekwiek? Misschien. — Zulks komt mij echter niet waarschijnlijk voor. Andere heelkundigen zullen wel even *rationeel* te werk zijn gegaan. — Welligt kan het volgende hierover eenig licht verspreiden.

Met den tegenwoordigen Hoogleeraar SEBASTIAN over deze operatie sprekende en over de reden nadenkende, waarom de opening in het been zich altijd weder sluit, waren wij van gevoelen, dat zulks in de dunste beenderen, waartoe het traanbeen mede behoort, wel het gemakkelijkste zal plaats hebben. Eenige koppen naziende, bevonden wij, dat het voorhoofds - uitsteeksel van het opperkaaksbeen zich wel eens vrij ver in de oogholte uitstrekt, en de traanzak dan grootendeels op hetzelve moest gelegen zijn: en waren wij van gevoelen, dat, indien men dit gedeelte van het opperkaaksbeen, dat veel dikker dan het traanbeen is, bij de te ondernemene operatie konde doorboren, wij dan meer kansen van *succes* zouden hebben. Dit in acht nemende, zette ik de *troisquart* van POTT zoo veel mogelijk naar voren en in de rigting van de neusbuis, om, ware het mogelijk, de doorboring in het voorhoofds - uitsteeksel van de opperkaak te doen, en werkelijk moet ik uit den weerstand, dien ik ondervond, den tijd, dien ik aan het boren heb moeten besteden, en het gevoel bij het inbrengen der steekwiek besluiten, dat ik hierin geslaagd ben. — Van 57 meest allen inlandsche koppen, die hieromtrent door mij onderzocht zijn, heb ik er 27

gevonden, bij welke men de doorboring met het door mij gebezigde instrument, in het voorhoofds-uitsteeksel van het opperkaaksbeen zoude hebben kunnen doen, en 22 waar zulks geheel onmogelijk was, terwijl de 8 overige eene gesteldheid tusschen de voorgaande in, opleverden.

Ik moet hier echter bij aanmerken, dat er in dit opzigt geen volkomene *symetrie* tusschen de regter en linker zijde van den kop bestaat. Ook heb ik deze operatie eenige malen op lijken verrigt, en is het mij meermalen gelukt het traanbeen geheel vrij te laten.

Daar er evenwel geene teekenen bestaan, waar uit men zoude kunnen bepalen hoeverre het gezegde deel der opperkaak zich uitstrekt, rade ik aan, om in ieder geval te beproeven, hoeverre men het zonder buisje brengen kan, doch, merkende dat de opening zich tracht te sluiten, alsdan hetzelve in te brengen.

§ 3. *Wijziging van de kunstbewerking der zak-waterbreuk door onderbinding (Methode van den heer* VAN ONSENOORT*).*

De goede uitkomsten, die de heer VAN ONSENOORT, vele andere heelkundigen en ik zelf door deze kunstbewerking verkregen hebben, verzekeren haar voor altijd eene eervolle plaats in de rij der operatiën. Dan, hoe doelmatig deze wijze van opereren ook wezen moge, welke goede uitkomsten

dezelve ook heeft opgeleverd, ontmoet men bij de uitoefening van dezelve wel eens zwarigheden en is het mij gebleken, dat deze, door eene wijziging van het instrument (de naald) kunnen voorgekomen worden.

Ieder die de operatie met de naald heeft uitgevoerd of bijgewoond, zal gezien hebben, dat het vocht wel eens langzaam en moeijelijk afvloeit, en kan het ook gebeuren, dat het *serum* bij de uitvloeijing zich in het celweefsel van het *scrotum* uitstort en daar *abscessen* veroorzaakt, die, behalve deze *complicatie* zelve, de operatie geheel of gedeeltelijk doen mislukken. De bedoelde uitstorting zal voornamelijk dan plaats hebben, wanneer de *tunica dartos* bij de ontlasting van het vocht zich niet in dezelfde evenredigheid met de *tunica vaginalis* zamentrekt. Het gevolg hiervan is, dat de onderste opening in de *tunica vaginalis* niet in overeenstemming met de onderste opening der huid blijft, ja, dat soms beide openingen op een' aanmerkelijken afstand van elkander verwijderd raken, eene omstandigheid, die, zooals ieder in zal zien, gelegenheid tot uitstortingen in het celweefsel, tusschen de beide openingen gelegen, moet geven. Om zulks te voorkomen heb ik een ander werktuig uitgedacht en met het beste *succes* gebezigd. Dit werktuig, door mij *troisquart-naald* genaamd, is eene kleine, kromme, ronde troisquart, eenige lijnen langer en eenigzins meer cirkelvormig gebogen dan de naald van den heer VAN ONSENOORT;

hebbende de kromming $73\frac{3}{4}°$ van eenen cirkel, die $3\frac{1}{2}$ duim middellijn heeft, en is zij even als de naald achter de punt met een oog voorzien; over dezelve is een zilver buisje, dat zich van het handvat tot aan het oog achter de punt uitstrekt, en op iedere zijde aan deszelfs bovenste uiteinde een eivormige opening heeft.

De aanwending van dit werktuig geschiedt op de volgende wijze: men voert de *troisquart-naald*, even als de heer VAN ONSENOORT zulks voor zijn werktuig heeft aangegeven, in en door het *scrotum*; de punt naar buiten gekomen zijnde en wel zoo veel, dat het onderste uiteinde van het buisje een paar lijnen naar buiten uitsteekt, doet men den draad uit het oog der *troisquart*, zoodat nu één eind derzelve door de bovenste opening en het andere langs de benedenste uithangt; men vat alsdan het ondereinde van het buisje met de vingeren van de linker hand, terwijl men met de regter het stift der *troisquart-naald* terugtrekt. Het buisje nu nog eenige lijnen door de benedenste opening naar buiten voerende, zoodat het boven uiteinde der buis zich in de holte der waterbreuk bevindt, ziet men dat het vocht met eenen straal ongehinderd afvloeit; naar mate de holte ledig wordt, schuift men het buisje meer door de benedenste opening naar buiten, en verwijdert men hetzelve eindelijk na de geheele ontlasting van de vloeistof, en men handelt nu verder zooals zulks door den uitvinder der Methode is aangegeven.

§ 4. *Dubbele aangeborene Zakwaterbreuk (Hydrocele congenita) door de onderbinding hersteld.*

C. Muller, tamboer bij de School-kompagnie der 10de Afdeeling, Nat. Infanterie, geboren te *Maastricht*, oud 15 jaren, van een lymphatiek temperament, klein van gestalte, en voor zijnen ouderdom Physisch en intellectueel weinig ontwikkeld, had de gewone kinderziekten gelukkig doorgestaan, en genoot, op het gebrek aan het *Scrotum* na, eene ongestoorde gezondheid tot op zijn 12de jaar, wanneer hij te *Amsterdam* door eene *febris-tertiana duplex* werd aangetast, die, niet tegenstaande het gebruik van onderscheidene bittere middelen ruim een jaar aanhield, en hem, toen zeer uitgeput hebbende, verliet. In het jaar 1824 tien jaren oud zijnde, gevoelde *Muller* zonder oorzaken hier voor te kunnen aangeven, vrij hevige knijpende pijnen in het *Scrotum*, die zich echter niet tot in de lendenen uitstrekten, spoedig daarna begon het linker en weldra ook het regter deel van den balzak te zwellen, zoodat er geene rimpels meer in zigtbaar waren, hij bleef hier mede te bed, en wendde koude *fomentatien* van azijn met water aan, waardoor de zwelling in vier dagen langzaam geheel verdween; noch hij, noch zijne bloedverwanten hadden vroeger iets tegen natuurlijks aan zijne teeldeelen waargenomen; vervolgens stelde zich elk jaar, in de maand Januarij, wanneer de temperatuur van den

dampkring koud was, dit gebrek in, doch bepaalde het zich als dan slechts tot de linker helft des *Scrotums*, en verdween het weder door het bedekken met wolle lappen, gewoonlijk in vier dagen. In de maand Mei van het jaar 1829 werd *M.* eene schop in de linkerliesstreek toegebragt, waardoor het geheele *scrotum* opzwol en pijnlijk werd, doch strekten zich de pijnen ook nu niet tot in de lendenen uit, een en ander week onder de aanwending van warme pappen en vlugge smeersels in acht dagen tijds. In de maand December 1829 ontstond de zwelling op nieuw, zeer plotselings en zonder de geringste oorzaak, door rust in het bed en warme pappen week zij andermaal, om in Februarij 1830 pijnlijker terug te keeren; men zond hem nu naar het Rijks-Hospitaal, waar wij den 19de dierzelfde maand, het volgende bij *M.* waarnamen.

De algemeene gezondheids toestands zeer voldoende, het zeer kleine *scrotum* peervormig van uit de liesringen tot in de *basis* veerkrachtig gezwollen, de linkerhelft echter meer dan de regter, de huid hierbij niet verdikt, rooder of warmer dan gewoonlijk, bij de drukking ontwaart de lijder weinig pijn, bespeurt men vochtgolving en voelt men aan de achter bovenzijden de ballen met de zaadstrengen; eenen zonnestraal op den balzak latende, vallen of eene brandende kaars achter dezelve houdende, ziet men duidelijk, dat dit deel doorschijnend is, zoo zelfs dat de *testiculi* zigtbaar zijn; de lijder op den rug gelegd en het *scro-*

tum opgeligt hebbende, vloeide al het bevatte vocht in de buikholte. (*M.* verhaalde toen, dat zulks meermalen bij ruggelingsche ligging van zelve gebeurt), het *scrotum* deed zich toen als gewoonlijk voor, en voelde men nu duidelijker de ballen, die niet grooter dan hazelnoten zijn, geene afwijkingen in vorm of zamenhang opleveren, en door eene willekeurige werking der *cremaster* tegen den buik kunnen worden opgetrokken. De liesringen zijn zeer verwijd, zoodat men met den vinger tot hoog in het lieskanaal kan indringen. Een vierde uur, nadat het water in den buik terug gebragt was, verzamelde het zich weder in het *scrotum* bij eenen *verticalen* stand van den lijder, soms vertoont het zich echter in meerdere dagen achter een niet, en heeft het hoesten of andere inspanningen (ook wanneer *M.* staat), als dan geen invloed op het al of niet verschijnen der vloeistof.

Wij hielden dit gebrek voor eene aangeborene zakwaterbreuk, 1ste soort, volgens SCHREGER (*a*), en besloten om de radicale genezing door de *ligatuur*, (Methode van den Heer VAN ONSENOORT) te beproeven, dan alvorens hier toe over te gaan, wilde ik eerst overtuigd zijn, dat dit gebrek niet met eene aangeborene liesbreuk gepaård ging, zoo als zulks meermalen het geval is, en meende ik hiertoe het stelligst te geraken, door het vocht aan

---

(*a*) *Schreger*, *neue Darstellung*, enz. Leerboek der Heelkunde van *M. J. Chelius*, vertaald en vermeerderd door *G. J. Pool*, 3de deel, pag. 401. Amsterdam 1831.

de onderzijde van den zak, voorzigtig en bij eene staande houding van den lijder te ontlasten, dit deed ik den 20en Februarij, door middel van eene kleine regte *trois-quart* en ontlastte er zich uit de linker zijde ruim 2 oncen gewoon *Sereus*-vocht, de balzak nu zamengevallen zijnde, bleek het duidelijk, dat er, behalve de bal niets anders in bevat was. Weinige dagen later was het *scrotum* weder als gewoonlijk gevuld, en verrigtte ik eindelijk den 27ste Februarij de operatie door de *ligatuur* met de naald van VAN ONSENOORT, op de wijze zoo als Z. E. zulks voor de dubbele waterbreuk heeft aangegeven. De operatie liep geregeld af, doch had ik eenige moeite om het vocht behoorlijk te ontlasten.

Deze voor zoo ver mij bewust, de eerste aangeborene zakwaterbreuk zijnde, die door onderbinding hersteld is, zal ik de verschijnselen enz. tot de geheele herstelling, van elken dag aangeven.

28ste *Februarij*. Het *scrotum* niet ontstoken, ja niet eens gezwollen; het bindsel word vaster aangehaald, het geen voor eenige oogenblikken pijn veroorzaakt; het verband droog.

1ste *Maart*. De ontsteking is nog zeer gering, aan het linker *scrotum*, iets meer dan aan het regter, de *ligatuur* word nog meer toegesnoerd, en ontlastte er zich hierbij nog een weinig *Sereus*-vocht.

2de *Maart*. De zachte deelen, in het bindsel bevat, voor een gedeelte doorklieft, de ontsteking echter nog zeer gering, de ontlasting van wijachtig vocht

houdt nog aan. Het *scrotum* wordt met *Dec. Cort. peruv.* bevochtigd.

3de *Maart.* De ontsteking eenigzins heviger, het *scrotum* ligt rood, meer gezwollen, de pijn niet zeer aanmerklijk. Men gaat zoo als gisteren met de behandeling voort.

4de *Maart.* De *inflamatio* neemt toe, de ballen zijn grooter, harder en pijnlijker. Het bindsel wordt nog een weinig meer gesloten.

5de *Maart.* De ballen en het *scrotum* zijn vrij sterk ontstoken en zeer pijnlijk bij de aanraking, de lijder daarbij eenigzins ongesteld, de pols versneld, de warmte graad algemeen verhoogd, geen eetlust, de dorst vermeerderd. Het *fomentum ex Dec. cort. Peruv.* wordt door *Dec. rad. althaeae* vervangen, en het bindsel heden niet aangehaald.

6de *Maart.* Het *scrotum* en de ballen minder ontstoken, doch nog zeer pijnlijk met het *fomentum* wordt voortgegaan, en het bindsel verder aangehaald.

7de *Maart.* De zelfde verschijnselen en behandeling van gisteren.

8ste *Maart.* De ontsteking van den balzak veel verminderd, de *testiculi* minder hard en pijnlijk, geene vochtverzameling in het *scrotum* waar te nemen, de *emollieerende fomentatien* worden echter weggelaten, en het bindsel meer toegesnoerd.

9de *Maart.* Alle toevallen afgenomen, de bal echter nog vrij groot, doch weinig gevoelig.

10de *Maart.* De zachte deelen zijn doorsneden,

en de ligatuur weggenomen; men ziet nu een langwerpige zuivere zweer, die goede *pus* oplevert. Het verband droog met een *Cataplasma emolliens* om het *scrotum*.

11de *en* 12de *Maart*. De ballen nemen steeds in omvang af, en nadert de zweer derzelver genezing. De lijder brengt dagelijks eenige uren buiten het bed door, zonder dat er zich het minste vocht in het *scrotum* vertoont. Bevalve de gewone eenvoudige behandeling worden er twee malen daags inwrijvingen gedaan, met het *Ung. hydrargyrium*, om de verdere oplossing van de ballen te bevorderen. Op deze wijze werd er voortgegaan tot den 3en April, wanneer de zweer geheel gesloten, en de ballen tot derzelver natuurlijke omvang waren terug gekeerd. De lijder kan deze werktuigen niet zoo als vroeger willekeurig optrekken, ook zijn de uitwendige liesringen minder ruim dan voor de operatie.

M. nu als geheel hersteld beschouwende, verliet hij den 11en April het Rijks-Hospitaal.

§ 5. *Resectio van den buiten enklaauw.*

Deze kunstbewerking in ons land, reeds door den beroemden Hoogleeraar J. MULDER, in het jaar 1810 verrigt, (*a*) is ook door mij uitgevoerd,

---

(*a*) Overzigt van de voornaamste gevallen, welke in het Heel- en Vroedkundig Akademische Ziekenhuis te *Groningen* van den jare 1809 tot aan het einde van het Akademisch jaar

en acht ik eene beschrijving van deze operatie niet onwaardig, om hier eene plaats te vinden, te meer, daar dit geval geheel aan de verwachting heeft beantwoord.

J. M. le Jeune, fuselier bij het 2de Bataillon der 11de Afdeeling Infanterie, geboren in de provintie *Luik*, oud 22 jaren, van een *sanguinisch nerveus* temperament, gezond, doch tenger ligchaamsgestel, vroeger, op weinige uitzonderingen na, welvarend, had het ongeluk, om in de maand December 1829 van het exerceren te huis komende, den regtervoet te verstuiten, hetwelk hem noodzaakte, om zich in de Garnizoens ziekenzaal te *Leuven* te doen opnemen, waar men hem in den beginne *anti-phlogistisch*, en vervolgens meer prikkelend en door *mercurialia* oplossend, plaatselijk behandelde; waarna *L. J.* den 6de Februarij 1830 het gezegde etablissement verliet, en zijne dienst hervatte. Gedurende elf dagen hiermede voortgegaan zijnde, verhief zich de pijn op nieuw en dwong hem om andermaal heelkundigen raad in te roepen; men ontdekte toen dat er zich op den

---

in 1810 zijn waargenomen, door *J. Mulder*. Uit de nagelatene papieren uitgegeven, met eene uitbreiding uit dezelve en uit de schriften van zijne leerlingen en met een levensberigt voorzien, door deszelfs zoon *Claas Mulder*. Amsterdam 1824. pag. 187.

G. A. Wachter, P. f. Dissertatio Chirurgica de Articulis exstirpandis, inprimis de Genu exstirpatio in Nosocomio Chirurgico Academiae Groninganae. Groningae 1810. pag. 151.

buiten enklaauw aan den regtervoet een *absces* vormde, en werd hetzelve eenige dagen later geopend, en nadat de ontsteking geweken was met *Chloruretum calcis* ingespoten. Zoo wel dit middel als eenige anderen geen beterschap aanbrengende, evacuëerde men den lijder naar het Rijks Hospitaal alhier, waar hij den 23sten Augustus 1830 aankwam, en wij het volgende bij hem waarnamen.

Le Jeune is vermagerd, ziet er bleek doch levendig uit, alle *functien* geschieden geregeld op de stoornissen in het gaan na, door het plaatselijk gebrek veroorzaakt, en neemt men zelfs s' avonds geene koortsbeweging waar.

Het regter onderste lid leverde het volgende op; hetzelve heeft minderen omvang, en is fletser dan het linker; de buiten enklaauw is zeer gezwollen en hard, gevoelig bij de drukking en warmer dan de omringende deelen; de huid, die dezelve bedekt, heeft in haar middenpunt eene kleine ronde *fistuleuze* opening, en is wankleurig, roodachtig blaauw, terwijl men tevens ziet, dat de aderen in en om deze plaats meer ontwikkeld zijn; de opening die slechts weinig dunne stinkende etter oplevert ligt onmiddelijk op het been, een *stilet* in deze opening gebragt, doet ons ontwaren, dat er in den *maleolus* een kanaal bestaat, dat tot in het middelpunt doordringt, en bespeurt men, dat dit geheele uiteinde van het kuitbeen inwendig door beenbederf is aangedaan; de beweging van den voet is

onpijnlijk en slechts door het uitgezette beenhoofd werktuigelijk gehinderd. — Wij gaven aan dit gebrek den naam *Caries centrales maleoli externi a causa mechanica.*

Te vergeefs eenige in- en uitwendige middelen beproefd hebbende, besloot ik om de *resectie* van het zieke deel te doen, en waren de moed, het gezonde gestel van den lijder en van het voorvoetsgewricht zoo vele redenen, die mij veroorloofden deze operatie te ondernemen, en den lijder zelf veel hoop op eenen goeden uitslag te geven.

Den 19en Maart 1831 ging ik eindelijk hiertoe over en hadden de Heeren ALEXANDER en SEBASTIAN de goedheid van mij met raad en daad bij te staan.

Le Jeune verkeerde nagenoeg in denzelfden toestand als bij zijne komst in het Hospitaal, en verlangde vurig van dit lastig gebrek bevrijd te worden.

Alles tot de operatie in gereedheid gebragt, den lijder behoorlijk gelegen en mijne helpers geplaatst hebbende, doorkliefde ik de huid een duim onder, en twee duimen boven den enklaauw; van het bovenste uiteinde der onderste snede uitgaande, deed ik twee halfmaanswijze insnijdingen over den zieken *maleolus*, die in de bovenste snede eindigden; de zieke huid was in deze twee halfmaanswijze insnijdingen bevat; vervolgens maakte ik de huid aan beide zijden van den enklaauw zoo ver los, dat het geheele onder uiteinde des kuitbeens bloot lag,

latende de zieke huid op de weg te nemene *malleolus* zitten, door aan beide zijde met de *bistouri* langs het ontbloote kuitbeen te gaan, maakte ik hetzelve van alle zachte deelen tot op den tusschenbeensband los, en werd deze band vervolgens voorzigtig van het kuitbeen gescheiden; de zachte deelen nu aan beide zijde met theelood bedekt hebbende, beproefde ik, om eene dunne kettingzaag tusschen het scheen en kuitbeen in te brengen; de geringe ruimte, die hier bestond, stelde mij echter in dit mijn voornemen te leur, en maakte ik nu, in navolging van den Hoogleeraar Mulder, van de *trepaan* gebruik, om daarmede een stuk uit het kuitbeen te boren; zulks volvoerd zijnde, leide ik de *bistouri*, altijd in aanraking met het weg te nemene beenstuk, meer benedenwaarts, en opende den beursband. Door een *spatel* onder het nu reeds gedeeltelijk losse fragment te brengen en als hefboom te doen werken, doorsneed ik vervolgens vrij gemakkelijk de overige banden, die het kuitbeen met het scheenbeen vereenigen (de voorste en achterste gewricht banden en de tusschenbeenband), waarmede het ziekelijke deel verwijderd was.

Mij bleef nu nog over, om de punten, door de *trepaankroon* aan het blijvend deel van het kuitbeen veroorzaakt, zoo veel mogelijk weg te nemen, het welk met de gewone beentang naar verlangen geschiede. De operatie, bij welke ik niet ééne slagader heb behoeven te onderbinden, was nu geëindigd; de wonde werd zoo veel mogelijk gehecht en

het deel met koud water bevochtigd. De lijder, die zich zeer moedig gedragen had, was nu te vreden, werd op diëet gesteld en verfrisschende dranken voorgeschreven. Des avonds van denzelfden dag bevond hij zich nog zeer wel en sliep dien nacht rustig, doch stelde zich de ontsteking weldra in, die zeer hevig en uiterst pijnlijk werd en met sterke koortsen gepaard ging. Eene plaatslijke en algemeene *antiphlogistische* behandeling, bragt ook dezen storm tot bedaren. Tot andere diensten geroepen, moest ik den lijder in de eerste dagen van April verlaten, doch is mij gemeld, dat er zich *abscessen* in de voetzool hebben gevormd, dat de genezing traag ging, doch eindelijk tot stand is gekomen, zoo dat *Le Jeune* met een gedeeltelijk stijf gewricht, overigens geheel hersteld, het hospitaal heeft verlaten, en nog zeer bruikbaar voor onderscheidene maatschappelijke betrekkingen is.

Het zij mij vergund hier nog bij te voegen, dat, ware deze operatie niet verrigt geworden, de *Caries* zich allerwaarschijnlijkst aan de overige deelen van het voorvoetsgewricht zouden hebben medegedeeld, en eindelijk de *amputatie* van het been hebben gevorderd. Men besluite dus nu omtrent het nuttige en doelmatige van deze kuntsbewerking, die, voor het leven weinig gevaarlijk, den lijder een lid doet behouden, hetwelk anders door eene, het leven zeer dreigenkunstbewerking zoude, moeten worden weggenomen.

Dat de lijder, die door de bekwame hand van den beroemden Hoogleeraar Mulder geopereerd was, ein-

delijk, toch de afzetting van het been heeft moeten ondergaan, is, naar het mij voorkomt, geene reden, om deze *resectie* te verwerpen, en bewijst het geval, door mij medegedeeld, dat dezelve, onder meer gunstige omstandigheden, geheel andere uitkomsten kan opleveren.

§ 6. *Exstirpatio van het Oscuboideum, met de twee laatste navoetsbeenderen en teenen van den linker voet.*

Deze operatie, eene gedeeltelijke *exstirpatie* van den voet in de lengte, heb ik met een volkomen gevolg uitgevoerd en blijkt mijne handelwijze enz. uit het hier volgende geval.

H. Renau, fuselier bij het 2de Battaillon der 2de Afdeeling Infanterie, geboren te *Voorburg* in *Zuid-Holland*, oud 26 jaren, van een *Sanguinisch nerveus* temperament, met zwarte haren, en donkere, levendige oogen, klein en mager van gestalte, overigens zeer gezond, leed vroeger slechts aan weinig beduidende ongesteldheden. Op zijn 22ste jaar in dienst getreden, woonde hij de krijgsverrigtingen van 1831 bij, betrok later de kantonnementen. In het jaar 1832, te *Hilvarenbeek* op schildwacht staande, ontwaarde hij plotseling, zonder hem bekende oorzaken, eene hevige pijn in het gewricht van den kleinen teen van den linker voet; gedurende eenige dagen werd hij hiermede in zijn kwartier *emollieerend* behandeld. Geene beterschap verkrijgende, werd *R.*

naar *'s Hertogenbosch* gezonden, en van daar in Julij van het zelfde jaar naar het Rijks-Hospitaal geëvacueerd. Er bestonden toen reeds eenige *abscessen*, die geopend werden, en bleek het nu, dat er reeds *caries* aanwezig was, de lijder verzocht toen om met verlof naar huis te mogen gaan, het geen men hem inwilligde, en gebruikte hij tot op zijn tweede komst in het Rijks-Hospitaal, den 29sten September 1834, de *levertraan*, de *ass. foetida*, enz. doch vruchteloos, en vond ik den lijder in den volgenden toestand.

Renau is zeer verbleekt en vermagerd, doch levendig, vol moeds, en vrij van stoornissen in andere organen. Door onderscheidene ronde *fistuleuse* openingen, die dagelijks vrij veel dunne, stinkende *ichor* opgaven, ontdekte ik, dat de beide laatste navoetsbeenderen en het taarlingbeen door *caries* waren aangedaan, en meende ik zeker te kunnen zijn, dat de overige deelen van den voet vrij waren. De bewegingen van het voergewricht waren hierbij niet pijnlijk, slechts moeijelijk, zoo dat er geen *anchylosis*, bestond.

Alle andere middelen reeds beproefd zijnde, besloot ik dezen jongen man door eene kunstbewerking van dit lastig, hem uitputtend en buiten de zamenleving houdend gebrek, te bevrijden.

Als beginsel aangenomen hebbende, om nooit meer weg te nemen dan hoogst noodzakelijk is, kwam mij een *exstirpatie* volgens Chopart als een te groot verlies voor dezen lijder voor. Hier over

nadenkende, beproefde ik in *cadavere* of het niet mogelijk zoude zijn de hier aangedane beenderen door eene regelmatige *operatie* alleen te kunnen verwijderen. Zulks bleek mij uitvoerbaar te zijn, en kwam het mij toen tevens voor, dat, bij het gelukken der *operatie*, de lijder, als behoudende het hiel en kootbeen, het schuitwijzebeen met de drie wiggebeenderen enz., het gemis van de overige weinig zoude gevoelen; doch vreesde ik eene gewrichtsverstijving. Dit alles wel overwogen hebbende, scheen mij deze operatie zeer doelmatig toe, en stelde ik dezelve aan *Renau* voor, die zich op den 25ste November 1834 volgaarne aan dezelve onderwierp.

De lijder ruggelings op eene met eene matras enz. behoorlijk voorziene tafel liggende, den voet aan eenen kundigen helper, den Heer Chir. Majoor der marine Dr. Hüther toevertrouwd hebbende, met aanbeveling om de huid zooveel mogelijk terug te trekken, deed ik twee duimen onder de buiten enklaauw en een duim boven het uitstekende hoofdje van het vijfde navoetsbeen, juist op de vereeniging van het taarling been met het hielbeen, eene dwarsche insnede, die twee lijnen boven den rand van de voetzool begon, en zich tot aan het kootbeen uitstrekte. Door deze snede had ik het gewricht tusschen het *oscuboideum* en *calcaneum* geopend; vervolgens maakte ik eene tweede langwerpige snede, die van het einde der vorige over den rug van den voet liep, en tusschen den 3den en 4den teen eindigde. Ik drong nu met mijn mes tusschen het derde en vierde

navoetsbeen in, doorkliefde de twee laatste pezen van den grooten uitstrekker der teenen, een gedeelte van den kleinen uitstrekker der teenen, en de twee aan en afvoerende spiertjes van den vierden teen, benevens eenige bandjes en vezelachtige uitbreidingen, scheidende aldus deze beenderen van elkander, tot aan het gewricht van het taarlingbeen met het schuitwijzebeen en het derde wiggebeen, hierbij zorgende, dat de zachte deelen in de voetzool zoo min mogelijk gekwest werden; het moeijelijkste gedeelte der kunstbewerking kwam nu aan, het openen van het laatstgenoemde S vormige gewricht, dat steviger dan de vorige, door banden vereenigd is, zulks ook gelukt zijnde, maakte ik eene derde snede, die langs de buitenzijde van den voet, drie lijnen boven den rand der voetzool liep, en zich van het begin der eerste dwarsche snede tot aan de buitenzijde van den kleinen teen uitstrekte. Van deze snede uitgaande, maakte ik de weg te nemene beenderen van de zachte deelen der voetzool los, en doorsneed tevens de dieper gelegene banden van het gewricht, tusschen het hiel en taarlingbeen, zoo dat ik nu het taarlingbeen met de twee laatste navoetsbeenderen, de zachte deelen van den rug van den voet, die tusschen de beide langwerpige snede begrepen waren, en de twee laatste teenen in hun geheel, konde verwijderen. Ik had nu eene wondvlakte, die gevormd was, door den buitenkant van het derde navoetsbeen, de buitenste gewrichts vlakten van het derde wiggebeen en schuitwijzebeen, de voorste gewrichtsvlakte van het

hielbeen en de zachte deelen van de voetzool, welke laatste deelen den lap vormden die dit alles dekken moest. Niet eene slagader bloed gevende, bragt ik de zachte deelen slechts voorloopig tot elkander, in afwachting van nadere verbloeding, die zich dan ook ruim twee uren na de *operatie* instelde en de onderbinding van drie vaten noodzakelijk maakte; de wonde werd dan nu zoo veel mogelijk naauwkeurig gehecht en ging zulks volkomen, uitgenomen aan het achterste gedeelte der wondvlakte, waar eene kleine driehoekige gaping overbleef.

De geheele operatie, op de vereeniging na, was in 5 minuten tijds afgeloopen; en heb ik mij van een gewone regte *scalpel* bediend, ik geloof echter dat tot deze en gelijksoortige *operatien* een lang sterk smal en plat mes, met afgeronde en tevens snijdende punt, te verkiezen zoude zijn, en stel ik mij voor, zulk eene te doen vervaardigen, misschien wel dat het *Phalangen* mes van v. Graefe alle deze eigenschappen bezit, hetzelve is mij echter slechts bij naam bekend.

De wondkoorts en de ontsteking die nu volgde waren zeer gering; de hechting had plaats en sloot zich de driehoekige gaping, waaruit zich in den beginne het wond *secretum* ontlastte, langzaam; sporen van *caries* hebben zich niet opgedaan; doch zijn er op den rug van den voet twee kleine *abscessen* ontstaan, die echter niet met de wonde in verband stonden en vrij spoedig gesloten waren, zoo dat de lijder nu (Februarij 1835) als hersteld kan beschouwd worden,

en heeft hij, bij volkomene beweging van alle gewrichten van den voet, nu reeds het gebruik van denzelven, ja kan hij zonder handkruk zeer goed gaan.

§ 7. *Waarnemingen bij eenen lijder die een groot deel van het linker wandbeen verloren heeft.*

Jan Clavant, Scheepsjongen op Z. M. fregat de Amstel, geboren te *Leiden*, oud 15 jaren, van een *sanguinisch* temperament en robust ligchaamsgestel, viel in het midden van het jaar 1829 uit den mast op het dek, kwam op het hoofd neder, en had zulks eene aanmerklijke breuk in het linkerwandbeen ten gevolge, die het appliceren van tien trepaankroonen noodzakelijk maakte; des lijders leven werd gered, doch bleef er een verlies van been in den schedel van vier en een half duim breed en vier duimen lang, en eene verlamming der regter zijde over, waarmede men hem in de maand Julij 1830 naar het Rijks-Hospitaal zond, waar *C.* in den volgenden toestand aankwam.

Alle *organische* verrigtingen zijn ongestoord; hij is wel gevoed en bezit zelfs van deze zijde eene bloeijende gezondheid; in de *animale functien* neemt men meerdere afwijkingen waar; even na den val waren de *extremiteiten* aan beide zijden verlamd, die van de linkerzijde zijn nu hersteld, en ofschoon veel gebeterd, bestaat deze toestand aan de regter zijde, zoo wel van de bovenste als onderste ledematen

nog; de algemeene gevoeligheid en die der zintuigen is aan beide zijden even sterk en niet gestoord, de spraak is nog zeer weinig belemmerd, de slaap natuurlijk en zeer verkwikkend en de gemoedsgesteldheid vrolijk. Aan het hoofd zag men eene oppervlakkige ronde zweer, ter grootte van eenen kleinen gulden, in de huid, op het middeldeel van het linkerwandbeen; deze huid miste in de uitgestrektheid van eenen kleinen handpalm derzelver gewone welving, was integendeel ingevallen en men kon hier duidelijk eene rijzing en daling of klopping van de ondergelegene deelen zien en voelen; door het gevoel vond men een vrij ronden en gelijken beenrand, die de zoo even beschrevene huidvlakte begrensde, op deze vlakte drukkende, werd men nog meer overtuigd dat hier onder geen been bestond.

Het kwam ons dus onbetwistbaar voor, dat het met deze plaats overeenstemmend gedeelte der hersenen slechts door de huid en waarschijnlijk door de hersenvliezen bedekt was; en meenden wij door den geringen en niet spannenden weerstand der zachte deelen, zeker te zijn, dat zich hier in de beenloozeplaats, geen vezelachtig weefsel gevormd had.

Wij namen verder het volgende waar:

1ste De klopping is op alle punten gelijk, en komt in alle opzigten met de klopping van het hart en der slagaderen overeen.

2de De ademhaling, het hoesten en niezen oefenen geenen invloed hoegenaamd op deze beweging

of op de wijze van zijn der onder gelegene hersen kwab uit. (*a*)

3de Eene drukking (zoo wel des morgens als des avonds) zoo verre voortgezet als de weerstand der deelen zulks gedoogde, stoort geene zijner *functien* en wordt zulks, zelfs niet bijzonder, door hem gevoeld.

4de Hij hoort de geluiden door dit likteeken niet, het geen eenige heelkundige in gelijksoortige omstandigheden meenen waargenomen te hebben.

5de Het middelpunt van de plaats, waar het been ontbreekt, staat 's morgens bij het ontwaken met de overige oppervlakte van het hoofd gelijk, daalt langzamerhand echter, zoo dat het des avonds ruim een Rijnlandschen duim dieper staat; zoude deze rijzing en daling van de hersenen, waarvan de lijder overigens geene bewustheid had, met het slapen en waken in verband staan?

6de Hitte of koude op deze plaats aangebragt, heeft, behalve de ontwaring hiervan door den lijder, geen invloed op de klopping of op het rijzen en dalen van de hersenen.

7de Nimmer hebben wij eene neiging van de her-

(*a*) Ik zal hier niet behoeven te herinneren, dat eenige Physiologen gesteld hebben, dat de hersenen aan eene tweevoudige beweging onderworpen waren, de eene afhanklijk van de klopping der slagaderen in de grond vlakte van den schedel gelegen, en de andere van de ademhaling.

senen bespeurd, om zich buiten het *cranium* te verheffen, ofschoon de lijder geene dekplaat droeg. (*b*)

De nog overgeblevene verlamming der regter zijde heeft zich langzamerhand bijna geheel hersteld, en heeft ook de huidzweer zich gesloten.

Deze jongeling is door veele officieren van gezondheid, als mede door den Hr. Dr. ALEXANDER en de Hoogleeraaren SEBASTIAN en BROERS waargenomen.

In April 1831, tijdens mijn vertrek naar het leger, bevond hij zich nog in het hospitaal en heb ik vernomen, dat hij hetzelve later heeft verlaten; doch dat het been zich niet verder hersteld had, het zoude van belang zijn dit *individue* nader te observeren, ik heb echter niet te weten kunnen komen waar hij zich ophoudt.

Dit geval komt mij wegens de twee volgende omstandigheden bijzonder belangrijk voor.

1ste Het aanmerkelijk verlies van been, door het aanzetten van *tien* trepaan kroonen. Niet alleen dat de lijder dit alles heeft doorgestaan; maar dat zelfs geene zijner *functien* in het minst hierdoor gestoord zijn geworden, de verlamming en de belemmering in de

---

(*b*) Het is dus waarschijnlijk dat de *dura meninx* niet verdeeld is geworden, dit vlies immers is in staat het uitpuilen der hersenen, ook bij groote openingen in den schedel te voorkomen, zie *Sammlung auserlesener praktischer Abhandlungen fur Wundärzte 2es Ht. Ueber die Trepanation nach Kopfverletzungen von* PH. FR. V. WALTHER, pag. 1 Leipzig 1834.

spraak waren toevallen, afhanklijk van de drukking, het zij door beenstukken of uitgestorte vloeistoffen. En spreekt dit geval dus wel voor het weinig gevaarlijke van de *trepanatie*, ten minste wanneer zij ondernomen wordt, voor dat er toevallen van ontsteking in het hoofd aanwezig zijn; hebben zich deze eenmaal geopenbaard, dan geloof ik, dat deze kunstbewerking veel minder kansen voor eenen goeden uitslag zal opleveren. De jaarboeken der heelkunde deelen gevallen mede; waar 12 trepaan kroonen gewerkt hadden en die gelukkig eindigden, zie *Académ. de Chir. tom. 1.* in A. A. M. L. Velpeau, *De l'opération du trepan, dans les plaies de tête, Bruxelles* 1835, pag. 260 enz.

2de Het rijzen en dalen der hersenen, zie boven N°. 5.

§ 8. *Waarneming van eene Gonarthritis, gevolgd door eene Myeloarachnoiditis met doodelijken uitgang.*

J. den Besten, fuselier bij het 2de Battaillon der 9de Afdeeling Nat. Infanterie, geboren te *Molengraaf*, Prov. *Noord-Holland*, oud 28 jarrn, van een *sanguinisch lymphatisch* temperament, heeft eene goede constitutie, die hij aan gezonde ouders verschuldigd is, voerde steeds eene zeer geregelde levenswijze en genoot eene voorbeeldige gezondheid, die slechts in het jaar 1826 door de roodvonk, onderbroken werd, hij herstelde echter binnen de veertien dagen volkomen.

Op zijn 25ste jaar trad hij in dienst, vier maanden later stootte hij in het gaan de linker knie tegen een hard ligchaam, het geen hem dadelijk eene vrij hevige pijn veroorzaakte, die echter spoedig van zelve verdween, drie dagen later kwam zij heviger terug, gedurende eenige dagen wendde hij hiertegen koude *fomentatien* aan, die evenwel het gewenschte gevolg niet hadden; toen een heelkundige consulterende raadde deze hem het insmeren van het *Lin. vol.* aan, de pijnen namen nu af en ging *den Besten* voort zijnen dienstpligten te vervullen; weinigen tijd later bespeurde hij, dat er zich aan den onder buitenrand van het linker kniegewricht, juist aan de buitenzijde van het *ligament, patellae* een gezwel vormde, hetwelk in kortten tijd de groote van een kievits-ei verkreeg, welken omvang het steeds behouden heeft; hij klaagde sedert dien tijd over een pijnlijk gevoel in de knie, met moeijelijke beweging, hetgeen bij inspanningen en lang voortgezetten gang toenam; iedere verandering van weersgesteldheid kondigt zich door eene pijnlijke ontwaring in het zieke deel aan. Niet tegenstaande dit alles verrigtte *den Besten* zijne dienst, tot den 27ste December 1829, wanneer de pijnen zulk eene hevigheid bereikt hadden, dat hij eindelijk besloot zich ziek te melden, hetgeen door de opname in het Rijks-Hospitaal gevolgd werd, waar wij het volgende bij hem waarnamen.

De algemeene gezondheids-toestand ongestoord, geene vermagering, geene *symphatische* mededee-

lingen van het zieke gewricht aan andere organen, in één woord, alle *functien* geschiedden *normaal* en heerschte er eene volmaakte harmonie tusschen dezelve. Het zieke lid leverde het volgende op: het heupgewricht bood geene stoornissen aan. ook de dy is noch fletsch noch vermagerd; de knie aan derzelver voor en zijdelijke deelen zeer *elastisch* gezwollen, zonder van kleur veranderd te zijn, de zwelling aan de uitwendige zijde sterker dan aan de inwendige, deze zijde echter gevoeliger en is het hier dat de lijder steeds de meeste pijnen ontwaard heeft; aan de uitwendige zijde ziet men het reeds in het *pars commemorativa* dezer ziekte geschiedenis beschreven gezwel, dat in deszelfs geheel buiten de overige deelen uitsteekt, (*Arthrocele*) (*a*). De knieschijf, als het ware in de zachte deelen bedolven, is minder verschuifbaar; de geheele knie warmer, bij de drukking en vooral bij het doen van bewegingen pijnlijk, de borende diepzittende pijnen der *Gonarthrocace* (*Tumor albus scrofulosus*) ontbreken; verders is dit deel half

(*a*) Indien eenig gezwel aan den gewrichten de naam van breuk verdient, is het zeker dit of een gelijksoortig; inderdaad bestaat er eenige overeenkomst tusschen eene breuk (*hernia, cele*) en deze gezwellen, en wel in de eerste plaats, door het naar buiten treden van meer inwendig gelegene deelen, hier de beursband, en in de tweede plaats, door eene natuurlijke opening, door welke zij zich verplaatsen, in ons geval de ruimte die er tusschen den uitwendigen rand van den band der knieschijf (de pees der uitstekende spieren van het been,) en de uitwendige zijband van het kniegewricht gevonden wordt; men ziet echter, dat deze gezwellen niet in alle opzigten aan de *definitio* der *herniae* voldoen.

gebogen en is het niet mogelijk het been geheel te doen uitstrekken, of om den voet op den grond te brengen, zoo dat dit been eenige lijnen korter dan het gezonde schijnt te zijn; de buiging geschiedt gemakkelijker, is evenwel zeer onvolmaakt en uiterst pijnlijk; eigenlijke vochtgolving was er niet te bespeuren.

Wij gaven dit gebrek, dat veel overeenkomt met de *Tumor albus rheumaticus* en met de *Fungus articuli* heeft, den naam van *gonarthritis*, en meer bepaald, *Gonarthromeningitis* dewijl het van het *synoviaal* vlies uitgegaan was (*b*), en beschouwden het als in het tweede tijdperk te zijn.

Welken naam men ook aan deze kniegebreken geven wil blijft de plaatselijke behandeling voor alle genoegzaam dezelfde, en vonden wij het hier aangewezen aan onze *cuur* met eene aderlating te beginnen, en plaatsten wij daarna eenige bloedzuigers om het knie gewricht, dat vervolgens door eene weekmakende pap bedekt werd; het aanzetten van bloedzuigers werd nog eenige malen herhaald en hielden de pijnen toen in zoo verre op, dat zij zich alleen bij het doen van bewegingen deden gevoelen.

(*b*) Het komt mij voor, dat dit knie gebrek als door uitwendige oorzaken ontstaan, in verloop en door de veschijnselen werklijk onderscheiden van de *Gonarthrocace* van RUST, de *Tumor albus rhumaticus* en de *Arthrocele blennorrhagica*, met regt den naam van *gonarthritis* toekomt, die door den Heer VAN ONSENOORT in het algemeen aan alle knieontsteekingen gegeven is, zie Z. E. geneeskundige heelkunde.

Wij gingen nu tot eene meer *revulserende* geneeswijze over en appliceerden eene twee vingeren breede spaanschevliegenpleister boven het knie gewricht, rondom de dy, waarbij tevens, om de *absorbtie* van uitgestorte vloeistoffen te bevorderen, driemalen daags vijftien greinen *Ung. hydrar. ciner.* met een grein *opium* op de zieke knie werden ingesmeerd, het *opium* werd bij deze zalf gevoegd, als bijzonder gunstig werkende, bij ontstekingen van vezelachtige weefsels. Op deze wijze werd er, onder steeds toenemende beterschap, voortgegaan tot den 7de Februarij 1830, wanneer er zich bij den lijder eene zoogenaamde gastrische koorts ontwikkelde, die den 15de in een *Febris nervosa lenta* overging, en den 21ste derzelfde maand *den Besten* deed bezwijken.

Oorzaken voor deze treurige verandering waren er niet te vinden.

De *Status nervosus* deed zich op de volgende wijze voor; den 15de Februarij vonden wij onzen lijder zeer veranderd, liggende op den rug, in de meest uitgestrekste houding, met half gesloten oogen, zonder verandering in de *pupil*, de warmte over het geheele ligchaam niet vermeerderd, de tong vroeger vrij vochtig en wit beslagen, had nu eene geele kleur en was zeer droog; dorst noch eetlust, de buik niet opgezet of gevoelig, geenen afgang; de ademhaling traag en stonk de uitgeademde lucht zeer eigenaardig; de pols weinig of liever niet versneld, de *Urina sanguinis* bleek, zonder bezinksel

de gevoeligheid der huid en der zintuigen niet veranderd; hierbij peeshuppelingen, stille ijlhoofdigheid en onrustige, onregelmatige slaap. — In dezen toestand namen wij geene verandering waar, voor den 19en Februarij, en vonden wij toen den lijder volstrekt bewusteloos en als geheel verlamd; de ademhaling was hierbij min of meer snorkend en zeer diep; de *pupil* star en verwijderd; de *conjunctivae* rood, voor zoo verre die niet door de oogleden bedekt waren; *retentio urinae* (bij het *appliceren* van de *catheter* had er eene *ejaculatio seminis* plaats, die niet door den lijder gevoeld werd); de pols werd steeds langzamer en nam de warmte onmerkbaar af, tot dat de dood zonder *convulsiën* volgde.

Lijkbeschouwing, 24 uren na den dood.

Uitwendig voorkomen. Behalve het plaatselijke gebrek aan de knie, neemt men nog waar, dat alle ligchaamsdeelen bijzonder uitgestrekt zijn.

Hoofd. Bij het afnemen van den schedel, die doorgezaagd was, vloeide er ongeveer drie oncen helder bloed uit den kop. De *glandulae Pachioni* op het harde hersenvlies zeer sterk ontwikkeld; de *sinus durae matris*, en vooral de *sinus longitudinalis inferior*, sterk met zwart bloed gevuld. Boven de regter oogkuil, op den uitwendige vlakte van het spinnewebsvlies, een onregelmatig, rood en bol uitpuilend, in het vlies vastzittend

beenstukje, hetwelk in eene indrukking van het harde hersenvlies en in eene uitholling aan de inwendige vlakte van den schedel paste; hetzelfde iets hooger aan de linkerzijde. Het kwam ons voor dat deze beenstukjes geossificeerde *glandulae Pachioni* waren. — De *arachnoïdea*, zoowel der voor- als achterhersenen, draagt weinige sporen van ontsteking; aan de *basis cerebri* ziet men op het *chiasma nervorum opticorum* een weinig *lympha plastica* uitgestort. De zijdelingsche holligheden bevatten wel vijf oncen bloederig *serum*; de *plexus choroideus* echter als naar gewoonte met bloed gevuld. In de mergachtige zelfstandigheid der voorhersenen meer bloedstippen dan gewoonlijk; in de bastachtige zelfstandigheid, in de achterhersenen en in de *protuberantia annularis* geene afwijkingen; ook leverde de oorsprong der zenuwen niets bijzonders op.

Wervelzuil van achteren geopend. Zeer veel bloed in het losse celweefsel uitgestort. Op het rugge gedeelte van de *Dura meninx* vele bloedvaatjes; dit vlies aan het halsgedeelte insnijdende, vloeide er bij de drie oncen *sereus*vocht uit; hetzelve verder tot in het heiligbeen geopend hebbende, zagen wij dat de *arachnoïdea* van den eersten rugwervel tot aan het heiligbeen, minder doorschijnend, verdikt en met een heldere, doorschijnende stof gevuld was, en vertoonden er zich vele bloedvaatjes op dezelve. Het spinnewebsvlies vervolgens in deszelfs geheele lengte geopend hebbende, vonden wij

de ruimte, die er tusschen dit vlies en het eigen-vlies van het ruggemerg bestaat, met eene door-schijnende, geleiachtige stof gevuld, die, naar het ons voorkwam, gevormd was door uitstorting van *serum* in het losse celweefsel, dat onder het spinne-websvlies van het ruggemerg gelegen is. Het eigen-vlies van het ruggemerg, de getande band, de mergkoord zelf met de oorsprong der zenuwen, ver-toonden geene afwijkingen. De geheele wervelzuil geledigd hebbende, zagen wij aan beide zijden van den langen wervelband zeer veel zwart bloed in het celweefsel, op de ligchamen der wervelen, uitgestort, hetgeen almede van den eersten rugwer-vel tot in de lendenen het sterkste was; ter plaatse van het tusschen - wervels - vezelachtig - kraakbeen, namen wij deze uitstorting niet waar. Het been en kraakbeenweefsel der wervelkolom deelde niet in deze stoornissen.

Borstholte. De longen sterk met zwart bloed gevuld.

Buikholte. Het slijmvlies van de maag heeft een blaauw-rood, gemarmerd, zeer ontstoken voorko-men, en heeft den portier een bleek, blaauwach-tig, als verstorven aanzien. Hetzelfde vlies van de geheele dunne darmbuis, doch voornamelijk van het *duodenum* en het *jejunum* sterk ontstoken; hier en daar in het *ileum* zweren, welker omtrek zeer ontstoken zijn. De dikke darmen hebben slechts eene geringe roodheid.

De lever donker gekleurd; de milt zeer klein; de alvleeschklier gezond.

De nieren zeer donker, en met zwart bloed sterk gevuld.

De *urin*blaas zeer uitgezet, derzelver slijmvlies zeer rood en verdikt; in derzelver grondvlakte twee blaauwe, evenwel niet verweekte plekken.

De zieke knie. De huid en het celweefsel niet veranderd; de beursband niet doorboord, doch verdikt; de zij- en kruisbanden geelachtig van kleur, verweekt en gedeeltelijk opgelost; de tusschen-gewrichts-kraakbeenderen verdikt, verweekt en ligter verscheurbaar; het gewrichts-kraakbeen opgelost en de gewrichts-uiteinden der beenderen oppervlakkig door beenbederf (*Caries pheripherica*) aangedaan, doch niet gezwollen; de knieschijf daarenboven sponsachtiger dan gewoonlijk. Het gewricht overigens met een ondoorschijnende, etterachtige, ontaarde *synovia* gevuld. Het gezwel, dat aan de buiten onderzijde uitpuilde en dat wij *arthrocele* genoemd hebben, bleek door den beursband gevormd te zijn, die tusschen de zijbanden en de pees van de *extensores cruris* naar buiten gedrongen was; ook hierin bevond zich dezelfde eiwit-etterachtige vloeistof.

Ik heb deze ziekte-geschiedenis hier medegedeeld, meer als eene bijdrage tot ziekelijke ontleedkunde voor de aandoeningen van de wervelzuil en het kniegewricht, dan wel als een bijzonder heelkundig geval.

§ 9. *Waarneming van eene Otorrhoea cerebralis* (Itard) (*a*), *met doodelijken uitgang.*

J. R. van Molenkamp, flankeur bij de 4de Kompagnie van het 3de Battaillon der 8ste Afdeeling Nat. Infanterie, geboren te *Oldenkerk*, prov. *Groningen*, oud 29 jaren, van een *lymphatisch-sanguinisch* temperament, met vrij wel ontwikkeld been-, spier- en bloedvaten-stelsel, ruime borst, blanke, weinig behaarde huid, blaauwe oogen en blonde haren. Volgens des lijders verhaal is zijn vader voor ruim acht jaren aan longtering overleden; zijne moeder en zes overige broeders en zusters genieten tot heden eene goede gezondheid en hebben nimmer aan bijzondere ziekten geleden.

Hij zegt in zijne jeugd de koepokken ingeënt te zijn (wij vonden er echter geene sporen meer van), aan geene ziekten der kinderjaren geleden en steeds eene goede gezondheid te hebben genoten, tot op zijn 13de en 14de jaar, wanneer hij bij afwisseling wel eens aan galachtige ongesteldheden *laboreerde*, die evenwel van weinig aanbelang waren en waarvan hij spoedig herstelde. Na dien tijd werd zijne gezondheid niet

---

(*a*) *Chirurgische Hand-Bibliothek. Eine auserlesene Sammlung der besten neuern chirurgischen Schriften des Auslandes. 4ter Bd. enthält aus dem Französischen übersezt;* Itard, *die Krankheiten des Ohres und des Gehörs. Mit 3 Tafeln Abbildungen, pag. 40. Weimar 1822.*

gestoord tot in de maand Maart 1833, wanneer *M.* te *Maastricht* garnizoen houdende, des nachts op de brits geslapen hebbende, ontwaakte met ruischen of suizen in het regter oor, waarmede hij nog eenige uren op eene tochtige plaats moest schilderen. Hij sloeg hier weinig acht op en verrigtte zijne dienst; doch volgde er na verloop van eene maand eene ontlasting van eene dunne kleverige stof uit het regter oor, en ontwaarde de lijder nu en dan pijn. Nu wendde hij zich tot den Officier van gezondheid van bovengemeld Battaillon, die hem aanraadde watjes met olijfolie in het oor te dragen, hetwelk hem veel leeniging verschafte, en ook den uitvloed deed verminderen. Onder het af- en toenemen van dezelfde toevallen verliep dat jaar en marcheerde *M.* in Januarij 1834 uit *Maastricht* naar *Noord-Braband*, waar hij te *Oirschot* gekantonneerd werd. Hier nu ontwaarde *M.* van tijd tot tijd meerdere pijnen in het oor, en zond men hem toen naar het Hospitaal te *Eindhoven*, waar men hem gedurende twee dagen door *emollieerende* inspuitingen behandelde en vervolgens op het Hospitaal te *'s Hertogenbosch* evacuëerde.

De pijnen in het oor, die *intermitterend* waren, namen nu steeds in hevigheid toe, en maakten het herhaald aanzetten van bloedzuigers noodzakelijk; men voegde hier laauwe, verzachtende inspuitingen bij. Door deze behandeling nam de ziekte zoodanig af, dat *M.* na vier weken als hersteld het Hospitaal verliet. Nu deed hij weder ee-

een geruimen tijd dienst en bleef zeer wel, tot in de maand Junij, wanneer de stofuitvloeijing met pijnen in het oor weder ontstond. Nu eerst verminderde het gehoor aan de aangedane zijde. Hij werd nu weder in het Hospitaal te *Eindhoven* opgenomen en van daar andermaal naar *'s Hertogenbosch* vervoerd, alwaar hij in den beginne als boven gezegd en naderhand met zamentrekkende inspuitingen is behandeld. Een en ander had ten gevolge, dat de beterschap zich weder instelde, de pijnen verminderde en met dezelve nam de uitvloed zoo zeer af, dat hij na zeven weken weder in zijne Kompagnie terugtrad. Nu bleef *M.* weder geheel wel tot in de maand October 1834, wanneer de pijnen en de stofontlasting zich weder in zulk eene mate instelde, dat hij te eenen male buiten staat was iets te verrigten. Den 15en October werd hij nu voor de derde maal in het Hospitaal te *'s Hertogenbosch* opgenomen. De lijder begon nu ook pijn in het uitwendige oor te gevoelen; hetzelve werd weldra rood en opgezet, en, niettegenstaande eene doelmatige behandeling ontaardde de oorschelp en de binnenzoom in eene zwerende oppervlakte, en zond men hem eindelijk den 25en November 1834 naar het Rijks Hospitaal te *Utrecht*, waar hij den volgenden dag aankwam.

In de Zaal voor het heelkundig *clinisch* onderwijs geplaatst, nam men het volgende bij *M.* waar.

Alle *functiën* geschieden geregeld en schijnt het plaatselijke gebrek geen' anderen invloed op het

overige *organisme* uit te oefenen, dan de storing van den slaap, door de pijn veroorzaakt. Het plaatselijk onderzoek leverde het volgende op.

De geheele inwendige oppervlakte van het uitwendige, kraakbeenige oor is gezwollen, roosachtig rood, zeer gevoelig, oppervlakkig verzworen en met eenen dunnen, geel-groenachtigen, stinkenden etter bedekt, waarin men nu en dan bloedstreepjes ziet; de uitwendige gehoorweg deelt in dezen toestand en is door de zwelling bijna geheel gesloten; achter de oorschelp ziet men een klein *absces*, dat reeds geopend is. Het onderzoek met de *sonde* leverde hier niets bijzonders op; de omtrek van het oor is mede rood gezwollen. De lijder klaagt over inwendige, tusschenpozende oor- en hoofdpijnen, die zich tot de regter helft van het hoofd en vooral boven het oor bepalen. Hij hoort aan de regterzijde genoegzaam niets, en is deze ontwaring aan de linkerzijde ook min of meer afgenomen. Hij wordt op den duur geplaagd door een ruischend geluid, dat door hem bij het geluid van eenen harden wind vergeleken wordt (*a*).

(*a*) In het Cantonnement te *Eindhoven*, werd ik door den sergeant van de 2de Afdeeling *P.* geraadpleegd, wegens eenen, zoo als hij zich uitdrukte, allerondragelijksten toestand, die hem alle nachtrust beroofde, en bestond in het ontwaren van allerlei geluiden in het oor; nu eens hoorde hij duidelijk de wijze van den 25sten Psalm, welke, na eenige dagen aangehouden te hebben, in allerlei aria's veranderde; dan weder was het hem als of hij een ketel water sterk hoorde koken; op een anderen tijd, als of men hem hard in het oor schreeuwde enz. Hij was van gevoelen, dat deze toestand, die geheel op

Wij beschouwden deze ziekte te zijn, een oorenvloed (*otorrhoea*), met beenbederf van het slaapbeen. Onze voorzegging was zeer ongunstig, en wel uit vrees, dat deze aandoening zich aan de hersenen zoude mededeelen, zooals zulks zoowel bij *acute* als *chronische* gevallen meermalen door ons is waargenomen.

In de eerste dagen werd er eene *antiplogistische*, plaatselijke behandeling ingesteld, bloedzuigers om het oor gezet, enz. De pijnen werden hierdoor altijd voor eenige uren geleenigd.

28ste *November*. Bij het afnemen van het verband ontlastte er zich eene tamelijke hoeveelheid stinkenden, *ichoreuse* etter. De lijder verhaalt goed geslapen en veel minder pijn gehad te hebben. Des avonds had *M.* weder meer pijn in en boven het oor, als ook in de regter helft van het achterhoofd.

29ste *November*. De uitvloed als gisteren. Meer aanhoudende, stekende pijnen in de aangedane zijde van het hoofd. Zes bloedzuigers achter het oor, die de pijn weder deden verminderen.

30ste *November*. De uitvloed blijft in hoeveelheid en hoedanigheid dezelfde. De lijder had vrij wel geslapen, doch klaagde nog steeds over inwendige oor- en hoofdpijnen, die nu minder aanhoudend,

---

zich zelven scheen te bestaan, het gevolg van eene Zeeuwsche koorts was, waaraan hij, in het jaar 1830, te *Middelburg*, geleden had, en die met aandoeningen in het hoofd scheen gepaard te zijn geweest.

doch meer kloppend waren, bij tusschenpozing den geheelen dag aanhielden en zich tot in den nek uitstrekten. *M.* was hierbij eenigzins beangst en verdrietig. De pols klein, gespannen en langzaam, tellende 63 slagen in de minuut.

1ste *December.* De lijder heeft gedurende den nacht zeer weinig geslapen, wegens de aanhoudende oor- en hoofdpijnen aan de regterzijde. Het verband afnemende, vloeide er eene vrij groote hoeveelheid bloedige, stinkende etter uit het regter oor. De pols is iets voller en minder langzaam. De overige verrigtingen blijven *normaal.* Ook uit het linker oor ontlast er zich eene weinig geelachtige, groene stof.

2de *December.* Gedurende den verloopenen nacht heeft de lijder weinig geslapen, wegens de aanhoudende, stekende, en kloppende oor- en hoofdpijnen in het regter gedeelte van het hoofd, voornamelijk echter in het achterhoofd. De pols als gisteren. De tong een weinig beslagen; de smaak flaauw, geen dorst, verminderde eetlust; twee darmontlastingen in de laatste 24 uren; urinloozing en huiduitwaseming *normaal.* Aan het oor laat zich geene verandering waarnemen. Acht bloedzuigers aan het regter oor, inwendig de *Calomel.* 's Avonds waren de pijnen een weinig bedaard.

3de *December.* Scheurende en kloppende pijnen in het regter onderste en achterste gedeelte van het hoofd, hebben den lijder verhinderd de nachtrust te genieten. De pols aanmerkelijk versneld, klein

en hard, tellende 90 à 95 slagen in een minuut. De tong minder beslagen, de smaak goed, geen dorst, weinig eetlust; eene gebondene stoelontlasting, urinloozing *normaal*. De huid brandend heet. De uitvloed minder, bleeker van kleur en niet zoo stinkend. Zes bloedzuigers om het oor; met de overige behandeling wordt voortgegaan. — 's Avonds. De bloedzuigers hebben zeer goed gezogen; de pijnen in het hoofd niet afgenomen; de lijder is nog koortsig. *Pediluvium*.

4de *December*. De lijder, die minder door pijnen gefolterd werd, heeft beter geslapen. Twee uren na het voetbad begon hij een weinig uit te wasemen. De uitvloed is minder en van eene betere hoedanigheid. De koorts minder. 's Avonds een weinig verheffing van pijn. De *Calomel* wordt doorgebruikt.

5de *December*. *Molenkamp* heeft dezen nacht, genoegzaam zonder pijn en rustig slapende, doorgebragt. Geene bijzondere verandering in de toevallen; het hooren neemt echter af; er ontlast zich weder eene dunne, gele, stinkende stof uit het linker oor, waarin zich nu ook pijnen doen gevoelen. Dezelfde behandeling benevens een voetbad.

6de *December*. De lijder heeft weinig geslapen; gevoelt meer pijnen dan gisteren, en doen deze zich door het geheele hoofd, doch voornamelijk boven de oogen en in het achterhoofd gevoelen. De pols klein, zacht en vrij geregeld. Overige verschijnselen zoo als voeger. Met het gebruik van de zoe-

te kwik- en voetbaden wordt er voortgegaan. — 's Avonds. De pijnen in het hoofd verergerd, meer kloppende. De pols klein en harder, telt 95 slagen in een minuut. De tong droog; vermeerderde dorst. Een voetbad met mostaardzaad.

7de *December*. De lijder heeft den nacht zeer onrustig en door hevige, stekende en kloppende pijnen in het hoofd gekweld, doorgebragt. De pols klein en krampachtig, tellende 97 slagen. De ademhaling versneld. Gedurende den nacht had de lijder drie dunne stoelgangen gehad. De uitvloed en overige toevallen leverden niets bijzonders op. — 's Avonds. Door allerhevigste hoofdpijnen gefolterd, werpt de lijder zich heen en weder in het bed; het aangezigt is rood en opgezet, de oogen glinsterend, de blik mat, de ademhaling steunend, de pols klein en hard, telt 101 slagen, de huid heet en droog, de dorst vermeerderd; vier dunne *sedes* gedurende den dag. $\frac{1}{8}$ gr. *acetas morphii* om de twee uren, benevens sterk prikkelende voetbaden worden hem voorgeschreven.

8ste *December*. De lijder is zeer afgemat en slaperig, had echter weinig gerust, ofschoon de pijnen in het hoofd bedaard waren; hij is dof. Het aangezigt is bleek en ingevallen, de oog opslag zeer treurig. De pols klein, versneld en zamengetrokken. De tong weinig beslagen en vochtig, vermeerderde dorst, geen eetlust; vijf dunne *sedes* gedurende den nacht. In de overige verschijnselen geene verandering. Het gebruik van de *acetas*

morphii wordt gestaakt, en hem slechts een *potio gummosa*, benevens voetbaden voorgeschreven. — 's Avonds. De pijnen niet toegenomen. Hij had bij tusschenpozingen een weinig geslapen, en verscheidene dunne, stinkende, zwartachtige stoelgangen gehad; pijn in de *regio hypogastrica*, die bij de drukking vermeerderd. Dezelfde behandeling, benevens eene *cataplasma emolliens* over den buik.

9de *December*. Gedurende den nacht weinig pijn. *M.* heeft redelijk wel geslapen; hij klaagt echter nog over dofheid in het hoofd. De pols voller, 94 slagen in een minuut. De pijnen in den buik verminderd, de *diarrhoea* gaat nog voort. *Potio gummos.*, *Pediluvia*, drie bloedzuigers achter het oor en pap op den buik. — 's Avonds gevoelde de lijder zich aanmerkelijk beter, weinig of geen pijn, de pols zacht en geregeld.

10de *December*. Zeer rustig en tusschen beide al slapende, was de nacht doorgebragt; geene hevige pijnen. De blik vrolijker, de pols zacht, de stoelgangen meer gebonden; in de overige verschijnselen geene verandering. Met de *emollierende* behandeling wordt voortgegaan.

11de *December*. Min of meer aanhoudende stekende pijnen boven het linker oor en in het voorhoofd, Het aangezigt aan de linkerzijde langs de jukboog een weinig rood en gezwollen; het linker oor bij de aanraking zeer gevoelig; uit beide ooren vloeit een goedaardige etter. De overige verschijnselen leveren niets bijzonders op. Men gaat met

dezelfde behandeling voort, en appliceert een *seton* in den nek. — 's Avonds verheffing, van pijn boven beide ooren, onrust, angst, pols klein, zamengetrokken en versneld.

12de *December*. De lijder zit afgemat, met het hoofd op de knieën gebogen, te bed, had niets geslapen, klaagde over hevige, stekende en kloppende pijnen in het hoofd, doch voornamelijk aan de regter achterzijde. Het aangezigt langs den linker jukboog, gezwollen en pijnlijk; de oogopslag zeer treurig. Hij antwoordt gebrekkig en is zeer verdrietig. De pols klein, naauwlijks voelbaar, 61 slagen in een minuut. De ademhaling steunende en zuchtende. Nu en dan looze brakingen; geen stoelgang. De omtrek der *seton* een weinig ontstoken, niet pijnlijk. ℞ *Tart. emetic.* gr. iv-vj. *Aq. distelat.* unc. viij. *Syr. sach.* unc. j. m. d. s. alle uur een lepel. *Clysm. laxans. Pediluvia* met mostaardmeel. — 's Avonds. De lijder ligt uitgestrekt op de regter zijde te bed, steeds over dezelfde pijnen klagende; de pols iets versneld, meer voelbaar en geregelder; de tong vochtig; dorst noch eetlust. Op het lavement waren twee tamelijk gebondene *sedes* gevolgd. Later in den avond werd *M.* iets rustiger en was de huid min of meer tot uitwaseming geneigd. De *tart. emetic.* heeft de looze brakingen slechts weinig opgewekt.

13de *December*. De lijder werpt zich steunende en zuchtende door het bed, heeft allerondragelijkste pijnen; nu en dan grijpt hij met beide handen naar

het hoofd; zijn voorkomen is eigendommelijk en duidt een hoogen graad van smart aan; hij antwoordt afgebroken en onduidelijk; de ademhaling onderbroken; de pols klein, zwak en vertraagd, 63 slagen in een minuut; de huid tamelijk warm; de spijsverterings-verrigtingen vertoonden geene bijzondere afwijking; ééne *sedes* in de laatste 24 uren. *Moxa* onder de *protuberantia occipitalis externa*, waarna de pijnen eenigzins bedaarden en de lijder rustiger werd. *M.* was echter uiterst zwak.

De zwakte nam nu van oogenblik tot oogenblik toe, zoodat *M.* des namiddags te twee ure zeer kalm overleed.

Van deze ziekte-geschiedenis, die, onder mijne leiding, door den Heer Officier van gezondheid BRONNER is opgemaakt, heb ik slechts eenige, weinig belangrijke beschrijvingen van het uitwendige oor afgekort.

Lijkbeschouwing, 24 uren na den dood.

Uitwendig voorkomen. Behalve de plaats der *Moxa*, der *seton* en de aandoeningen van het uitwendige oor, niets belangrijks.

Bekkeneelsholte. De schedel door de zaag afgenomen zijnde, zagen wij niets bijzonders aan de hersenvliezen en de uitwendige oppervlakte der hersenen. De voorhersenen laagsgewijs doorsnijdende, vonden wij eene aanmerkelijke hoeveelheid *serum* in de zijdelingsche holligheden. Op de plaats ge-

komen zijnde, waar de groote hersenen zich met de kleine vereenigen (*pons Varolii*) en deze insnijdende, vloeide er eene dunne, grijze, gekorrelde, eigenaardig stinkende stof uit, en hadden wij toen een kanaaltje geopend, dat een paar lijnen *diameter* had en in de regter kwab der achterhersenen leide. Deze kwab openende, vonden wij dezelve tot op 3 à 4 lijnen van derzelver oppervlakte in eene weeke, half vloeibare, zwart groenachtige massa veranderd, welke massa in derzelver midden eene holte vertoonde, die wel eene hazelnoot konde bevatten en gedeeltelijk gevuld was met eene stof, in alle opzigten overeenkomende met den dunnen etter, die bij het insnijden der *pons* uitvloeide. Tegen over het middeldeel van de achterste vlakte van het rotsachtig gedeelte van het slaapbeen, had de *disorganisatie* van de achterhersenkwab zich tot aan derzelver oppervlakte uitgebreid, en was hier zelfs eene kleine, spleetvormige opening. In de *gedisorganiseerde* massa was de *arborvitae* nog altijd zigtbaar. Het nog gezonde gedeelte dezer hersenkwab was, vooral rondom de ontaarding, met vaatjes voorzien, die aan de hersenmassa eene roode kleur gaven. Een eigenen zak (*kyste*) hebben wij niet kunnen bespeuren. In de linker achterhersenkwab vonden wij mede eene ontaarding, welke met de nu beschrevene zamenhing, doch zich niet zoo ver naar de oppervlakte uitstrekte en dien graad van ontaarding nog niet bereikt had, hebbende dezelve eene wit grijsachtige kleur en meer vastheid.

De *dura mater* op de achterste vlakte van het rotsbeen, tegen over de spleetvormige opening in de regter hersenkwab, in de uitgestrektheid van eene halve cent, *geulcereerd* en zelfs spleetvormig doorboord, doch niet van het been afgeweken.

De *pia mater* en de *arachnoïdea* op deze plaats vernietigd.

Het rotsachtig gedeelte van het slaapbeen uitwendig weinig bloedrijk, niet wankleurig; in het middeldeel van deszelfs achterste vlakte vonden wij eene onregelmatige, in de lengte gelegene, langwerpige opening, die vier lijnen lang en ééne en ééne halve lijn breed zal geweest zijn, en in overeenstemming was met het scheurtje in de *dura mater*; overigens was de rand van deze opening ruw noch scherp, en deszelfs omtrek in- noch uitwendig van het beenvlies ontbloot. Deze spleet correspondeerde met de holte in het mamswijze uitsteeksel. Op de voorste vlakte van hetzelfde been zag men eene onregelmatig langwerpige opening, welke met den uitwendigen gehoorweg gemeenschap oefende; ook op deze plaats leverde de *dura mater* niets ziekelijks op.

Nergens was er op het been, of tusschen de vliezen, etter of eene andere *ichoreuse* stof te vinden.

De zenuwen, die naar het gehoor gaan, vertoonden mede geene stoornissen.

De boven buitenrand en de buitenwand van den

uitwendigen gehoorweg door *caries* gedeeltelijk vernietigd.

De zachte deelen van den uitwendigen gehoorweg verdikt, verweekt, met eene etterachtige stof bedekt; de *membrana tympani* doorboord, en slechts kleine lappen duiden derzelver plaats aan; de gehoorbeentjes verloren; de zachte deelen van het uitwendige oor mede verdikt en ontaard; nergens was echter het been ontbloot; het mamswijze uitsteeksel klein en bestaande slechts uit eene holte, die 2 scrupel en 12 greinen zuiver, vast *cerumen* bevatte, geen *pus* hoegenaamd te zien; aan den bovenwand aan deze holte zag men de reeds beschrevene opening; de uitwendige oppervlakte van dit uitsteeksel geheel gezond.

In het linker oor vonden wij slechts den uitwendigen gehoorweg ontstoken en in oppervlakkige verzwering.

De keelholte en de *Eustachiaansche* buizen niet rood, verstopt of zelfs gezwollen.

Het slijmvlies van den regter inwendigen neus eenigzins verdikt.

In de borst en buikholte niets bijzonders.

De ballen week en klein.

Deze gewigtige oor- en hersenziekten onderscheidt men in *primaire* en in *secundaire* (*a*). De eerste

---

(*a*) Itard, in het meergenoemde werk, pag. 40. als ook *Die Krankheiten des gehorörganes. Ein handbuch zum gebrauche seiner Vorlesungen von* K. J. Beck, pag. 172. Heidelberg 1827.

zijn die, welke van het oor uitgaan, *caries* aan het rotsbeen veroorzaken, hier etter uitstorten, en door dit vocht, of op eene andere wijze, ontsteking der hersenvliezen daarstellen, die, steeds voortgaande, eindelijk de ontaarding der hersenen ten gevolge heeft. Bij de tweede *soort* is de oorziekte het gevolg van een *absces* (*kyste*) in de hersenen, waarvan de *pus* langzamerhand naar het rotsbeen zakt, daar beenbederf ten gevolge heeft, en nu door deze beenzweer, of wel door de natuurlijke openingen in het gehoor treedt en daar ontsteking, uitvloed enz. te weeg brengt.

Volgens eene derde wijze van verklaring, zouden de beide aandoeningen, door dezelfde oorzaak, gelijktijdig kunnen ontstaan. (*a*)

Ik waag het niet hieromtrent mijne meening te uiten; doch ik ben van gevoelen, dat in ons geval, de ziekte niet volgens ééne dezer drie wijzen ontstaan is, maar dat er *primitif* eene ontsteking van het inwendige oor heeft bestaan, die zich niet stoffelijk, maar door medegevoeligheid (*per consensum*) aan het middeldeel der achterhersenen heeft medegedeeld.

De bewijzen voor dit ons gevoelen zullen wij in de ziekte-geschiedenis en uit de lijkbeschouwing vinden.

A. Deze *otorrhaea cerebralis* was geen *primaire*.

(*a*) A. W. Otto, *Lehrbuch der Pathologischen Anatomie des Menschen und der Thiere*. Erster Bd. pag. 425, Berlin 1834.

Ofschoon in het inwendige oor begonnen, is zulks geen voldoend bewijs. En zouden wij bij de lijkopening daarenboven hebben moeten vinden:

1ste Duidelijker teekenen van *caries*. (*a*)

2de Loslating van de *dura mater*.

3de Etter binnen den schedel.

4de Meer ontwikkelde aandoening van de oppervlakte van de achterhersenen en uitbreiding van hier naar het middelpunt, terwijl juist het tegenovergestelde plaats vond.

B. Zij was geene secondaire.

1ste Dewijl bij den aanvang van de ziekte, en nog een geruimen tijd later, er geene teekenen van hersen aandoening hebben bestaan.

2de Omdat wij geene gemeenschap tusschen de etter bevattende holte in de achterhersenen, en het inwendige oor hebben gevonden.

3de Dewijl de etter in de hersenen in geene deelen overeenkwam met die, welken uit het oor ontlast is.

4de Omdat de stof in de hersenen eenen ettergang (het kanaaltje in de *pons varolii*) gevormd had, in eene tegenovergestelde rigting van het oor, iets dat deze vloeistof niet zoude hebben gedaan, zoo zij zich door het oor had kunnen ontlasten.

(*a*) Wij zijn van gevoelen, dat de geringe beenvernietiging van het rotsachtig gedeelte van het slaapbeen bij zulk een langdurig bestaan der ziekte, het gevolg van *absorptio* zonder beenbederf was, en wel, dewijl aan beide vlakten het been niet van deszelfs beenvlies ontbloot was; omdat wij geen *pus* op of in den omtrek van het been hebben gevonden, en eindelijk wegens het eigenaardig, niet wankleurig voorkomen van het been.

En eindelijk bewijst de geringere aandoening aan het middeldeel van de linker achter hersenkwab, met den zekeren graad van doofheid aan deze zijde, zonder andere stoornissen in het inwendige oor, van welken aard ook, dat deze oorenvloed stoffelijk *primair* noch *secondair* konde zijn.

C. Zij is niet gelijktijdig en door dezelfde oorzaak ontstaan.

1ste Doordien de toevallen in het oor die van de hersenen zijn voorafgegaan.

2de Door de oorzaak zelve, die, hoe duister ook, waarschijnlijk eene gevatte koude is geweest, (de lijder bevond zich bij het ontstaan der ziekte in de maand Maart op de wacht), die, naar allen schijn, alleen op het oor heeft gewerkt.

Er blijft dus geen andere weg over, dan de niet stoffelijke, *sympatische* mededeeling, die in ons geval van het regter inwendige oor is uitgegaan. Het is echter waarschijnlijk, dat zij ook in de hersenen kan beginnen, en komt het mij zelfs niet onwaarschijnlijk voor, dat de later ontstane aandoening van het linker oor, op deze wijze was voortgebragt.

Behalve hetgeen wij hierboven over het ontstaan der ziekte gezegd hebben, maken wij uit ons geval nog deze gevolgtrekkingen.

1ste Ook zonder bijzondere voorbeschiktheid, onder het genot van eene volmaakte gezondheid, kan deze ziekte zich vormen.

2de Tot de gelegenheid gevende oorzaken behoort het vatten van koude.

3de Het verloop dezer ziekte kan zeer langzaam en als het ware tusschenpozende zijn.

4de De toevallen zijn in het begin der ziekte wel eens weinig beduidend en *intermitterende.*

5de De pijnen in het hoofd zijn tusschenpozende, in den beginne stomp, worden later stekende, kloppende, eindelijk scheurende, en zijn veelal aan een bepaalde plaats verbonden.

6de Er kan een aanmerkelijke *disorganisatie* in de achterhersenen bestaan, zonder dat zulks door zenuwtoevallen, toevallen van drukking of hersenontsteking, of door stoornissen van het gevoel en de beweging vergezeld ga (*a*).

7de Deze aandoening wekt soms weinig stoornis-

(*a*) Welke gevolgtrekkingen zal men uit dit geval omtrent de *functiën* van de kleine hersenen maken? Gevoel noch beweging waren bij onzen lijder gestoord. In de zitting van den 9den September 1834 van de *Académie de Médecine*, leest de Heer BOUILLAUD een door hem en door den Heer RIBES gesteld verslag voor, over eene verhandeling van den Heer CARRÉ van *Briançon*, waarin deze eenige natuur- en ziektekundige beschouwingen over de kleine hersenen voordraagt, steunende op een geval, hetwelk met het onze veel overeenkomst heeft. Men vond hier, namelijk na den dood, de geheele regter kwab en twee derde gedeelten der linker kwabben van de kleine hersenen door verettering verdwenen, zonder dat deze ontaarding zich gedurende het leven door eenig toeval had te kennen gegeven. — De Heer MARC herinnert bij deze gelegenheid, en, aangezien de Commissie aan de echtheid dezer waarneming twijfelt, aan een geval, in de *Charité* voorgekomen, waar men na den dood bevond, dat de kleine hersenen geheel veretterd waren; bij den lijder echter had men niets ongewoons waargenomen, dan alleen eene hevige pijn in den nek. Zie *Ephemeriden* der Natuurkundige Wetenschappen 1834. N°. 16, 21 October, pag. 76.

sen in andere *organen* op; het allerminste in de spijsverterings- en afscheidende werktuigen (de *diarrhoea* bij onzen lijder beschouwen wij meer als het gevolg van het gebruik van de *calomel*).

8ste Dezelve kan zonder koorts bestaan. De veranderingen in de pols bij *Molenkamp* schenen meer met de pijnen in verband te staan; duidelijke koortsverschijnselen hebben wij bij hem niet waargenomen.

9de Den *practicus* leert dit geval, dat een schijnbaar geringe oorenvloed met oplettenheid moet behandeld worden, en men *in den beginne* eene krachtdadige geneeswijze moet instellen; afwachten is hier doodelijk. De natuur geneest deze ziekte niet, of ten minste doet zij zulk hoogst zeldzaam.

§ 10. *Waarneming. Ulcuscula aan de penis, buboinguinalis, gangrena, phlebitis cistitis, pleuro-peripneumonia, icterus, met doodelijken uitgang.*

B. Nitrerau, matroos op Z. M. Kanonneerboot N°. 61, geboren te *Oostmarsum*, prov. *Overijssel*, oud 33 jaren, van een *sanguinisch-lymphatisch* temperament, met bruine haren, grijsblaauwe oogen, zeer ontwikkeld been-, spier- en vaatstelsel; aan gezonde ouders het leven verschuldigd, in zijne jeugd gevaccineerd, verheugde zich in het genot van eene onafgebrokene gezondheid, tot in de maand December 1834, wanneer hij door eene *fe-*

bris tertiana aangetast werd, die echter, na eenige *accessen*, van zelve ophield.

In de maand Januarij 1835, na het uitoefenen van de *coïtus*, bemerkt *N. morpiones* te hebben, deze noodzaakten hem tot krabben, en ontstonden er hierdoor aan de voor onderzijde van de *penis* eenige zweertjes, die spoedig eene aanmerkelijke uitgebreidheid verkregen. In het ziekenschip, de *Maria Reigersbergen*, in het *Nieuwe diep*, opgenomen, vormde er zich in de regter lies eene *bubo*, welke, na drie weken door *emollierende* pappen behandeld te zijn, door het *lancet* geopend werd. 's Avonds van den 5en Februarij ontwaarde hij bij het *urineren*, dat de *urine* zich voor een groot gedeelte door een dezer zweren ontlastte. Hij werd vervolgens op ons Hospitaal *geëvacuëerd*. Gedurende eene reis van zeven dagen waren de zweren aan den *penis* in omvang zeer toegenomen, was er een aanmerkelijk deel van den pisweg vernietigd en de huid van de roede gedeeltelijk in versterving overgegaan, zoodat de lijder den 13en Februarij, bij zijne opname in het Rijks Hospitaal, in den volgenden toestand verkeerde.

Plaatselijk. De *penis* van het *scrotum* af tot aan het uiteinde van het *praeputium* zeer sterk gezwollen en voor een groot gedeelte door *gangrena* aangedaan, zoodat de pisweg en het regter *corpus cavernosum urethrae*, in de uitgestrektheid van één en een vierde duim, vernietigd was; de *glans penis* nog behouden, doch geheel door het gesloten

praeputium bedekt; de *mens veneris* en de regter liesstreek mede oppervlakkig verstorven; het *scrotum* niet aangedaan, slechts hier en daar ontveld; de *urine* wordt door eene opening boven het *scrotum* zonder moeite ontlast.

Algemeene toestand. Het uitwendig voorkomen vrij wel; de tong wit beslagen, meerdere dorst, tamelijk veel eetlust; stoelgang natuurlijk; de pols versneld en min of meer hard; de ademhaling een weinig bespoedigd; de huid heet, tegen den avond met zweet bedekt (koorts); de nachtrust redelijk. In de overige betrekkings-verrigtingen geene afwijkingen.

Wij stelden ons de twee volgende punten als hoofd-*indicatiën* voor. 1ste het tegengaan van de versterving; en daarna, 2de de herstelling van den pisweg. Om aan de eerste aanwijzing te voldoen, begonnen wij met het geheele *praeputium* weg te nemen. De *glans* in eenen vrij voldoenden toestand gevonden hebbende, beproefden wij om eene *catheter* in de blaas te brengen; in de eerste dagen gelukte zulks niet, daar wij de opening van den pisweg niet konden ontdekken. De verstorven deelen werden, als gewoonlijk, door het bestrooijen met *pulv. cort. Peruv. c. camph.*, het bestrijken met *ol. thereb.* en het bedekken van dezelve met *ung. styrac* behandeld; verder *potio refrigerans*, en diëet karnemelkspap.

15de *Februarij.* De algemeene toestand zoo als boven; de *crena* vormde zich reeds aan de *penis*;

op de *mons veneris* en in de liesstreek echter niet.

16de *Februarij*. Minder koorts; de *gangrena* stoot zich af en worden de losgewordene deelen met de schaar afgeknipt. Heden gelukte het, eene gewone elastieke *catheter* in de blaas te brengen, door welke de *urine* behoorlijk afvloeide.

17de *Februarij*. In den algemeenen toestand geene verandering; de verstorvene deelen om de *penis* zijn bijna geheel afgestooten; de *pus* goed; meer pijn in de oppervlakte der aangedane deelen. Er wordt eene dikkere *catheter* in de blaas gebragt, en het geheel met eene *cataplasma emoll.* bedekt.

18de *Februarij*. Algemeene beterschap, de pap wordt niet herhaald.

19de *Februarij*. Geene merkbare veranderingen.

20ste *Februarij*. De beterschap gaat voort, de ontlasting van *urine* door de *catheter* is echter moeijelijk; dezelve wordt uit de blaas genomen, en vindt men het onder uiteinde van dit werktuig van kleur veranderd, en min of meer afgeschilferd.

21ste *Februarij*. De lijder zegt vrij hevige pijnen aan den hals van de blaas te gevoelen, de *urin*loozing is echter niet moeijelijk, meer koorts; slechte nachtrust; de *gangrena* op het *ospubis*, en in de liesstreek, heeft zich meer uitgebreid.

22ste *Februarij*. De algemeene toestand zoo als gisteren, de pijn in de blaas niet erger.

23ste *Februarij*. Des lijders toestand is in het oogloopende veranderd, zijn uitwendig voorkomen heeft iets bijzonders, de oogen min of meer inge-

vallen, de blik mat; de geheele huid is daarbij droog, dor en eenigzins geel gekleurd, ook de *conjunctiva* deelt in deze kleursverandering; de tong rooder en spitser, de dorst vermeerderd, de ademhaling bespoedigd, moeijelijk; de pols klein en snel; de buik niet opgezet, en alleen de *regio epigastrica* een weinig gevoelig bij de drukking, gedurende den nacht drie dunne stoelgangen; de *urinloozing* is moeijelijk; eene *catheter* in de blaas gebragt, komt er door slijm verstopt uit. Wij vernemen dat er zich den vorigen avond tegen tien ure eener allerhevigste koude had ingesteld, die vier uren geduurd heeft, door warmte zonder zweet is opgevolgd, en dat de lijder gedurende den nacht nu en dan ijlhoofdig was geweest; nu is hij zich echter geheel bewust, klaagt alleen over koude, ofschoon de huid voor ons gevoel warm was, de *gangrena* had zich in oppervlakte en in diepte uitgebreid. Daar er zich in de zaal *gangrena nosocomialis* geopenbaard had, werd de lijder in eene andere kamer en geheel afgezonderd gelegd.

's Avonds. Dezelfde toestand, nu en dan *singultus.*

24ste *Februarij.* De lijder heeft den geheelen nacht in eenen hevigen koortstoestand met ijling doorgebragt, en vier dunne *sedes* gehad. Het uitwendig voorkomen is nog meer veranderd, oogen dieper ingezonken, oogopslag eigenaardig treurig, neus spits, wangen ingevallen, kin uitstekend, de huid en de *conjunctiva* donker geel gekleurd, brandend

heet (voor den lijder echter niet), droog, meer pijn in de *regio epigastrica;* de *regio hypochondriaca dextra* niet opgezet of gevoelig; de tong hoogrood, niet geel, aan de punt en randen lederachtig droog, hevige dorst, bijzondere trek naar koffij, geen eetlust; de ademhaling versnelt, is tusschenbeide diepzuchtend, de borstkast zet zich hierbij onregelmatig uit, en werken de buikspieren en neusvleugels sterk; hik, die nu en dan voor eenige minuten nalaat; de pols is bijzonder klein en snel, (*pulsus parvus celer et frequens*). Bij de morgenvisite was de lijder slaapzuchtig-sluimerende, zich zelven echter geheel bewust, klaagde weinig, peeshuppelingen.

De *Gangrena* breidt zich meer en meer uit, en is de geheele zwerende oppervlakte zeer droog.

25ste *Februarij. Facies Hippocratica;* de kleur van de huid donker geel, pols draadvormig, nu en dan ijlhoofdigheid, twee *sedes* met gelijktijdige *urin*loozing; overige toevallen, zoo als gisteren. Dood te half negen ure des avonds.

Wij moeten hier nog bijvoegen, dat wij, sedert het ontstaan der ziekte, den 23ste Februarij tot aan het einde geene *remissio* hebben waargenomen, en, dat de ligging van den lijder, aanhoudend ruggelings met uitgestrekte ledematen was.

Ofschoon er geen plaatselijke teekenen van aderontsteking aanwezig waren, hebben wij echter deze ontsteking uit den hier boven aangegevenen toestand van den lijder dadelijk erkend. Het eigenaardige *typheus* voorkomen, de gele kleur van de huid,

de hevige koude bij het intreden der ziekte, de eigenaardig snelle pols, waren verschijnselen, die mij drie lijders in het geheugen bragten, welke ik in het jaar 1829, na *amputatiën* van ledematen, aan aderontsteking verloren had.

Lijkbeschouwing 34 uren na den dood.

Uitwendig voorkomen. De geheele oppervlakte van het ligchaam heeft eene donker gele kleur; de *conjunctivae* zijn zelfs groenachtig geel; het lijk is slap; het tijdperk van stijfheid heeft zich zeer spoedig na den dood ingesteld en heeft slechts korten tijd geduurd; de gewone doodvlakken op den rug zijn aanwezig. Aan de kuiten ziet men de plaatsen, waar twee Spaansche vliegen pleisters gelegen hebben. Bijzonderen reuk verspreidt het *cadaver* niet. De Heer Chir. Maj. Wigand, bij de *sectio cadaveris* tegenwoordig, was verwonderd over de gelijkheid, welke dit *cadaver* uitwendig had met lijken van aan *febris flava Americanorum* overledenen, die Z. E. herhaalde malen in de *West-Indien* ontleed had.

Buikholte. Bij de doorsnede der algemeene bekleedselen, vertoonde het celweefsel geene kleursverandering; de spieren hebben een zeer gezond voorkomen. Bij het openen van het *peritoneum* ontwaarde men geen bijzonderen reuk. De maag en het *colon descendens* zeer uitgezet; de weirok van de maag- en darmbuis en het net licht geel;

het slijmvlies van de spijsverterings - werktuigen, doch voornamelijk van het *duodenum* en *ileum* eenigzins rood, ontstoken.

De lever een weinig vergroot, niet zeer met bloed gevuld, en als bijzonderheid neemt men zoo wel aan de holle als bolle oppervlakte eene vlaksgewijze, zwart-leiachtige kleurs-verandering waar; doorgesneden, vonden wij inwendig dezelfde kleurs-verandering, en op deze plaatsen het weefsel van de lever weeker (*a*). Dit ingewand woog 2 pond 2 onc Ned.

De galblaas, in en uitwendig niet veranderd, bevatte een weinig groene, overigens zeer gewone gal. De galleiders niet verstopt, rood, verdikt of in het minst ontstoken.

De milt een weinig vergroot, uit en inwendig in kleur en zamenhang even als de lever veranderd.

Het *pancreas* zeer gezond.

Het *peritoneum* uit de buik- en bekkenholte weggenomen, vonden wij het celweefsel in de regter *regio iliaca* zeer geel.

Het aderstelsel. De aderen in de buikholte, ook die, welke het poort-ader *system* zamenstellen, niet meer dan gewoonlijk opgezet. De *vena cava ad-*

(*a*) Deze verandering van de lever hielden wij voor de zoogenaamde zwarte verweeking, een gevolg van ontsteking. Zie J. Abercrombie, *Pathologische und Practische untersuchungen über die Krankheiten des Magens, des Darmkanals, der Leber und andere organen des Unterleibes, aus dem Engl. von* G. v. d. Bosch, pag. 444. Bremen 1830.

scendens, van een handbreed onder het *diaphragma*, tot aan derzelver verdeeling in de *venae iliaca* zag er uitwendig rooder dan gewoonlijk uit. Dit vat geopend, vonden wij hetzelve gelijkmatig rood, eene kleurs-verandering, die van eene *imbibitio* van de kleurstof van het bloed scheen af te hangen. Juist bij de inmondiging van de *venae iliacae* namen wij de eerste duidelijke sporen van aderontsteking waar, en deelden hierin al de aderen van het bekken en zelfs eenige van de deyen. Wij vonden namelijk:

1ste Gecoäguleerd bloed met eigendommelijke *polypeuse concretiën* (*a*) op onderscheidene plaatsen in de hoofdstammen dezer aderen, en wel hoofdzakelijk in den oorsprong van de *vena cava* en in de *venae iliacae* en *hypogastricae*.

2de De inwendige rok rood-bruinachtig, verdikt en *zeer duidelijk* met een laag *plastische lympha* bedekt, die eene geel-groen-bruinachtige kleur had, broos was, vrij gemakkelijk van den aderrok kon afgescheiden worden en overigens geene sporen van *organisatie* vertoonde. Ter plaatse waar deze uitstorting van *plastische lympha* aan het gezonde gedeelte der ader grensde, zag men eenen rooden ontstokenen rand.

3de De beide *venae obturatoriae* in eene aanmer-

(*a*) Deze *Concretiën* doen zich in de ontstokene aderen op eene andere wijze dan in de gezonde voor; in de eerste namelijk zijn zij korliger, rooder en geler van kleur.

kelijke uitgestrektheid met zeer stinkenden etter gevuld; in de regter was deze etter dun en geel, in de linker taaijer en geelrood van kleur.

4de De kleinere aderen vonden wij geheel met eene *polypeuse* massa opgevuld, die in derzelver middelpunt rood was, en, naar het ons toescheen, het kleurend gedeelte van het ontbonden bloed bevatte; overigens waren deze vaten niet veranderd.

5de In de nog geringere aderen vonden wij slechts een zeer gewoon bloed *coägulum*.

6de De rokken van de *venae cruralis* niet ontstoken of zelfs rood; doch bevatteden zij aanmerkelijke *polypeuse concretiën*.

7de In het overige gedeelte van het aderlijk stelsel niets bijzonders, dan alleen in het regter hart eene *polypus*, zooals men die dikwijls in lijken aantreft.

Merken wij hierbij op, dat de ontstokene aderen eenen zeer eigenaardig stinkenden reuk verspreidden.

In het slagader stelsel namen wij het volgende waar:

1ste De uitwendige rok van de *aörta* enz. als gewoonlijk; op de beide *arteriae iliacae* een schoon vaatnet.

2de De inwendige rok van de *aörta abdominalis* en van de beide *arteriae iliacae* gelijkvormig helder rood, zonder verdikking, vaatvorming of eenige andere afwijking, alleen in de *arteria iliaca dextra* is deze roode kleur blijven bestaan, in de overige deelen is zij, nadat dezelve twee dagen in

water gelegen hadden, geheel uitgetrokken, zonder eenige sporen na te laten.

Zenuwstelsel. Het *Neurilema* van het bovenste gedeelte van den *nervus cruralis* donker gekleurd en duidelijk met vaten voorzien.

Pisafscheidende en uitloozende werktuigen enz. De linker nier iets grooter dan de regter; beide vertoonen dezelfde kleurs - verandering, zooals die bij de lever en milt is beschreven. De *pisleiders* in de nabijheid van de blaas uitgezet. De *blaas* leeg, verdikt en zoo te zamengetrokken, dat derzelver holte naauwelijks een ganzenei zoude kunnen bevatten. In de ondervlakte van dit werktuig, voor de opening van den pisweg, vindt men eene eigenaardige *disorganisatie* van het slijmvlies; hetzelve is namelijk heuvelachtig, verhard - gezwollen, zwartachtig van kleur, hetgeen alles door eene laag donker gele *plastische lympha* bedekt is. Geen slijm (*a*). De blaas uit het bekken nemende, vonden wij eene vrij aanmerkelijke hoe-

---

(*a*) Gendrin maakt geen gewag van uitstorting van *plastische lympha* bij ontsteking van het slijmvlies van de blaas, doch zegt: *Ein eitriger sehr klebriger schleim überzieht die innere Fläche der Entzündeten Blasse.* (†). In ons geval was het geen slijm, doch duidelijk niet afspoelbare *plastische lympha*, dat nu nog op het in *liquor* staande *praeparaat* zigtbaar is.

(†) Zie zijn voortreffelijk werk: *Anatomische Beschreibung der Entzündung und ihrer Folgen in den verschiedenen Geweben des menschlichen Körpers. Aus dem Französischen übersetzt mit Nachtragen und einem Register vermehrt van Dr* J. Radius, pag. 444. Leipz. 1828.

veelheid dikken, geel-roodachtigen etter tusschen derzelver voorwand en de *pubis.*

De spieren in den omtrek van het eironde gat wankleurig-blaauw.

De *penis* geheel blaauw en met etter als geïnfiltereerd, zoodat deze stof, bij het insnijden der roede aan de schaambeenderen, naar buiten kwam, en was het van hier, dat de etter zich eenen weg tot tusschen de blaas en de schaambeenderen gebaand had. Het slijmvlies van den pisweg mede donker gekleurd, vooral in het vliesachtig gedeelte.

De regter zaadstreng verdikt en derzelver vaten sterk door bloed opgezet.

De bijballen vergroot en met een donkerkleurig bloed gevuld.

Borstholte. Werktuigen van de ademhaling. De beide longen met *plastische lympha* bedekt en door verschgevormde schijnvliezen met de *plura costalis* en *diaphragmatica* vereenigd. Deze *plastische lympha* had eene bijzondere donker gele kleur. Van de *pleura* afgenomen, vond men in of op dit vlies verscheidene donker roode vaatnetten, het was vooral op deze plaatsen, dat de *plastische lympha* zich het meest voordeed. In de beide borstholten daarenboven eene aanmerkelijke hoeveelheid donker bruin troebel *serum* uitgestort. De beide longen met *tubercula* doorzaaid, van welke eenige reeds in verweeking waren overgegaan; ook de knobbel-stof bezat de eigenaardige gele kleur, die wij reeds op zoo vele plaatsen in dit

lijk hebben aangetroffen. Tusschen de *tubercula* in, was het *parenchyma* der longen verleverd.

Het slijmvlies van de luchtpijp, tusschen de kraakbeenige ringen in, ontstoken, en vonden wij zwartachtige slijm in dit deel.

Het hart. Het celweefsel tusschen het hartezakje en de regter long bevatte eene aanmerkelijke hoeveelheid geel *serum*. In het *pericardium* vier oncen safraan-kleurige *serum*; uitgedampt, leverde dit vocht ruim één once donker gele, vaste stof op; die den reuk van *ossen jeu* verspreidde; de gelegenheid heeft ons ontbroken, om deze stof scheikundig te laten onderzoeken. Op de uitwendige oppervlakte van het regterhart zagen wij op twee plaatsen eene dunne laag versche *plastische lympha*; onder en om deze *lympha* een donkerkleurig vaatnet; de zelfstandigheid van dit *orgaan* vertoonde geene afwijkingen, en vonden wij slechts in de regterkamer eene *polypeuse concretie*, zooals zulks meermalen na den dood wordt aangetroffen.

De kop en de wervelzuil. De *dura mater* ligt geel, en liet zich deze kleur in water niet afspoelen; de *sinus* met gestold bloed gevuld; eene geringe hoeveelheid safraan-kleurige wei onder het harde hersenvlies; de overige vliezen niets bijzonders.

De zelfstandigheid der groote hersenen zeer vast, die der kleine minder, beide in kleur niet veranderd; de *plexus choroïdeus* niet bijzonder met bloed

gevuld; de *glandula pinealis* zeer groot, zonder zand, doch met een weiachtig vocht gevuld; overigens nam men in de hersenen niets tegennatuurlijks waar, dan alleen in den regter *thalamus* eene gele, weeke massa, ter grootte van eene gewone erwt.

De aderen zoowel binnen als buiten den wervelzuil, sterk door bloed opgezet; eene verzameling van bloederig *serum* tusschen de *dura mater* en de *arachnoïdea spinalis*. In de holte van de *arachnoïdea* zelve ongeveer vier oncen als gewoonlijk gekleurd *serum*; overigens aan het ruggemerg enz. geene afwijkingen.

Het scelet. De *synoviaal*vliezen van de gewrichten en het *synovia* zelf, zeer geel; in de beenderen geene kleurs-verandering of andere bijzonderheden.

Nadat de ontstokene vaten gedurende twee dagen in water gestaan hadden, was de roode kleur geheel uitgetrokken; de gele kleur van onderscheidene deelen is echter in water noch *alcohol* verminderd. (*a*)

(*a*) Deze roode kleur van den inwendigen rok der vaten zal dus wel van eene *imbibitio* na den dood, van het kleurend beginsel van het bloed hebben afgehangen, zooals zulks in de vaten en in andere vliezige deelen plaats vindt. Zie DAVY, in *Medico-chir. Transact.* Vol. X. P. I. Londen 1819.

TROUSSEAU, *Mémoire sur les colorations cadaveriques des artères et des veines; in Arch. Génér. de médic.* Juin 1827.

A. A. SEBASTIAN, *Physiologia generalis.* § 42. p. 117. Groningae 1835.

Wij hebben door onzen werkzamen en geschikten Prosector, den Heer Officier van Gezondheid Weteling, van de in het *cadaver* gevondene bijzonderheden eenige *praeparaten* doen vervaardigen, die in het Kabinet van het Rijks Hospitaal bewaard worden, en die ondubbelzinnig bewijzen, dat de inwendige rok der aderen voor ontsteking, met uitstorting van *plastische lympha* en ettervorming, vatbaar is.

Wij meenen niet te veel gewaagd te spreken, wanneer wij deze ader-ontsteking en alle overige verschijnselen, als gevolgen van door de aderen opgeslorpten etter verklaren.

Als de oplettendheid van natuur- en ziektekundigen bijzonder waardig, komen ons de volgende drie omstandigheden voor.

1ste De ontstekings-toestand, in welken alle *organen*, die tot de *haematose* behooren, verkeerden.

2de De algemeen verspreide gele kleur, die echter hoofdzakelijk in het *serum* voorkwam. Zoude er eenige overeenkomst in de oorzaak der kleursverandering bij ader-ontsteking en die, welke men bij kneuzingen waarneemt, bestaan?

3de De spoedige vorming van *tubercula* in de longen, van welke de stof de gele kleur mede in eenen hoogen graad bevatte (*a*).

(*a*) In mijn *beknopt verslag* enz. pag. 74 en verv., heb ik een geval medegedeeld, waaruit bleek, dat de *tubercula* in de longen en in de lever zich in negentien dagen tijds kunnen vormen, en zelfs in verweeking kunnen overgaan. Bij *Nitre-*

KORTE AANTEEKENINGEN.

1. *Treurige gevolgen van eene handschudding.*

W. v. Brummelen, geboren te *Nederlangbroek*, prov. *Utrecht*, fuselier bij de 17de Afdeeling Nat. Infanterie, oud 27 jaren, van een *sanguinisch* temperament, met donker bruine haren en blaauwe oogen, goed ontwikkeld been- en spierstelsel, is het leven verschuldigd aan zeer gezonde ouders, en is zijne moeder in het kraambed overleden, terwijl zijn vader en zijne zusters onafgebroken wel-

---

rau schijnt zulks in vijf dagen tijds te hebben plaats gevonden. Zie verder Rust, *Magazin für die gesammte Heilkunde*, 42 Bd. 2 Heft. pag. 332, de verhandeling: *Wie lange Zeit bedürfen Entzündungs-knoten und Eiterheerde in den* Lungen (*sogenannte* Lungenknoten) *zu ihrer Erzeugung? Ermittelt und begründet durch Versuche an Pferden mit direkt in die Venen infundirtem Eiter; nebst bei läufigen Hindeutungen auf die Secundairen Erscheinunhen bei* Phlebitis. *Vom Vice-Direcktor der Königleich Hannöverschen Veterinair-Schule* J. H. Fr. Günther. Berlin 1834.

varende zijn. Hij zelf is in zijne jeugd gevaccineerd, en zegt, behalve eene tusschenpoozende koorts, van welke *v. B.* in 14 dagen herstelde, en eene geringe *scorbutische* aandoening van het tandvleesch, die door mondspoelingen van azijn met water, in weinige dagen genas, nimmer ongesteld geweest te zijn. In de maand December 1833 op een ongelijk terrein exercerende, verstuikte hij zich den linker voet, welke in ontsteking geraakte, *carieus* werd, enz. zoodat in Julij 1834 de afzetting van het linker been noodzakelijk gevorderd werd. Eer dat nog de genezing aan de stomp voltooid was, werd de lijder door eenen kameraad bezocht, die, bij het afscheid nemen, hem de regterhand hartelijk schudde. Deze geringe prikkel werd dadelijk door eene hevige pijn gevolgd, waarop ontsteking en *caries* in het gewricht ontstond, die, niettegenstaande eene doelmatige behandeling, het leven van den lijder in gevaar bragt, zoodat ook de regtervoorarm weggenomen werd.

Ik heb dit geval hier aangehaald als bewijs, dat in sommige omstandigheden, zeer geringe oorzaken gewigtige gevolgen kunnen hebben, die hier des te meer in het oogloopend zijn, daar onze lijder vroeger in geenen deele van een kwaadsappig gestel was; ik meen ten minste, dat men de geringe *scorbutische* aandoening, waaraan hij vroeger leed, niet als zoodanig zal willen beschouwen.

2. *Iets over zak-waterbreuken.*

A. De Heer *v. W.*, Officier bij Z. M. Zeemagt' begaf zich in het Rijks-Hospitaal, om de *radicale* genezing van eenen zak-waterbreuk van den algemeenen schederok te beproeven. Voor wij tot deze *operatie* overgingen, werd de lijder door eene hevige *peripneumonia biliosa* aangetast, die ons voor Z. E. leven beducht deed zijn. Hij herstelde gelukkig en was toen tevens zijn ongemak in het *scrotum* verdwenen.

Het komt mij voor, dat de opneming van het vocht uit het *scrotum* in verband staat met de algemeen vermeerderde *absorbtie* van het vet (vermagering), zooals wij zulks bij zware ziekten waarnemen, en die hoofdzakelijk het gevolg is van de algemeene en plaatselijke bloedontlastingen, de strenge diëet, enz. Het zoude dus te beproeven zijn, of de eenvoudige zak-waterbreuk door eene hongerkuur konde hersteld worden, en geloof ik, dat vreesachtige lijders zich hieraan gaarne zullen onderwerpen, en wel te eerder, daar zij, na elke *operatie*, toch genoodzaakt zijn eenen zekeren tijd diëet te houden.

B. Onlangs heb ik bij den korporaal *S*... van de *Zuid-Hollandsche* Schutterij eene linker zak-waterbreuk van de *tunica vaginalis* waargenomen, die eenen platten, driehoekigen vorm had. De *testiculus* bevond zich tegen het *septum* aan de achter bovenzijde der holte. Ik veronderstelde dat de-

ze bijzondere vorm van de breuk door den schortband, die sedert een geruimen tijd gedragen was, afhing, zooals BOYER (*a*) zulks aangeeft. De *operatio per injectionem* verrigt hebbende, vertoonde het *scrotum* eerst eenen meer langwerpig ronden vorm, veranderde echter weder bij het toenemen van de ontsteking in de vorige driehoekige gedaante, die ook, na dat de ontsteking geëindigd was, aan den bal is bijgebleven.

De *punctio* heb ik in den meest uitpuilenden hoek, die tevens de voorste van de twee onderste was, gedaan.

C. Voor eenigen tijd werd ik geraadpleegd door den Heer Officier van Gezondheid *J.*, oud 28 jaren, die, volgens zijne meening, aan eene *hydrocele tunicae vaginalis sinist.* leed. Het gebrek onderzocht hebbende, stemde ik met Z. E. hierin overeen; hetzelve bezat alle eigenschappen van eenen niet zeer grooten zak-waterbreuk, was doorschijnend, eenigzins vast op het aanvoelen, en konde men, hoewel niet zeer duidelijk, den bal aan de achter bovenzijde ontwaren: de *funiculis spermaticus* was hierbij niet hard noch knobbelachtig. Ik stelde den overigens zeer gezonden lijder de *operatio per inscisionem* voor, waarin Z. E. bewilligde. Op de gewone wijze te werk gaande, geadsisteerd door de Heeren Officieren van Gezond-

---

(*a*) *Traité des Maladies Chirurgicales et des Opérations qui leur conviennent.* Tom. V. pag. 88. Bruxell. 1828.

heid van Leersum en Sas, ontmoette ik, na de *tunica dartos* doorkliefd te hebben, een blaasvormig ligchaam; hetzelve weggenomen zijnde, deed er zich nog een tweede gelijkaardige voor. Ook dit werd zonder moeite verwijderd en was het *scrotum* nu ledig, bevattende niets dan den gezonden bal en de *tunica vaginalis*.

De wond werd behandeld, zooals men gewoon is zulks na de *operatio per inscisionem* te doen; de opvolgende ontsteking en verettering was slechts zeer gering en waren omslagen van *dec. cort. Peruv.* niet in staat deze op te wekken. Na het sluiten der wonden zwol het *scrotum* spoedig weder, en heeft het nu ruim zoo veel omvang als voor de *operatie*. Andere toevallen namen wij hierbij niet waar, en geeft de lijder op, slechts dan eene onaangename ontwaring in den balzak en in de lendenen te hebben, wanneer hij zich door voetgang inspant. De *geëxstirpeerde* ligchamen waren van eenen celvezelachtigen aard en als het ware met *serúm* doortrokken, zonder dit vocht in bijzondere holten te vormen. De drukking en insmeringen met oplossende zalven zijn te vergeefs beproefd.

D. Varico-hydro-cele.

M. M., geboren te *Bonn* in *Pruissen*, sergeant bij het algemeen depôt der Landmagt, oud 37 jaren, van een *sanguinisch* temperament, groote en robuste ligchaamsgestalte en zeer gezond gestel, werd in ons Hospitaal gezonden, om de *operatie* van eene zeer groote *hydro-cele* te ondergaan.

Hij verhaalde ons omtrent dit gebrek het volgende.

Reeds voor eenige jaren was de regter bal weeker en lager hangende, in het *scrotum*, dan de linker (*varico-cele*). In het jaar 1827 te paard rijdende, stootte hij dezen bal op den knop van het zadel, dezelve zwol op, werd rood en pijnlijk. Een heelmeester *appliceerde* hem eenige *hirudines* en koude *fomentatien* om het *scrotum*, waardoor de pijn en de overige ontstekings-toevallen langzaam afnamen. Korten tijd daarna, nam de balzak allengskens in omvang toe, en vormde er zich eene regter zak-waterbreuk, die, volgens zijne mededeeling, in het jaar 1828, te *Bonn*, *per inscisionem*, geopereerd werd. *Wij vonden aan de linker zijde, op eenen afstand van* $1\frac{1}{2}$ *duim van de rapha een likteeken, na deze operatie overgebleven.* — Welke redenen mogen den heelmeester bewogen hebben, om eene regter zak-waterbreuk aan de linkerzijde te opereren? — Vier dagen na de kunstbewerking, door welke eene aanmerkelijke hoeveelheid vocht ontlast was, sloot zich de wond, en *M.* was nu van zijn gebrek bevrijd tot in April 1833, wanneer hetzelve, zonder bekende oorzaken, zich op nieuw vormde. Eindelijk zond men hem in Maart 1835 naar het Rijks Hospitaal, en namen wij toen het volgende bij hem waar. Het geheele *scrotum* heeft het voorkomen van een zeer groote *hydro-cele*, en is, door de uitzetting aan de regter zijde, de linker helft bijna geheel ingenomen. In de grondvlakte van het regter *scrotum*

(de zak - waterbreuk), voelt men een niet duidelijk omschreven, week, uitpuilend punt, even als of de *tunica vaginalis* hier dunner was; de lijder zegt dat dit de bal is. Behalve deze bijzonderheid is de *hydro - cele* weinig doorschijnend en zwaar, redenen, die ons deden besluiten de *operatie* door insnijding te doen. Deze op de gewone wijze verrigt hebbende, vonden wij den scheden - rok zoo verdikt, dat wij het raadzaam oordeelden denzelven uit te snijden.

Na de ontlasting van het *serum* kromp de balzak dadelijk te zamen; de bal bleef echter in *fundo scroti* zitten; wij vonden denzelven week; de aderen van de zaadstreng evenwel niet bijzonder gevuld, doch meer voelbaar dan gewoonlijk. De eigendomlijkheden, die wij hier omtrent de plaatsing en andere hoedanigheden van den bal hebben aangegeven, bewezen, dat het onderhavige gebrek eene *varico - hydro - cele* was, en schreven wij de bijzondere ligging van den *testiculus* aan deze *complicatie* toe.

Ik heb dit geval hier medegedeeld, als eene bijdrage omtrent de plaatsing van den bal bij de waterbreuk, waarin reeds door Dupuytren en anderen meerdere afwijkingen zijn waargenomen. Het strekt tevens tot ervaring voor mingeoefenden, daar men, bij eene oppervlakkige beschouwing, den weeken, uitpuilenden bal als de geschikste plaats tot het doen van de *punctio* zoude kunnen nemen; zulks was althans de indruk, dien ik, bij

de eerste onderzoeking van het gebrek, ondervond.

De uitgesnedene lappen van de *tunica vaginalis* waren verdikt, doch zeer doorschijnend, en droegen geene andere sporen van ontsteking. Behoorlijk van het celweefsel gezuiverd, zagen wij vrij groote bloedvaten (geen haarvaten) in het weivlies zelve.

3. *Iets over liesbreuken.*

A. V. B., fuselier bij de 9de Afdeeling Nat. Infanterie, oud 20 jaren, werd in de maand Junij 1830 naar het Rijks Hospitaal gezonden, als behebt met eene regter liesbreuk, voor welke de lijder een *bracherium* droeg. Ik vond echter geene breuk, maar eene groote, ronde, platte zweer, naar allen schijn door den sterk drukkenden breukband veroorzaakt.

Na de genezing van deze zweer heb ik *v. B.* tot in September 1830 waargenomen, en evenmin als de Heer Chir. Majoor Frey, die den man bij zijne indiensttreding gevisiteerd heeft, eene *hernia* kunnen bespeuren. Een *Certificaat* van een der geleerdste en meestgeachte heelmeesters van *Rotterdam*, benevens andere bewijzen, getuigden echter, dat deze jonge man vroeger werkelijk door het gezegde gebrek belastigd was en reeds aan beklemming geleden had, en heb ik dan ook aan het vroeger bestaan eener breuk geen oogenblik getwijfeld, doch meen ik tevens, dat de *radicale*

genezing door de drukking en opvolgende ontsteking is bewerkt (*a*).

B. De Heer *P* ...., kweekeling bij het Rijks Hospitaal, leed sedert eenige jaren aan eene linker zakbreuk, die, zonder bepaalde oorzaken, beklemde. Hiertegen alle geneeswijzen vruchteloos beproefd hebbende, maakte ik alles tot de *operatie* gereed, toen het mij inviel nog eene oude manoevre te beproeven. Ik liet den lijder namelijk in een warm bad zetten, en trachtte ik nogmaals de breuk te *reponneren*. Zulks nu ook mislukkende, werd hij uit het bad geligt en deszelfs onderste ledematen over de schouders van een zijner vrienden, den tegenwoordigen Officier van Gezondheid S....., gehangen, terwijl zijne tronk zoodanig ondersteund werd, dat dezelve een hellend vlak vormde, waarvan het hoofd met de borst het laagste deel was; (met andere woorden, hij werd aan de beenen over de schouders en den rug van eenen helper gehangen, zorgende dat het hoofd en de borst een weinig opgelegd werd;) in deze houding nu ondernam ik de *taxis* en had ik, tot onuitsprekelijke vreugde van den lijder en van zijne ka-

---

(*a*) Een voorbeeld van eene volkomene genezing van eene breuk, door middel van drukking door *compressen* en den breukband en door wasschingen met het warme aftreksel van *cort. quercus salicis*, *granatorum* en *fol. rosar.* wordt, medegedeeld in het 8ste deel der *Heidelbergsche Annalen*, pag. 587. Zie *Die Brüche und Vorfälle beschrieben und durch Beispiele erlautert von* M. HAGER, pag. 90. Wien 1834.

meraden, het genoegen, de breuk geheel in de buikholte terug te brengen, waarna alle toevallen ophielden.

Ik meen dat er tegenwoordig verscheidene breuk-*operatiën* ondernomen worden, bij welke deze handgreep, zoo ik mij wel bezin door RICHTER aanbevolen, niet beproefd is.

4. *Verlies van het geheele staartbeen.*

Van Leeuwen, fuselier bij de 10de Afdeeling Nat. Infanterie, lijdende aan *coxarthrocace*, verloor, ten gevolge van *gangrena a decubitu*, het geheele staartbeen, zonder dat hem zulks later bij de ontlasting of de terughouding der *faeces* in het minste stoorde.

5. *Beursgezwel met haren.*

Onlangs heb ik een beursgezwel weggenomen, dat aan de buitenzijde in het regter bovenste ooglid en vrij diep in de *orbita*, tegen de traanklier geplaatst was, en tot de soort, welke A. COOPER (*a*) beschreven heeft, behoort. Hetzelve was kogelrond, zoo groot als eene gewone kastanje, en bevatte eene stof, die naar gestremden etter geleek

---

(*a*) *Uber Balg geschwulste; in de Chirurgische abhandelung u. versuche von* A. COOPER *und* L. TRAVERS. Zie het *Leerboek der Heelkunde* van CHELIUS, Vierde deel, pag. 105.

en vele haartjes, even als wenkbraauw-haartjes, bevatte (ik moet hier bijvoegen, dat het mij gelukt is, de beurs, zonder de minste beschadiging, uit te pellen, zoodat de haartjes er niet toevallig in kunnen gekomen zijn).

Deze haartjes waren onregelmatig in de eigenaardige stof, die in den zak bevat was, verspreid; niet één was op de inwendige vlakte van de beurs ingeplant. Zij zijn meest alle slechts zes lijnen lang, een weinig gebogen en hebben de kleur van het hoofdhaar van den lijder (donker blond).

Ook bij de naauwkeurigste onderzoeking onder het *microskoop* kan men er geen wortel (*bulbus*) aan waarnemen; doch hebben zij in het midden den meesten omvang en worden van daar naar beide uiteinden spitser, zoodat zij met zeer fijne puntjes eindigen (*a*).

Voor eenige jaren heb ik door den Heer Chir. Majoor HEIDENREICH een beursgezwel zien wegnemen, dat aan een der slapen van het hoofd, boven den baard geplaatst was, en eenige kleine, rosse, krullende haren, even als baard-haren, bevatte.

(*a*) SONTI en ANDERSON hebben mede in de beursgezwellen haren zonder wortels waargenomen. In het *Lehrbuch der Pathologischen Anatomie von* J. F. LOBSTEIN, *Erster band*, wordt stellig verzekerd, dat deze haren altijd met wortelen voorzien zijn, en betwijfelt bij zelfs de, deze zijn gezegde wedersprekende, waarnemingen. Ons geval is echter overtuigend, en worden deze haartjes met de stof, in het Kabinet van het Rijks Hospitaal op *liquor* bewaard.

Verdient het niet eenige opmerking, dat de haren, die in de beursgezwellen gevonden worden, veelal overeenkomen met de haren, geplaatst op de deelen, in welker nabijheid zich deze gezwellen bevinden; zoo als onze beide gevallen schijnen te bewijzen.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Verslag van hetgeen in de Heelkundige afdeeling van het Militair-Hospitaal te Antwerpen, gedurende de maanden September en October van het jaar 1830, is voorgekomen.

Alhoewel er in de laatste veertig jaren zeer veel over de geschotene wonden, de *amputatiën* en andere groote *operatiën* geschreven is, acht ik het echter pligt te zijn, ook mijne ondervinding enz. hierover mede te deelen. Waarnemingen, in het groot gedaan, leveren meer beslissende resultaten op, en zijn dus altijd min of meer belangrijk.

De vele bezigheden en eenige andere omstandigheden hebben mij echter verhinderd, om uitvoerige *observatiën* aan het ziekbed zelve te beschrijven; van belangrijke voorvallen enz. heb ik evenwel aanteekening gehouden, en zijn het deze, welke ik in de volgende bladen zal mededeelen.

§ 11. *Het hospitaal.*

Omtrent de helft van de maand September 1830 ontving ik van den Heer Inspecteur Generaal van de Geneeskundige dienst der Land- en Zeemagt, den Hoogleeraar Bernard, den last, om mij onverwijld naar *Antwerpen* te begeven, ten einde de heelkundige dienst bij het hospitaal aldaar op mij te nemen. Daags na de ontvangst van deze order had ik mijne bestemming bereikt, en vond ik eenige honderden *geblesseerden*, (op weinige uitzonderingen na, allen door geschotene wonden) die dagelijks door de gevechten om, en eindelijk binnen de stad, toenamen. Zij waren verzameld in het hospitaal in de *Princenstraat*, van al het noodige rijkelijk voorzien en zeer goed verpleegd.

Dit hospitaal, in eene vrij breede straat gelegen, had aan deszelfs ingang een klein voorplein en van achteren eenen grooten tuin. De zeer ruime zalen, die bijna allen aan deze plaatsen gelegen zijn, waren, en door hare hoogte, en door tegen over elkander staande openslaande of opschuivende ramen zeer luchtig.

Eene der kleinste en rustigste kamers bestemde ik voor lijders, die belangrijke kunstbewerkingen ondergaan hadden, en liet ik tevens een ander vertrek, in de nabijheid van het laatste, inrigten, om er de kunstbewerkingen zelve in uit te voeren.

Verscheidene kleine kamers, boven de woning van den Heer administrateur, werden tot verpleging van gekwetste officieren afgezonderd.

§ 12. *Heelkundige en administrative bepalingen, oppassing der gekwetsten, reiniging der zalen, enz.*

Het heelkundig personeel, dat goed en talrijk was, bestond, behalve den Chir. Majoor, uit de H. H. Officieren van Gezondheid van de 2de klasse v. LEERSUM, DELEMARE, RHULO, SIMONS, CORNELISSEN, QUINT, VAN GEMMINGEN en VAN DER BEEK; die van de 3de klasse BOSMAN, KÜHLER, DURAND, MOLTZER, GRAIN D'ORGE, V. HOVEN, L. V. LIER, A. INCKEL, RIPPENS en WALDECK, benevens de van het Rijks Hospitaal gedetacheerde Kweekelingen VERMEULEN, SOMMERS, SMIT, enz. (*a*). Al deze Heeren, alsmede de bekwame civile heelkundige, de Heer AERTS van *Antwerpen*, en de militaire Apothekers STOLKERT en STRICK VAN WIJK, zijn mij in de vervulling mijner zoo werkzame als in de chirurgie hoogst gewigtige taak, dag en nacht met de meeste welwillendheid, ijver en moed, behulpzaam geweest, en is het mij zeer aangenaam hun hiervoor openlijk mijnen dank te kunnen betuigen. Bijzonder moet ik hier gedenken aan mijne geachte vrienden, de H. H. Chir. Majoors Dr. CROISSANT en SNABILIÉ (*b*), die, wanneer de dienst bij hunne

(*a*) Bij eene order van den Heer dirigerenden Chir. Majoor bij het mobiele leger, werden de Heeren Officieren van Gezondheid, wier korpsen in *Antwerpen* lagen, uitgenoodigd, in het hospitaal te adsisteren, voor zoo veel hunne bijzondere dienst zulks veroorloofde.

(*b*) Het is deze verdienstelijke Chir. Majoor, die, met den

korpsen zulks toeliet, steeds in het hospitaal aanwezig waren en mij met geleerden raad, in vele gevallen, hebben bijgestaan.

Ik had de dienst zoodanig ingerigt, dat ieder Officier van Gezondheid der 2de klasse chef op eene der zalen was, daar de meest gewigtige verwondingen verbond, tevens het oog houdende op de handelwijzen van Officieren van Gezondheid van minderen rang.

De kundige Officier van Gezondheid van de 2de klasse DELEMARE, was, als mijn bijzonderen adsistent, met het verband der *geöpereerden* belast. Eenige Officieren van Gezondheid waren bij voortduring het doen van de evacuatien opgedragen, terwijl ik zelf dagelijks twee maal de visites deed, en, na afloop van dezelve, de kunstbewerkingen uitvoerde.

Een Officier van Gezondheid der 2de en twee van de 3de klasse, waren bestendig in het hospitaal op de wacht, en werden deze om de 24 uren afgelost. Later werd ons nog een locaal in dezelfde straat, de zoogenaamde *Committé*, ingeruimd. De bekwame Officier van Gezondheid van de 2de klasse VAN LEERSUM, werd met dit établissement door mij belast.

De administrative verpleging, onder de leiding van den Heer Overste VAN MOTS en onder het toezigt van den Heer Militaire Intendant van de eer-

Heer Officier van Gezondheid der 2de klasse SAS, enz. de eerste hulp aan onze gekwetsten in *Brussel* heeft toegebragt.

ste klasse VAN DEN BERG (*a*), liet niets te wenschen overig.

De oppassing der gekwetsten was voorbeeldig, daar er, behalve de gewone bedienden, een twintigtal *Zusters van liefde* in het hospitaal werkzaam waren, die, geheel belangeloos, de oplettendste zorgen aan de gekwetsten, zonder onderscheid van geloofs - belijdenis, schonken.

Vele van *Antwerpens* ingezetenen verdienen onzen bijzonderen dank, voor de uitgezochte ververschingen van allerlei aard, het linnen, pluksel, enz. enz. hetgeen ons dagelijks van alle zijden toestroomde (*b*), en, ofschoon wij van alles voorzien waren, werden de giften met zooveel hartelijkheid aangeboden, dat het afwijzen van dezelve eene hardheid zoude geweest zijn.

Behalve de gewone reiniging van de localen, deed ik dezelve twee maal daags, bij het verband, met opgeloste *chloruretum calcis* besprenkelen en stonden de ramen en luchtgaten dag en nacht tegenover elkander open, mij weinig er aan stoorende of eenige lijders *catarrhaal* werden aangedaan, en of de eene of andere *reconvalescent* voor eenige uren ontsnapte, daar een en ander niet opweegt tegen het uitbreken van de *typhus nosocomialis* of van

---

(*a*) Tegenwoordig de waardige opvolger bij het leger te velde van den verdienstelijken overledenen Generaal REUTHER.

(*b*) Indien ik mij wel bezin, was het de Heer V. B..., die dagelijks het hospitaal bezocht en voor de gekwetsten brieven aan hunne betrekkingen schreef.

de gelijknamige versterving; de lucht was dan ook altijd in de zalen, die meest alle drie rijën kribben telden, en in welke 50 à 60 lijders met sterk etterende geschoten wonden gelegen waren, zeer zuiver, en heb ik daar niet éénmaal het genoemde koude vuur gezien, noch de zoo verwoestende *typhus* waargenomen.

13. *Gemoedsgesteldheid der gekwetsten.*

Het *moreel* onzer gekwetsten was in den beginne zeer goed, en werd deze gunstige stemming onderhouden en niet weinig opgewekt, door de zoo vertroostende als deelnemende *inspectiën* van Z. K. H. den Prins van Oranje, die, met hoogstdeszelfs gewone, minzame hartelijkheid, iederen gekwetsten krijgsman aansprak, opbeurde en de toekomst minder duister deed te gemoet zien. — Zoo ook werkten de bezoeken van Z. D. H. den Hertog van Saxen-Weimar-Eisenach, die de soldaten, onder Z. D. H. oog gekwetst, kwam zien en het levendigste deel in hun lot stelde, allergunstigst. Nog een geruimen tijd spreken de soldaten over zulke bezoeken; zij zijn door dezelve vereerd en overtuigd, dat hunne bevelhebbers belang in hun lot stellen.

Later, en vooral toen het gemeen van *Antwerpen* in het hospitaal drong, (wij waren juist door gekwetsten omringd, met het doen van afzettingen bezig,) om de weinige nog daar zijnde wapenen

meester te worden, werd deze gemoeds-stemming minder gunstig, en konde men bij velen zulks aan de wonden duidelijk bespeuren; eenigen kregen hevige koortsen, enkelen zelfs hersen-aandoeningen. Ik moet echter getuigen, dat onze lijders door het doldriftig en beschonken volk geen leed zijn gedaan.

GESCHOTENE WONDEN.

§ 14. *De projectilen.*

Behalve de gewone schroot- en geweerkogels, hebben wij halve kogels, ja klein ijzer enz. in de wonden gevonden, en zijn de volgende bijzonderheden bij looden kogels door ons waargenomen.

1ste Eenige dezer kogels waren half of gedeeltelijk plat, en vertoonden enkele van deze op de platte zijde groeven, even als of zij eenen muur of eenig ander hard en ongelijk voorwerp geraakt hadden, voor het ligchaam van den man bereikt te hebben (*a*).

2de Andere kogels waren hoekig of met puntige uitsteeksels voorzien.

3de Een kogel is mij voorgekomen, die in deszelfs oppervlakte vele kleine *fragmentjes* witte,

---

(*a*) Men kan deze groeven niet beter vergelijken dan bij die, welke men in een stuk was zoude vormen, door hetzelve langs eenen wit gepleisterden muur te strijken.

porceleinachtige stof bevatte (deze lijder had de wonde in eene stad bekomen).

4de Een anderen kogel heb ik ontmoet, die genoegzaam in tweeën gedeeld was, welke beide helften, ofschoon nog zamenhangend, van elkander geweken en verdraaid waren; dezelve zat met de eene helft binnen en de andere buiten den schedel, waarin tevens *fractuur* met indrukking bestond. Ik stel mij voor, dat deze kogel uit eene tweede of derde verdieping geschoten, onder een min of meer scherpen hoek den schedel heeft geraakt, *fractuur* veroorzaakt, gedeeltelijk ingedrongen, toen tegen den rand van het been gestoten en op en door hetzelve in tweeën gespleten is.

In tegenoverstelling hiervan heb ik uit het ondereinde van het scheenbeen, uit den kam van het darmbeen en uit de schedelbeenderen kogels genomen, die volstrekt niet in vorm veranderd waren.

5de Bij eenen lijder met eene geschotene wonde aan de dey, die tot op het been doorgedrongen was, vonden wij slechts een gedeelte van den kogel, met vele kleine, onregelmatige, platte stukjes lood, van welke de meeste door de opvolgende verettering ontlast zijn; het been was niet gebroken noch gespleten.

Wij maken hieruit deze gevolgtrekkingen:

1ste Looden kogels kunnen in het menschelijk ligchaam geheel of gedeeltelijk plat worden, zich splijten, hoekige en andere vormen aannemen.

2de Andere ligchamen rakende, kunnen zij deze

verbrijselen en deeltjes van dezelve in hunne oppervlakte opnemen en met zich in het ligchaam voeren.

3de Een kogel kan, een been rakende, plat worden en zich zelven in kleine stukjes verdeelen, ook zonder *fractuur* ten gevolge te hebben.

§ 15. *Bijzonderheden omtrent de wijze van het treffen van den kogel, deszelfs loop in het ligchaam, buitengewoon effect, bijzondere verwondingen, enz.*

Wij zullen hier, even als wij zulks in de voorgaande § gedaan hebben, eerst daadzaken mededeelen en daarna uit dezelve gevolgtrekkingen maken.

1ste In de kapot en in het hemd van eenen lijder vonden wij op de buitenvlakte van de linker mouw, elleboogsplaats, eene ronde opening, en drie duimen hooger, in beide kleedingsstukken, nog zulk eene opening; de huid van den arm, met de plaats tusschen deze openingen overeenstemmende, was als door een schampschot gekwetst; de wond overigens niets bijzonders opleverende, meenden wij dat de kogel door de eerste openingen in- en door de tweede weder naar buiten gegaan was, en als in het voorbijgaan de huid gekwetst had; dan hoe verwonderden wij ons, toen de lijder, eenige dagen later, over eene pijn in den rug klagende, wij achter de graat van het schouderblad een klein *absces* zagen, dat geopend werd en waaruit zich een ge-

wone geweerkogel ontlastte; de loop, die de kogel onder de huid genomen had, was nu ook duidelijk aan eene roode, gevoelige streep kenbaar. — Het was de Heer van Leersum, die mij dezen lijder vertoonde. — Het komt mij waarschijnlijk voor, dat door de buiging van den arm, bij het aanleggen, de kleederen zich plooijende, de kogel deze dubbele opening in den jas en in het hemd gemaakt heeft.

2de De Luitenant *S.*, adjudant van den Heer Generaal *F.*, ontving eenen kogel in het aangezigt, die aan de linkerzijde van den neus in het opperkaaksbeen drong, achter boven den laatsten maaltand in de keel uitkwam, en nu, eene benedenwaartsche rigting nemende, in de *pharynx* drong en zich in de diepte aan de linkerzijde van den hals verloor. Nimmer heeft Z. E. eenige ontwaring aangegeven, of toevallen opgeleverd, uit welke de juiste zitplaats van den kogel zoude hebben kunnen bepaald worden. Waarom heeft de kogel hier eene benedenwaartsche rigting aangenomen? Het laatste been van eenig belang, dat door den kogel kan ontmoet zijn, was de wortel van de laatste kies, en deze zoude, naar het mij voorkomt, eerder eene tegenovergestelde rigting aan het kwetsend ligchaam hebben moeten geven.

3de Bij den Heer Kapitein *T.*, van de 10de Afdeeling Infanterie, drong een geweerkogel door het *caput tibiae*, zonder *fractuur* te veroorzaken. Z. E. is geheel hersteld.

4de De korporaal *H.*, van het algemeen depôt der

Landmagt, was een groot gedeelte van de beide duimen gelijktijdig afgeschoten.

5de De fuselier *v. d. L.*, van de 9de Afdeeling infanterie, was door een geweerkogel getroffen, die het regter wandbeen in de uitgestrektheid van ruim twee duimen ontbloot had; er was geene indrukking, *fractuur* of *fissuur* waar te nemen.

Bij de lijkopening vonden wij, dat er van de inwendige tafel een stuk been afgesprongen was. Wij zullen nader op dit geval terugkomen.

6de Een soldaat van hetzelfde wapen, werd den 24en October 1830 geheel bewusteloos in het hospitaal gebragt. Hem onderzoekende, vond ik geene andere sporen van eene uitwendige belediging, dan alleen eene belangrijke zwelling van de geheele borst, die daarbij zeer blaauw was, in een woord, een gekneusd voorkomen had; hierbij was de ademhaling naauwelijks merkbaar, de pols genoegzaam niet te voelen, geene bloedingen noch onwillekeurige ontlastingen en de pupil in eene gewone *dilatatie* strak. Hem eene aderlating latende doen, kwam er slechts weinig bloed; alle overige middelen, prikkelende lavementen, wrijvingen, opwekkende reukmiddelen enz., bleven zonder *effect*, en was de lijder dikwijls gedurende verscheidene uren achter een een doode gelijk. Na drie dagen in zulk eenen toestand doorgebragt te hebben, kwam hij langzamerhand bij; de ademhaling en de bloedsomloop herstelden zich eerst, en daarna de *functiën* van de hersenen; er ontwikkelden zich nu eene hevige

borst-ontsteking enz. Bij onoplettendheid en in oogenblikken van verwarring, zoude zulk een lijder wel eens levend ten grave hebben kunnen dalen.

Ik heb dit geval gehouden voor eene hevige hersenschudding, met een zoogenaamde lucht-schampschot op de borst.

7de Een rijdende Artillerist kreeg in het park te *Brussel* een geweerschot, dat even boven het midden van de linker dij indrong en het been daar raakte. Nader bleek het, dat het dijbeen van de plaats der verwonding tot door de draaijers in drieën gespleten was (naar beneden bestond er geene splijting van het been). Het is deze lijder, dien ik te *Antwerpen* de dij *geëxarticuleerd* heb. Zie verder.

8ste In de laatste dagen voor de volksbewegingen te *Antwerpen*, werd er een Infanterist in het hospitaal gebragt, die den linker opperarm in deszelfs middeldeel geheel afgeschoten was, er ontlastte zich geen druppel bloed. Het ondereinde van de afgescheurde slag-ader, die niet teruggetrokken was, integendeel naar buiten uitstak, vormde een rood-blaauw, kloppend, langwerpig, van onderen zamengetrokken gezwelletje. dat dadelijk in het oog viel. Deze lijder heeft geene schudding ondervonden en was het overgebleven beenstuk niet gespleten.

Gevolgtrekkingen.

1ste De gaten in de kleedingsstukken kunnen ons

met betrekking tot de plaats van ingang en van uitkomst des kogels doen dwalen; en moeten de plooijen, die de kleederen toevallig kunnen aangenomen hebben en de stand van den lijder, op het oogenblik dat hij de wonde bekwam, bij het onderzoek ook van geschoten wonden, worden in acht genomen.

2de De loop van den kogel door de zachte deelen, is dikwijls, ook zonder de harde deelen geraakt te hebben, zeer wisselvallig, en is het kanaal, dat hij vormt, wel eens moeijelijk te bespeuren voordat de ontsteking zich ingesteld hebbe.

3de Harde deelen rakende, verandert de kogel niet alleen van loop, maar kan hij zelfs alsdan eene rigting aannemen, die, naar allen schijn, geheel tegenstrijdig is.

4de Een kogel kan door de uiteinden van lange beenderen dringen, zonder *fractuur of fissuur* te veroorzaken.

5de Een kogel kan in den schedel eene grootere of kleinere uitgestrektheid ontbloten; de uitwendige tafel overigens ongeschonden laten, doch een stuk van de inwendige doen afspringen.

6de Een kogel kan een geheel lid wegnemen, zonder dat het been hierdoer verder splijt en zonder schudding van belang te veroorzaken. S. Cooper geeft, in zijne *Dictionnaire de Chirurgie pratique*, 2de deel, pag. 318, een nog sterker geval van aanmerkelijke beleediging zonder schudding aan. Behalve het bovenste lid, dat geheel wegge-

schoten was, was het schouderblad zoozeer verbrijzeld, dat de Heer H. CUMMINGS, heelmeester te *Antigoa*; hetzelve geheel verwijderen moest. In twee maanden tijds was deze lijder hersteld.

7de Behalve de *fractuur* kunnen de kogels splijtingen in de lange beenderen te weeg brengen, die dikwijls eerst in de sponsachtige uiteinden eindigen (*a*).

(*a*) Ik heb meermalen waargenomen dat de splijtingen in het been zich alleen of boven of benedenwaarts van de plaats der *fractuur*, of daar, waar de kogel getroffen heeft, uitstrekken (niet in beide rigtingen tevens). Ik ben van gevoelen, dat zulks dan zal plaats vinden, wanneer de kogel het been in eene schuinsche rigting treft, en dus de splijting altijd in de rigting van de kracht des kogels zal volgen; bijv. een lang been in eene schuinsche rigting van boven naar beneden geraakt zijnde, zal de splijting naar onderen plaats hebben, en omgekeerd. Deze *observatie* heeft mij, bij de afzetting van eenen opperarm den weg gewezen en heb ik niet geaarzeld, om, daar de splijting zich naar onderen uitstrekte, het been een paar duimen boven de wond te *amputeren*, en heeft de uitkomst bewezen, dat ik niet gedwaald had. De splijtingen van de lange beenderen bij geschoten wonden, waren in de grijze oudheid, ja aan HIPPOCRATES reeds bekend; zijn echter later door J. L. PETIT en anderen in twijfel getrokken. CAMPAIGNAC heeft, in het *Journ. hebd.* N°. 43, 1827, ontegenzeggelijke bewijzen voor dezelve geleverd, en behoort het geval, voor welke ik de *exstirpatio femoris* verrigt heb, hier mede toe. Volgens GUTHRI, *on gunschot wounds*, pag. 190, strekken zich deze splijtingen meer naar onderen dan naar boven uit. Zie ook *Dictionnaire de Chirurgie pratique par* S. COOPER, *sec. part.* pag. 318, en J. HENNEN, *Bemerkungen über eenige wichtige gegenstände aus der Feldwundarzney*, etc. pag. 136. *aus dem Englischen übersetzt v. n.* W. SPRENGEL.

§ 16. *Eenvoudige en zamengestelde geschotene wonden.*

Zoo als ik reeds gezegd heb, waren de te *Antwerpen* vereenigde lijders zulks op weinige uitzonderingen na, door geschotene wonden, en kwamen er onder deze zeer vele door kwetsing der beenderen en gewrichten zamengestelde verwondingen voor.

De eenvoudige geschoten wonden hebben geene bijzonderheden van belang opgeleverd, doch heb ik waargenomen, dat er op den regel, *geschotene wonden bloeden niet*, zeer vele uitzonderingen zijn, ja dat eenige zelfs met *primitive* bloedstortingen van belang kunnen gepaard gaan. Deze verbloedingen zullen hoofdzakelijk dan plaats hebben, wanneer de kogel op eenen geringen afstand geschoten is; dezelve werkt nu minder kneuzend, en is zulks waarschijnlijk de reden, waarom die verbloedingen het meeste uit de ingangs-opening van den kogel voorkomen, hetgeen ik herhaalde malen heb waargenomen.

Complicatien door verwonding van groote vaten of zenuwen, zonder verbrijzeling van beenderen,

---

Over deze en meer andere bijzonderheden van de geschotene wonden, verdient bijzonder te worden nagelezen, de voortreffelijke verhandeling *Traité théorique et pratique des blessures par Armes de guerre. Redigé d'après les leçons Cliniques de Mr. le Baron* DUPUYTREN *et publié sous sa direction par M. M. les Docteurs* A. PAILLARD *et* MARX, *première partie*, Bruxelles 1835. pag. 148 etc.

hebben zich zeldzaam voorgedaan. De belangrijkste vaatkwetsing was die van het bovenste gedeelte van de dij-slagader. Deze verwonding leverde in den beginne geene zorgwekkende toevallen op, en het was eerst tegen den 7en dag, dat de verbloeding zich openbaarde; door drukking gestild, stond de *haemorrhagia* meermalen, en zagen wij zelfs in twee dagen geen bloed te voorschijn komen; de herhalingen werden echter van zoo veel belang, dat ik de onderbinding op den avond van den 15en dag moest doen.

Het is vooral bij dit soort van wonden, dat de heelmeester zeer op zijne hoede moet wezen; want onverwachts, meestal tegen den avond, bij koortsverheffing, ontstaan deze *secondaire* bloedstortingen, die, in weinige oogenblikken, den lijder kunnen doen bezwijken, waarvan GUTHRIE drie voorbeelden aangeeft.

§ 17. *Geschotene wonden van onderscheidene ligchaamsdeelen.*

A. Hoofdwonden.

Onder de zamengestelde hoofdwonden is die van den fuselier *v. d. Linden* voorzeker de belangrijkste.

Deze lijder kwam in het hospitaal met eene geschotene wond, door welke het middeldeel van het regter wandbeen, in eene uitgestrektheid van ruim twee duimen, ontbloot was. Ook na de wonde verwijderd te hebben, konden wij geene *fractuur* noch *fissuur* bespeuren.

De lijder klaagde slechts over hevige, drukkende voorhoofds-pijnen, had daarbij eenen eigenaardigen, smartvollen blik met neêrgeslagene bovenste oogleden (eenen blik, dien ik meermalen, bij aan hersen-aandoeningen lijdenden, heb waargenomen, en die zich ook wel, in geringeren graad, bij hevige *cephalalgia* doet zien). Overigens was hij vrij wel, had geene bloedingen uit neus, mond of ooren, geene brakingen, onwillekeurige ontlastingen van *urin* en *faeces* of verlammingen enz. en was de pols en de ademhaling hierbij vrij natuurlijk.

V. d. L. werd verbonden, koude omslagen werden op het hoofd aangewend, en eene ruime aderlating gedaan.

Den volgenden morgen bevond zich deze man in eenen volstrekt *apoplectischen* toestand, of liever vertoonde alle verschijnselen van eene *febris intermittens apoplectica in stadio caloris.* Na verloop van een paar uren ontstond er een rijkelijk zweet, namen de toevallen langzamerhand af, en bevond de lijder zich later weder koortsvrij en zich zelven bewust; zoodat hij, hoewel met moeite en zeer traag, op de aan hem gerigte vragen bescheid gaf. De *urine*, die zich nu ontlastte, was bruin en gaf een rood bezinksel. Wij lieten dezen man nu naauwkeurig *observeren*, en ontwaarden dat hij tegen den volgenden morgen vroeg zeer koud en bleek werd, dikwijls geeuwde, ganzenhuid kreeg; dat de pols klein en spoedig werd, in één woord, dat hij zich in het *stadium frigoris* van eene tus-

schenpoozende koorts bevond; na verloop van twee uren trad de warmte in, werd de ademhaling snorkend en verloor hij alle bewustzijn; tusschenbeide greep hij *automatisch* met beide handen naar het hoofd. Ook deze toevallen namen weder af, er ontstond zweet enz., hetgeen alles door de vroegere kalmte opgevolgd werd.

Daar de wonde niets bijzonders opleverde, meende ik, vooral dewijl ik mij te *Antwerpen* bevond, met eene *febris intermittens apoplectica* te doen te hebben, en was zulks het gevoelen van meerdere Geneesheeren, ook van artsen uit de stad; ik haastte mij dus om, zoodra de koorts geëindigd zoude zijn, de *sulph. quinin.* toe te dienen, hetgeen echter niet het minste *effect* had, en overleed de lijder, na zes zulke aanvallen gehad te hebben, in het zevende *acces*.

Ik behoef niet te zeggen, dat ik, behalve de algemeene bloedontlastingen, *revulserende* middelen op de darmbuis en op de onderste *extremiteiten* heb aangewend, en dat ik menigwerf in beraad stond om de *trepanatie* te doen, waarvan mij echter de *intermitterende* toevallen en het geheel onbeschadigd zijn van den schedel terughield.

Bij de lijkopening vonden wij:

Een stuk van de inwendige tafel van het *cranium*, even zoo groot als de uitwendige ontbloot was, afgesprongen, en de *dura mater* vrij sterk drukkende; dit vlies zelve ontstoken en in den omtrek van het beenstuk *plastische lympha* uitgestort.

De *pia mater* met bloed gevuld. De hersenen

zelve niet veranderd en in de overige *organen* geene bijzonderheden.

Ziedaar dan eene drukking op de hersenen, door een vrij groot beenstuk, die slechts *intermitterende* toevallen opleverde. Heeft de *endemische* gesteldheid van *Antwerpen* hiertoe iets bijgedragen? Meermalen nam ik hier, bij lijders, die groote *operatiën* ondergaan hadden, de *febris intermittens perniciosa traumatica* waar, en zijn deze allen bezweken.

Gevolgtrekkingen uit deze waarneming.

1ste, Kogels, over de uitwendige tafel van den den schedel gaande, kunnen, deze slechts ontblotende, stukken van de inwendige doen afspringen. Dit soort van *fractuur* wordt door velen betwijfeld; de waarnemingen van S. Cooper, die van Bilguer (*a*) en de door mij medegedeelde stellen dezelve echter buiten twijfel.

2de, Er kan eene drukking op de hersenen bestaan, die zich slechts *intermitterende* uit.

3de, Drukking op de hersenen, zelfs door beensplinters, veroorzaakt niet altijd verlamming (*b*).

(*a*) *Medicinische Chirurgische Fragen welche die verletzung der Hirnschale betreffen.* Berlin 1771.

A. A. L. M. Velpeau, *de l'Opération du trépan dans les plaies de tête*, pag. 28. Bruxelles 1835.

(*b*) Het is bekend, dat, wanneer de oorzaak der drukking op de beide oppervlakten der hersenen werkt, zoo als een laag van etter doet, er zich dan geene verlamming openbaart, maar veeleer eene stijfheid in de ledematen. Dupuytren. In het *Practisch tijdschrift* enz. 11de Jaargang, pag. 344.

4de De ontsteking van het harde hersenvlies uit zich niet altijd duidelijk en kunnen de toevallen van deze aandoening tusschenpozend zijn (*a*).

Ik houde het voor bewezen, dat hier eene tusschenpoozende wondkoorts aanwezig was, deze verschilde echter zeer van de overig door mij waargenomene, en meen ik dat deze wijziging aan de bijzonderheden der verwonding moet worden toegeschreven.

Welke gevolgen zoude de *trepanatie* in dit geval gehad hebben? Waarschijnlijk geene gunstige. Deze waren slechts dan te voorzien, wanneer de koorts van de drukking van het beenstuk had afgehangen, en geloof ik niet dat zulks in het onderhavig geval plaats had.

B. Wonden van het aangezigt.

Eenige geachte Heelkundigen beschouwen de wonden van het aangezigt als bijzonder gewigtig; welk eene onbepaalde achting ik ook voor deze *autoriteiten* heb, moet ik betuigen, dat mijne ondervinding niet in alle opzigten met de hunne strookt, en heb ik tegen mijne verwachting ondervonden, dat de doorgaande geschotene wonden en dezulke, bij welke de kogel zonder veel moeite kan verwijderd worden, met weinig ontsteking, zenuwtoevallen of

---

(*a*) Ik wil niet bepalen of hier toevallen van ontsteking der hersenvliezen bestaan hebben, doch is het stellig, dat, zoo zij aanwezig geweest zijn, zij zich dan slechts onder eenen *intermitterenden typhus* hebben vertoond.

hersenschudding gepaard gaan, en vrij spoedig genezen.

Een infanterist ontving van ter zijde een' geweerkogel, die het linker oog wegnam, den wortel van den neus verbrijzelde (de huid hier echter zoo latende, dat dezelve van den neus tot het voorhoofd eene brug vormde) en het andere oog ongeschonden liet. Deze lijder heeft, ofschoon de wonde zoo nabij de *basis cranii* bestond, en zelfs het zeefbeen, hetwelk gedeeltelijk tot deze grondvlakte behoort, verpletterd was, geene zorgwekkende toevallen opgeleverd, en is hij later in het hospitaal te *Utrecht* zeer goed genezen. De reuk was echter grootendeels verloren.

Het is eene bekende waarheid, dat deelen, die vele peesvliezen, pezen en banden bezitten, bij verwondingen aan hevige ontstekings- en zenuwtoevallen onderworpen zijn, en dat de etter zich hier gemakkelijk verbergen, en verzakkingen maken kan. Het is even zeer waar, dat wonden, met verbreking van beenderen, die zeer beweegbaar zijn, die dus bij iedere zamentrekking der spieren de omringende deelen *irriteren*, zooals aan de ledematen bijv., meer belangrijke toevallen zullen opleveren, dan bij eene tegenovergestelde gesteldheid van het beenstelsel. En is het aan de weinige peesvliezen, pezen en banden in het aangezigt en aan de niet beweegbare vereeniging der, dit ligchaamsdeel zamenstellende beenderen, dat ik de, door mij herhaalde malen waargenomene,

gunstige gesteldheid dezer wonden toeschrijf.

Van meer belang evenwel zijn de aangezigtswonden, wanneer de kogel in de diepte van de beenderen is blijven zitten; behalve de dikwijls hoogst moeijelijke verwijdering van dezelve, ontstaan er niet zelden veretteringen met beenafschilveringen, die jaren lang kunnen aanhouden en die de wanstaltigste likteekenen ten gevolge kunnen hebben.

Een der onaangenaamste toevallen, bij deze wonden, zijn voorzeker de verbloedingen, die dikwijls in holtens of in de diepte der beenderen plaats hebbende, uiterst moeijelijk te stillen zijn, en die, ofschoon het bloed gewoonlijk slechts als uitkwelt, den lijder zeer uitputten, ja zijn leven in gevaar brengen, en de onderbinding van hoofdslagaderen noodzakelijk kunnen maken.

Een grenadier, een geboren Waal, was door een geweerkogel getroffen, die aan de linkerzijde, even onder het oog, ingedrongen en achter het regter oor uitgekomen was. Bij dezen lijder ontstonden zulke hevige verbloedingen uit de regter neusholte, dat ik mij reeds gereed maakte, om de *arteria carotis* van die zijde te onderbinden. Koude omslagen over het geheele hoofd en den hals, *tampons* in de voorste en achterste neusgaten, en afleidende middelen op de darmbuis (prikkelende lavementen), deden eindelijk de bloedstorting staan, en kwam de in flaauwte liggende, koude en polslooze lijder, na verloop van eenige uren, weder bij. (Het was in het *stadium supurationis*

en des avonds dat deze *haemorrhagia* zich instelde).

C. Hals-, borst- en buikwonden.

Halswonden met kwetsing van groote vaten of zenuwen, zijn ons te *Antwerpen* niet voorgekomen. Bij eene halswonde van een sergeant majoor van het algemeen depôt der Landmagt, ontstond zulk eene hevige zwelling met benaauwde, krampachtige ademhaling, dat ik stikking vreesde en genoodzaakt was de luchtpijp-snede te doen, welke dan ook dadelijk verligting aanbragt. Deze lijder is echter later aan zenuwtoevallen overleden.

Van de doorgaande borst- en buikwonden, die wij te *Antwerpen* behandeld hebben, zijn de meesten aan de opvolgende ontsteking der ingewanden in de eerste negentien dagen overleden.

§ 18. *Over eenige bijzondere verschijnselen en toevallen, die bij geschotene wonden voorkomen* (*a*).

A. Abscessen op verwijderde plaatsen.

Ik heb meermalen bij lijders met geschotene wonden waargenomen, dat er op, van de wonde verwijderde plaatsen, *abscessen* ontstonden, die gewoonlijk slechts onder de huid gelegen waren. Ik ben

(*a*) Eenige dezer toestanden zoude men tot de *complicatiën* kunnen rekenen; als zoodanig beschouw ik echter slechts die ziektetoestanden, die onafhanklijk van de verwonding zelve zijn.

van gevoelen, dat deze gezwellen het gevolg van kneuzingen zijn, welke de lijders tegelijk met de wonde, het zij door een' val of stoot bekomen en niet ontwaren of aangeven, als hunne oplettenheid alleen op de wonde zelve vestigende. Ik maak deze gevolgtrekking, omdat ik gevonden heb, dat vele dezer *abscessen* en derzelver omtrek nog eene geel-blaauwachtige kleur hadden, en ik geene gemeenschap tusschen dezelve en de wonden heb kunnen ontdekken. Zij wijken van de gewone ettergezwellen niet af, hebben hetzelfde verloop en vereischen geene eigenaardige behandeling.

Sedert dat Ribes (*a*), Velpeau (*b*), Cruveilhier (*c*) en anderen, in het aderstelsel, in de watervaten en zelfs in de borstbuis etter gevonden hebben, zonder dat deze deelen zelve ontstoken waren, etter, die dus uit *abscessen* enz. scheen opgenomen te zijn, zoude men de door mij opgenoemde en gelijksoortige *abscessen* als gevolgen van zulk eene *absorbtie* kunnen beschouwen. Hoe zeer ik geloof, dat zulks mogelijk zij, meen ik evenzeer dat er dan tevens andere toevallen en aandoeningen van de lever en de longen (knobbels) zullen bestaan; omstandigheden, die door ons bij de bedoelde *abscessen* niet zijn waargenomen.

(*a*) *Mémoires de la Société med. d'emulat.* Tom. VIII. 2de part. pag. 613.

(*b*) *Archives Générales de médecine.* Tom. VI. pag. 227.

(*c*) *Anat. path.* Tom. I. pag. 200.

B. Verdooving, stupor.

De toestand, dien ik bedoel, is dezelfde, welke in eenige Fransche werken, onder den naam van *stupeur*, beschreven is (*a*), en die onderscheiden is van de schudding, eene aandoening, waar hoofdzakelijk slechts het zenuwstelsel (en meer bepaald de hersenen, het ruggemerg en de zenuwvlechten) de lever, de milt en de nieren voor vatbaar zijn.

Dans la commotion, il y a lésion des fonctions de l'organe; dans la stupeur il y a atteinte portée au principe même de la vie (DUPUYTREN).

Bij de verdooving onderscheidt men twee tijdperken; het eerste of dat der gevoelloosheid, en het tweede, of dat van de terugwerking. Het eerste *stadium* kenmerkt zich door het verlies van alle gevoeligheid in de verwonde deelen, zoo zelfs dat men den lijder ligchaamsdeelen kan afsnijden, zonder dat zulks door hem gevoeld wordt; de warmtegraad neemt hierbij soms over het geheele ligchaam zoo zeer af, dat het ijskoud wordt; de pols is klein, dikwijls tusschenpozend, en de ademhaling zeer langzaam. De lijder is verdoofd, onverschillig, zich zelven en de geheele wereld vreemd. De wonden zijn fletsch, koud, zonder zwelling; de spieren week en van eene blaauwbruine kleur; er is weinig of geene bloeding en is dit vocht zeer dun en bruin gekleurd.

(*a*) *Traité théorique et pratique des blessures par armes de guerre etc.* prem. part. pag. 129.

In het tweede *stadium*, dat der *reactie*, verheft zich de pols, doch blijft zij klein, onregelmatig, wordt uiterst snel; de warmte herstelt zich, en ontstaat er wel ontsteking, doch levert deze geheel eigendommelijke verschijnselen op en gaat zij met ontlasting van een dun, stinkend, bruinachtig vocht gepaard, waarbij zich eene blaauwe *emphysemateuse* zwelling voegt, die steeds voortkruipt, en het voorkomen van koud vuur heeft; er ontstaat nu eene onregelmatige koorts, die met tusschenpozende, woedende ijlzinnigheid, brakingen, enz. vergezeld gaat, en tegen den 7en of 8en dag een einde aan des lijders leven maakt. Velen echter bereiken dit *stadium* niet en sterven binnen de 48 uren.

Deze gevaarlijke verschijnselen heb ik te *Antwerpen* slechts bij twee lijders waargenomen, en wel bij den Kolonel van de 13de Afdeeling *R.*, en bij den Luitenant van hetzelfde korps *V. E.* Beiden hadden geschoten wonden met verbrijzeling van het bovenste gedeelte van het linker dijbeen (*a*). Bij den eersten bepaalde zich de verschijnselen meer tot de wonde alleen, en overleed deze dappere en algemeen hooggeachte krijgsman, voor dat de *reactie* zich instelde. De tweede lijder heeft verscheidene dagen geleefd en breidde zich de *emphy-*

(*a*) Bijzonder is het, dat de meeste zware verwoudingen aan de linkerzijde van het ligchaam hebben plaats gehad; dus waren het vier linker opperarmen en eene linker dij, die ik, wegens verwonding, in het jaar 1830 *geëxarticuleerd* heb, enz.

sematense zwelling over den buik, het geheele *scrotum* en de *penis* uit. Reeds voor dat de koorts zich vertoonde, leed hij aan tusschenpoozende ijlhoofdigheid, waardoor hij een krankzinnig voorkomen verkreeg. Met het toenemen der *reactie*, werd het *dilirium* meer *ferox* en duurde zulks tot den dood toe voort.

De behandeling van dezen toestand moet gewijzigd worden naar de tijdperken der ziekte; dus zal men in het eerste *stadium* de dreigende uitblussching van het leven door plaatselijke en algemeen prikkelende middelen zoo veel mogelijk tegengaan, terwijl in het tweede *stadium*, wanneer de *reactie* te hevig of te onregelmatig is, *antispasmodica* en *antiplogistica* enz. naar omstandigheden aangewezen zullen zijn.

C. Schudding, *commotio.*

Behalve het reeds vermelde geval, op bladz. 108 zijn mij te *Antwerpen* geene bijzondere schuddingen voorgekomen (*a*); doch verdient het volgende, later door mij waargenomen geval hier eene plaats.

M. S., kanonnier bij het korps rijdende Artillerie, oud 22 jaren, van een bloedrijk temperament, had het ongeluk, om, bij het *exerceren*, in het vuur zonder kogels, op de zoogenaamde *Kempsche*

(*a*) De meeste lijders kwamen in het hospitaal één of twee dagen na hunne verwonding. Alleen die, welke nabij de vesting en in de stad zelve gewond waren, werden onmiddelijk in het hospitaal gebragt.

heide, den 10en September 1834, bij het aanzetten, de wisserklos, door eene te vroege losbranding, in de regterhand geschoten te worden, hetwelk hem eene aanmerkelijke wonde veroorzaakte. Hij viel dadelijk bewusteloos neder. Na een vierde uur kwam hij echter weder bij, gevoelde toen hevige pijnen in de hand, doch had hij het vermogen verloren, om het regter bovenste lid te kunnen bewegen. Verbonden zijnde werd *S.* dadelijk naar *'s Hertogenbosch* vervoerd, en verdween op deze reis van twee uren alle gevoel uit het genoemde lid, (de schouder en de bovenste helft van den opperarm uitgezonderd,) en was deze gevoelloosheid zoo volmaakt, dat men hem te *'s Hertogenbosch* den regter ringvinger *exstirpeerde*, zonder dat zulks in het minste door den lijder gevoeld werd.

Van zijne wonde genoegzaam hersteld, zond men hem naar het Rijks Hospitaal alhier, waar hij, zoo als boven gezegd, verlamd en gevoelloos aankwam. De verlamming is zoodanig, dat de opperarm, aan deszelfs eigene zwaarte overgelaten, de gewrichtsvlakte van het schouderblad verlaat, zonder naar voren, naar achteren of naar onderen verplaatst te worden. Van de gevoelloosheid heb ik mij overtuigd, door het doen van twee *inscisiën* door de huid, aan de buiten- en binnenzijde van den voorarm, van welke de lijder niets gevoelde.

Behalve deze verlamming van het regter boven-

ste lid neemt men nog waar, dat de linker *pupil* zeer verwijderd is en zich slechts traag te zamentrekt; het zien is hier evenwel niet door gestoord. De hersenen schijnen slechts weinig geleden te hebben, en komt het mij voor, dat de opgegevene verschijnselen in den arm, aan eene schudding van de *plexus brachialis* moeten worden toegeschreven.

D. Stijfkramp, tetanos.

Deze verschrikkelijke ziekte is door mij slechts bij drie lijders te *Antwerpen* waargenomen, bij twee als kaakkramp (*trismus*) en bij den derden onder den vorm van *pleurosthotonos.*

De fuselier *Bogaart* van de 10de Afdeeling Nat. Infanterie, had aan de buitenzijde van de linker dij eene eenvoudig geschotene wond, die in derzelver verloop geene bijzonderheden had opgeleverd, weinig ontstoken was, en zeer goeden etter opleverde.

Den 13en October 1830 klaagde *B.* over eene stijfheid in de gewonde dij, die, vooral bij de aanraking, pijnlijk was en in welke hij alsdan kleine, als *electrische* schokken ondervond. Deze stijfheid strekte zich allengskens over de geheele linkerzijde van het ligchaam uit, en ontwikkelde er zich in eenige uren eene volkomene *pleurosthotonos*, waarbij hij zich geheel over de linkerzijde boog. De pijnen en schokkingen, die tusschenpoozend waren en door aanraking opgewekt werden, verhieven zich tot eene hoogte, die bij

alle omstanders het roerendst medelijden veroorzaakte. Het slikken werd hierbij zeer moeijelijk en vertoonde er zich nu en dan schuim op den mond; de pols was hierbij klein en snel; de verstandshoedanigheden echter ongestoord. Naar allen schijn was de *tetanos* in de wonde begonnen, doch leverde deze geene bijzonderheden op en nam men na de *dilatering* van dezelve er niets buitengewoons in waarnemen.

De aanvallen namen nu steeds in hevigheid toe en volgden elkander spoediger op, zoodat de lijder den 17en van dezelfde maand, na vier dagen in den deerniswaardigsten toestand doorgebragt te hebben, in een *acces* overleed. *Qui a tetano corripiuntur intra quatuor dies pereunt, si tamen hos effugerint, sanescunt.* Hippocrates, Aph. 6. Sect. 5.

Het verdient opgemerkt te worden, dat de regterzijde geene toevallen hoegenaamd heeft opgeleverd.

Aderlatingen, bloedzuigers en bloedige koppen langs den ruggegraad; de *calomel* met de *digitalis;* de *methode* van Stutt en het gloeijend ijzer langs de geheele wervelzuil, waren zoo vele te vergeefs aangewende middelen.

Aan de zieke zijde werd het cauterium actuale weinig of liever niet door den lijder gevoeld.

Bij de *Sectio cadaveris* vonden wij het halsgedeelte van de *arachnoïdea spinalis* sterk ontstoken en tevens eenig bloed in de wervelzuil uit-

gestort. De longen met bloed overvuld. Overigens ook in de wonde niets bijzonders.

De beide lijders met *trismus* zijn, nadat deze toestand wel vier weken aangehouden had, onder het gebruik van *opium* en laauwe baden hersteld.

E. Diarrhoea met darmzweren.

Zoowel in het hospitaal te *Antwerpen* als later te *Utrecht*, heb ik bij vele lijders met geschotene wonden en na groote *operatiën* deze gevaarlijke aandoening waargenomen. Gewoonlijk ontstaat zij in het *stadium supurationis*, doch heb ik dezelve zich ook nog zien ontwikkelen, nadat de wonde reeds geheel gesloten was.

Bijzondere vooorbeschikkende of gelegenheid gevende oorzaken, heb ik voor deze ziekte niet kunnen ontdekken, en zijn er zelfs meerdere, anders zeer gezonde, lijders door aangetast geworden.

Gewoonlijk ontstaat er, zonder eenige veranderingen in de wonde, eene koorts met huiveringen en gelijktijdig eene *diarrhoea*, die in den beginne *faecaal* is, later slijmachtig en zelfs etterachtig en bloederig wordt.

Behalve deze, hebben wij nog de volgende verschijnselen en toevallen waargenomen.

Het uitwendig voorkomen van den lijder verandert, hij wordt mager en eigenaardig vaal-kleurig; de tong is gewoonlijk rood, droog en puntig, veel dorst, trek naar zuren, geen eetlust, bij eenige misselijkheid en zelfs braking; de buik niet

bijzonder gevoelig of opgezet. De stoelgangen, die soms tot 30 of 40 malen in de 24 uren plaats hebben, verspreiden eene eigenaardige, doordringende, dierlijke stank, bevatten vele gazen, worden met een rommelend geluid en dikwijls plotselings ontlast. De koorts is genoegzaam aanhoudend en de pols snel en klein; bij een paar lijders nam zij den vorm van *febris nervosa versatilis* (*arachnoitis*) aan; de ademhaling bespoedigd; de huid, in den beginne droog, wordt later vochtig en is dikwijls zelfs met een *colliquatif* zweet bedekt. In enkele gevallen heb ik waargenomen, dat de ontsteking van het slijmvlies zich aan het *peritoneum* mededeelt; in die gevallen is de buik opgezet, gespannen, warm en uiterst gevoelig, de *extremiteiten* koud, enz.

De tijd van duur van deze ziekte is onbepaald, en heb ik dezelve meerdere weken zien aanhouden.

Critische verschijnselen zijn door mij niet waargenomen.

De *prognosis* is in het algemeen zeer ongunstig; de meeste lijders heb ik zien bezwijken, en kan men het bloederig en vooral etterachtig worden der stoelgangen als een bijna zeker doodelijk teeken beschouwen. Ik zal niet behoeven te zeggen, dat, met het uitbreiden van de ontsteking op het *peritoneum*, met het ontstaan van zenuwtoevallen, *delirium* enz., ook de voorzegging treuriger wordt.

Wat de behandeling aanbelangt, deze moet *antiplogistisch* en *emolliëerend* zijn. Bij volbloedige, weinig uitgeputte lijders, komen zelfs aderlatingen

te pas; verder het herhaald aanzetten van bloedzuigers om den *anus*, op den buik en op de beide darmbeens-streken; weekmakende pappen over den buik; kleine lavementen van stijfsel met eene geringe hoeveelheid *extr. opii aquos.* bedeeld; (de *laud. liq.* SYDENH. is te prikkelend). In één geval heb ik veel nut gezien, ja naar mijne meening is de lijder gered geworden, door eene groote spaansche vliegenpleister op den buik, onder den navel; in andere gevallen was dit middel van geen *effect.* Inwendig eene oplossing van *Arabische gom; solut. saleb* met *syr. pap. alb.* enz. Ik heb ook de *arnica*, de *columbo*, *adstringentia* enz. toegediend, en ofschoon de *diarrhoea* voor een oogenblik door deze middelen stond, nam de koorts toe, en stelden zich de ontlastingen ook weder met vernieuwde hevigheid in, zoodat ik tot de *emollientia* moest terugkeeren.

Bij de lijkopeningen vond ik steeds eene roosachtige ontsteking met verzweringen in het slijmvlies van de darmbuis, en niet zelden aanmerkelijke vernaauwingen in de dunne darmen. De zweren bepalen zich niet alleen tot de dikke darmen, maar komen ook in de dunne (in het *ileum*) voor; hier waren zij echter kleiner en oppervlakkiger. De teekenen van ontsteking van het buikvlies en van het spinnewebsvlies lieten in de lijken ondubbelzinnige sporen na.

Het volgende geval heb ik na eene *amputatie* waargenomen.

C. v. d. Noot, Jager bij het 1ste Battaillon, oud 21 jaren, van een *sanguinisch* temperament, vroeger van een zeer gezond gestel, met zwarte, levendige oogen, zwarte haren en een blozend gelaat, had, na eene tusschenpoozende koorts, plotselings en zonder duidelijke oorzaken, eene ontsteking, en, als gevolg hiervan, *caries* in het linker voorhandsgewricht gekregen, voor welk gebrek men hem naar het Rijks Hospitaal zond, alwaar het zieke deel geamputeerd werd. De wonde *per primam intentionem* behandeld, genas zeer spoedig, doch bleef er eene kleine, *fistuleuse* opening bestaan, die zich tot op de *radius* uitstrekte, zonder evenwel veel etter op te leveren.

Deze toestand hield *v. d. Noot* in het Hospitaal, ofschoon overigens zeer gezond, krachtvol en slechts door verveling geplaagd.

Er verliepen verscheidene maanden, tot dat de *fistel* zich eindelijk sloot, zonder dat er ontlasting van been had plaats gehad; doch nu verviel hij in hier voor beschrevene *diarrhoea*, waarbij zich in de laatste dagen teekenen van *peritoniti s* voegden, en overleed hij veertien dagen na dat de wonde gesloten was.

Ingevolge mijne gewoonte bij *operatiën* voor *chronische* gebreken, was deze lijder voor dat de arm afgenomen werd, een *fonticulus* gezet, die tot aan het einde toe goeden etter opleverde.

Bij de *sectio cadaveris* vonden wij ontsteking met aanmerkelijke zweren in de darmbuis; eenigen dezer zweren hadden de grootte van een drieguldenstuk

stuk; anderen waren tot in den weirok doorgedrongen; van daar de teekenen van *peritonitis* in de laatste dagen waargenomen.

In de overige werktuigen geene afwijkingen.

Eenige lijders (de fuselier van de 7de Afd. Infanterie *v. Os*, en die van de 10de Afd. Infanterie *Rooseboom*), die met geschotene wonden in het Hospitaal lagen, werden door *variolae* aangedaan. Deze *complicatie* heeft de wonden geene bijzondere wijziging doen ondervinden, doch hebben wij waargenomen, dat het gekwetste lid bij voorkeur met pokken bezet werd, en dat deze nabij de wonde het talrijkst waren.

§ 19. *Behandeling der geschotene wonden.*

A. Eenvoudige geschotene wonden.

Men denkt tegenwoordig omtrent de hoofdregelen der behandeling van deze wonden eenstemmig, en is men algemeen overtuigd, dat het verwijderen van vreemde ligchamen, het zooveel mogelijk tegengaan van de ontsteking, het behoorlijk ontlasten van den etter en van de afgeschotene verstorven deelen, de voornaamste *indicatiën* zijn (*a*).

(*a*) De toevallen van schudding, het koude vuur, enz. deed vroeger het vermoeden ontstaan, dat de geschotene wonden vergiftigd waren; op grond hiervan onderwierp men de lijders aan de wreedste behandeling. De wonde werd met een gloeijend ijzer doorstoken, en met kokende olie en andere verwoes-

Dit vooraf bepaald hebbende, zal ik datgene laten volgen, wat mijne ondervinding mij omtrent de meest gebruikelijke handelwijzen bij deze wonden geleerd heeft.

a. Het dilateren van geschotene wonden.

Door het doen van insnijdingen moet men deze wonden, in versche, meer opene, trachten te veranderen, is de algemeene regel, die op het gezag van voorzeker zeer aanbevelingswaardige *autoriteiten* dikwijls blindelings gevolgd wordt. Hoe indrukmakend deze *autoriteiten* ook voor mij zijn, welk eenen onbepaalden eerbied ik voor mannen als LARREY, DUPUYTREN, enz. koester, moet ik bekennen te *Antwerpen* ondervonden te hebben, dat deze insnijdingen, dilateringen van de geschotene wonden, op verre na niet altijd noodzakelijk zijn; ja ik heb daar gezien, dat deze wonden, aan alle ligchaamsdeelen, zelfs op alle punten van het onder-

---

tende middelen opgevuld. Het was de groote A. PARÉ, die deze dwaling toevallig ontdekte. Zie *Oevres d' A. PARÉ, discours sur les plaies d'arquebusade*, pag. 263.

Ook het aanwenden van brandlessingen en brandzalven, en het opvullen der wonde met pluksel, en het gebruik van zweetdrijvende middelen, is men voorlang vergeten. Zie hier omtrend, *Chirurgie FELIX WURTZ WEYLAND, den beroemden Chirurgijn tot Basel. Tegenwoordigh op nieu met vlijdt nae des Autheurs eygen schriften oversien door RUDOLPH WURTZ, Chirurgijn tot Straetsburch, uit het 28 exemplaer in 't hoogduytsch gedruckt. Nu voor de tweede maal in Nederduyts getrouwelijk overset, ghecorrigeert en verbetert door ABRAHAM LENERTZOON VOS, Chirurgijn tot Zaendam.* Amsterdam 1635. Cap. xxiij. pag. 153.

ste lid, (dat met zulk een stevig, vezelachtig weefsel, de *fascia lata*, omgeven is), zeer goed, zonder gedilateerd te zijn, kunnen herstellen, en dat de toevallen niet belangrijker zijn, of de genezing trager plaats heeft, dan wanneer zij de bedoelde verandering ondergaan hebben (*a*).

Bij mijne komst aldaar *dilateerde* ik iedere versche geschotene wond, doch kreeg ik enkele lijders onder behandeling, die reeds voor meerdere dagen gewond waren geworden, en bij welke men

---

(*a*) Vele Engelsche heelkundigen zijn van hetzelfde gevoelen. *On a attribué de nombreux avantages à un semblable débridement, pour faciliter l'extraction des corps étrangers, pour produire une saignée locale et donner issue au fluide extravasé dans la circonference de la blessure, pour convertir la forme fistuleuse du trajet de la balle en une plaie ouverte, et enfin pour diviser les aponévroses ligamenteuses qui autrement pourraient donner lieu à des symptomes spasmodiques ou à d'autre signes facheux.*

Une experience plus moderne prouve cependant (HUNTER, *p.* 529) *que l'utilité de semblables incisions a souvent été exagérée; que generalement elles augmentent l'inflammation, qui dans ces cas est si á craindre; que des blessures qui ne sont pas débridées guérissent ordinairement plus vite qui d'autres qui le sont, et qu'il y a seulement un petit nombre de circonstances ou l'incision peut être avantageuse. En effet comme l'a très bien établie le docteur* HENNEN, *les chirurgiens Anglais emploient bien rarement le bistourie; si jamais encore ils l'emplaient dans le prémier cas, ce n'estque pour extraire des balles, des esquilles d'os et d'autres corps étrangers, ou pour faciliter l'application des ligatures sur des vaisseaux blessés.*

Dictionnaire de Chirurgie pratique de S. COOPER, sec. part. pag. 523.

zulke insnijdingen niet gemaakt had. Niettegenstaande dit schijnbaar verzuim, stond de wonde zeer goed, en verliep dezelve geregeld. Zulks was mij eene les, en deed ik in het vervolg geene insnijdingen, dan bij bijzondere aanwijzingen, en kan ik verzekeren niet ongelukkig te zijn geslaagd.

Ik heb, daarna, slechts in de volgende omstandigheden *gedilateerd.*

1ste Wanneer kogels, kleedingsstukken, beenschilfers of andere vreemde ligchamen op geene andere wijze konden opgeruimd worden.

2de Bij zeer hevige zwelling, met spanning en pijn (*a*).

3de Bij pijnlijke, *convulsive* bewegingen in de wonde, ook zonder zwelling of spanning, alleen in de veronderstelling, dat de eene of andere zenuw slechts gedeeltelijk doorgeschoten was.

4de Om belangrijke bloedvlieten te stillen.

5de Bijaldien de etter of andere vloeistoffen zich niet behoorlijk konden ontlasten.

b. Het opruimen van vreemde ligchamen.

De algemeene regel, dat de vreemde ligchamen zorgvuldig moeten opgeruimd worden, is ook de mijne; doch geloof ik, dat dezelve voor eenige nadere wijzigingen vatbaar is, wijzigingen, die op den vorm van de wonde, het *stadium*, in welke men de-

---

(*a*) In dit geval moeten de insnijdingen zeer ruim zijn en zich tot eenige lijnen in de niet gezwollene deelen uitstrekken.

zelve voor het eerst ontmoet, de soort van vreemde ligchamen, die in dezelve bevat zijn, en de plaats waar deze zich bevinden, gegrond zijn.

De ondervinding heeft mij hieromtrent het volgende geleerd.

1ste Bij niet doorgaande wonden, wonden, in welke de kogel van rigting veranderd is, bij wonden, die tot in holligheden en gewrichten doordringen, moet men den boven aangegevenen regel ten strengste opvolgen, en in deze omstandigheden het mes niet ontzien. — Eene bijzondere oplettendheid vereischen de wonden, die met beenbreuken gepaard gaan; de vreemde ligchamen (vooral kleedingsstukken, kunnen aan de beeneinden blijven hangen, zich tusschen dezelve voegen, en dus de vereeniging der beenstukken verhinderen.

Bij doorgaande wonden aan de ledematen enz., in welke de kogel niet van rigting veranderd is en slechts een kort kanaal gevormd heeft, heb ik meermalen gezien, dat de vreemde ligchamen, vooral wanneer zij niet van eenen hoekigen vorm zijn, (kleedingsstukken bijv.) spoedig en van zelve ontlast worden; in dit geval dus behoeft men niet te *dilateren*, en zijn hier zelfs de, de wonde te zeer *irriterende*, pogingen, om het ligchaam op eene andere wijze te ontlasten, af te raden.

2de Men verwijdere de vreemde ligchamen, voor dat de ontsteking zich hebbe ingesteld; bestaat deze toestand eenmaal, dan onthoude men zich van al die handgrepen, welke meermalen koud vuur en

zenuwtoevallen ten gevolge hebben gehad; men wachte dus tot dat de ontsteking geweken is en beproeve dan, om het voorgestelde doel te bereiken; of wel, men late nu nog de uitstooting aan de natuur over. Het spreekt van zelve, dat de door de tegenwoordigheid van vreemde ligchamen opgewekte zenuwtoevallen, enz. eene uitzondering op dezen regel maken.

3de Vreemde ligchamen, die in aanraking met gewigtige deelen, (het *pleura*, het *peritoneum*,) zenuwen en vaten zijn, die in holligheden, in den balzak, in gewrichten, in het oog of het oor gedrongen zijn, vereischen de opruiming dringender dan dezulke, die in spieren of in het celweefsel zijn terug gebleven. — Kogels, die oppervlakkig in of tusschen beenderen geklemd zitten, zoodat men dezelve niet als door den bijtel of de zaag zoude kunnen vrijmaken, ontlasten zich dikwijls één of twee dagen later als van zelve, hetgeen wij meermalen te *Antwerpen* hebben waargenomen. Anders is het evenwel wanneer de kogel dieper, en vooral wanneer dezelve tot in de holte van een been gedrongen is; in deze gevallen moet dezelve onvoorwaardelijk verwijderd worden.

4de Onder alle vreemde ligchamen zijn het de beenschilfers, die, door scherpe punten en randen, de omringende deelen aanhoudend *irriteren*, en die dikwijls, nog aan het beenvlies gehecht zijnde, niet gemakkelijk door de *supuratie* ontlast worden; het zijn deze, die het dringendst onze opletten-

heid vorderen. Zeer groote beenstukken tracht men in hunne plaats te herstellen, kleinere moeten naar buiten gebragt worden, en gelukt zulks zelden zonder het doen van insnijdingen.

In de tweede plaats komen de *fragmenten* van kruisen, die dikwerf nog scherper en puntiger dan de beensplinters en verschillend gebogen zijn, belangrijke toevallen te weeg brengen. Zulks was onder andere het geval bij den Heer *G.*, Majoor bij het Regiment Lançiers N°. 10, dien ik gedurende eenige dagen te *Antwerpen* behandeld heb.

De kogels schijnen wel het minste gevaarlijk te zijn en kunnen deze zelfs jaren lang in het ligchaam vertoeven, zonder veel hindernissen aan den bezitter te veroorzaken. Het volgende geval is hieromtrent al zeer sprekend.

De brave kapitein Bergers van de 9de Afdeeling Infanterie, die in *Brussel*, in het jaar 1830, voor de 14de en 15de maal *geblesseerd* werd, ontving in den veldtogt van het jaar 1799, in *Noord-Holland* op eene duin, tegen over den aan het strand staanden vijand, eenen kogel, die door den buitenrand van de regter voetzool indrong en voor de hak, in het midden van de voetzool bleef zitten; de wond sloot zich, en heeft deze militair alle *campagnes*, zelfs die van *Rusland*, bij een korps jagers, te voet medegemaakt. De eenige hindernis, die Z. E. ondervond, was een zeker gevoel van zwaarte en drukking, die hem noodzaakte, om min of meer op den buitenrand der voetzool te gaan.

In het jaar 1824 ontstond er voor het eerst eene hevige pijn in den voet, en liet hij zich toen den kogel, die 25 jaren als het ware een deel van zijn *organisme* had uitgemaakt, *exstirperen*. Men vond dezelve in eene vezel-weiachtige beurs, die, behalve den kogel, eene zekere hoeveelheid *serum*, doch geen etter, bevatte (*a*).

Ik heb dit punt hier eenigsins uitvoerig behandeld, omdat ik herhaalde malen gezien heb, dat heelkundigen, ter verwijdering van het vreemde ligchaam, de wonde meer *irriteren*, dan dat ligchaam zelve, bij deszelfs verblijf in de wonde, zoude gedaan hebben.

Onder de vele werktuigen, die tot het uithalen van kogels aangegeven zijn, is mij de gewone verbandtang het doelmatigste voorgekomen. De zoogenaamde *curette tire-balle* van THOMASSIN, wordt als zeer geschikt door DUPUYTREN aanbevolen (*b*).

c. De overige behandeling.

Jonge voorwerpen, die weinig bloed verloren hadden, liet ik één of meer aderlatingen doen, en vervolgens, in enkele omstandigheden (bij bijzondere, pijnlijke zwelling), eenige bloedzuigers op zekeren

---

(*a*) Ik heb meermalen waargenomen, dat kogels, die eenen zekeren tijd in het ligchaam vertoefd hadden, in eenen cel-vezelachtigen zak, door veel *serum* omgeven, besloten waren.

(*b*) *Traité théorique et pratique des blessures par armes de guerre etc. première part.* pag. 221.

afstand om de wonde zetten (*a*). Bij *lymphatische*, meer verzwakte *individuën*, werden de bloedontlastingen nagelaten.

Het verband was overigens zeer eenvoudig en bestond slechts uit een weinig pluksel, eenige longuetten of compressen, een windsel, of het strookverband van Scultetus.

Bij eenige versche wonden hebben wij *fomentatiën* van koud water aangewend, die, zoo niet voor de wond zelve, dan toch voor de omringende kneuzing, zeer voordeelig werken, de ontsteking verminderen en dus de opvolgende verettering beperken. Zoodra evenwel de ontsteking zich instelde, werden de koude omslagen door die van warme *dec. r. althaeae*, of wel door warme *emolliërende*, soms *narcotische* pappen vervangen.

Het gewonde deel werd zoo gemakkelijk mogelijk voor den lijder geplaatst; altijd evenwel met inachtneming, dat de afgescheidene vloeistoffen zich behoorlijk konden ontlasten.

In het *stadium suppurationis* kan de ontsteking nog eene zekere hevigheid hebben; in dit geval ging ik met de *emolliërende methode* voort; de ontsteking kan echter ook te gering zijn, zoodat de *granulatie* weinig voortgang maakt, en er eene

---

(*a*) Iedere heelkundige van ondervinding zal met mij waargenomen hebben, dat, wanneer het vaatstelsel niet eerst door algemeene bloedontlastingen is afgestemd, de bloedzuigers, bij plaatselijke aandoeningen, door hunne prikkeling, eerder nadeelig dan gunstig werken.

groote hoeveelheid dunne etter wordt afgescheiden, Van het in water opgelost *chloruretum calcis* heb ik in zulke omstandigheden met veel nut gebruik gemaakt. Zijn de vleeschheuveltjes bleek, fletsch, ligt verschuifbaar, en de grondvlakte der wonde grijs, dan komt het *dec. cort. Peruv.* enz. te pas; prikkelende zalven, het *ung. styrax.* bijv., vinden dan ook hare aanwijzing. Was de graad der ontsteking juist aangemeten, dan behandelde ik de wonde geheel droog.

Het eerste verband bleef gewoonlijk drie of vier dagen liggen, of liever tot dat de *suppuratie*, bijzondere zwelling, of andere toevallen, mij noodzaakte hetzelve te vernieuwen; heeft de verettering zich eenmaal ingesteld, dan kan het noodzakelijk zijn het verband twee, ja meermalen daags te moeten ververschen. Het is in dit *stadium*, dat de wijze van verbinden veel tot de spoedige herstelling kan bijdragen. Ik heb ondervonden dat men, door het maken van eene trapsgewijze drukking met *compressen* op en om het wond-kanaal, en het matig aansluiten van het verband, de etteruitbreidingen dikwijls voorkomt en de ettergangen doet sluiten. Deze handelwijze moet niet te laat begonnen worden, en behoort men van eenen zekeren graad van ontsteking gebruik te maken, om de *adhaesio* te verkrijgen. Gaat men integendeel met het verband in dit tijdperk eenigzins onachtzaam te werk, dan kan de etter zich ongemerkt verschillende wegen banen en een geheel lid ondermijnen, zoo als ik

zulks onder anderen waargenomen heb bij den hussaar *H...*, die een schot door de regter dij had, en bij wien dit deel zoo geïnfiltereerd was, dat ik mij in de noodzakelijkheid bevond, om eene *inscisio* te maken, die zich aan den onder buitenkant van bij den grooten draaijer tot aan de knie uitstrekte. Het is eindelijk in dit *stadium*, dat de heelmeester tegen eene *secundaire* bloedvloeijingen op zijne hoede moet wezen.

De diëet, die in het eerste *stadium* spaarzaam moet zijn, kan nu voedzamer wezen, ja moet wel eens versterkend zijn, alles in verband met de krachten en den toestand van de spijsverteringswerktuigen van den lijder. Van veel belang is het, dat men voor dagelijkschen stoelgang zorge; immers door het maken van eene prikkeling op de darmbuis en het vrijhouden van den bloedsomloop in den buik, voorkomt men *congestiën* naar andere deelen, die in onze omstandigheden altijd in en om het gewonde (het geprikkelde) deel zullen plaats hebben.

Alleen bij zwakke en zoogenaamde kwaadsappige *individuën* heb ik de *cort. Peruv.* inwendig toegediend; de overige gebruikten slechts veel verfrisschende en verkoelende dranken (koud water, *limonade*, *potio refrigerans*, enz.).

B. Zamengestelde geschotene wonden.

a. Hoofd-, *borst-* en *buikwonden.*

Behalve het opruimen van vreemde ligchamen,

van uitstortingen enz., het doen van *dilateringen*, door onderscheidene toestanden aangewezen; vereischen deze wonden eene allerstrengste *antiplogistische* behandeling, om de ontsteking der ingewanden voor te komen, of, zoo dezelve reeds bestaat, tegen te gaan. In de daad, het is meer aan de opvolgende ontsteking, dat de lijders sterven, als aan de wonde zelve; *weinige wonden zijn volstrekt doodelijk;* zoowel te *Antwerpen* als bij andere gelegenheden, is mij zulks bij de lijkopeningen ten duidelijkste gebleken. Ik heb later dan ook niet geaarzeld, om bij deze wonden, of bij kneuzingen van de in den tronk gelegene *organen* (longen, lever, milt, nieren), in weinige dagen, 5, 6, ja 7 aderlatingen, ieder van 10, 12, 14 oncen en meer te doen, en tusschen de 300 en 400 bloedzuigers te zetten (*a*), en heb ik op deze wijze meerdere lijders gered, die in den wanhopigsten toestand verkeerden, en zelfs de nagebreken, die veelal uitgangen van niet *actif* genoeg behandelde ontstekingen zijn, voorgekomen. *Met de bloedontlastingen voort te gaan, zoo lang de pols zich verheft en tot dat het tijdperk der ontsteking voorbij is*, is de regel, dien ik mij tot wet gemaakt heb (*b*).

(*a*(De bloedzuigers kunnen, in vele gevallen, door bloedige koppen (*cucurbitae cruentae*) vervangen worden.

(*b*) Het hospitaal te *Eindhoven*, waarbij ik gedurende twee jaren met het toezigt over de dienst ben belast geweest en aan welks hoofd de zoo bekwame Officier van Gezondheid van de 2de klasse Dr. FISCHER staat, is getuige en van

Ik wil echter niet aanraden, om bij alle lijders even driest te handelen; zulks zoude dwaas wezen. De ouderdom, het temperament, de constitutie, de toevallen zelve, enz. zijn toestanden, die men, bij het doen van bloedontlastingen, ook bij wonden, wel degelijk in acht moet nemen.

Met de bloedontlastingen zijn de afleidende middelen op de darmbuis en op de onderste ledematen en de plaatselijke aanwending van koude omslagen of ijs, (deze laatste vooral bij hoofdwonden,) van het hoogste belang, en ik heb dan ook van deze met het meeste nut gebruik gemaakt.

b. Wonden aan de ledematen.

Zooals ik reeds hiervoor gezegd heb, waren verre weg de meeste te *Antwerpen* voorgekomene wonden aan de ledematen. Waren dezelve van dien aard, dat de afzetting niet onmiddelijk aangewezen was, gingen wij op de volgende wijze te werk. De wonden werden *gedilateerd*; bloedgevende vaten onderbonden; kleine, losse beensplinters weggenomen, grootere in hunne plaats teruggebragt (ik heb dezelve echter zelden weder zien aangroeijen, en ben van gevoelen, dat het beter is ook deze te verwijderen (*a*)); uitstekende beeneinden, die niet door

---

deze handelwijze en van de goede uitkomsten, die wij verkregen. De Heer FISCHER heeft meermalen, bij onderscheidene verwondingen, de heilrijke gevolgen van eene, op deze wijze aangewende ontstekingwerende kuur, zelve verkregen.

(*a*) *Beenstukken* worden hier niet bedoeld. Zie pag. 138.

eene matige uit- en tegenrekking konden worden teruggebragt, werden afgezaagd (*a*), en vervolgens gereponneerd. De wonde werd nu door een met *ung. simpl.* bestreken gevensterd lapje linnen bedekt (*b*), waarover een weinig pluksel, compressen en een windsel, of het verband van Scultetus, en naar omstandigheden spalken of enkel strooladen werden aangelegd, en het deel zooveel mogelijk bevestigd, op eene vaste oppervlakte nedergelegd, bij wonden der onderste ledematen in eene uitgestrekte, en bij die der bovenste in eene gebogene *positie* (ik heb opgemerkt dat de lijders deze houding verkiezen), zulks evenwel met onderscheid en met inachtneming van de spieren, die gewond zijn, en die op de breukstukken kunnen werken, welke altijd zooveel mogelijk ontspannen dienen te worden. Ook in deze gevallen zijn de koude *fomentatiën* zeer nuttig.

De handelwijze van Larrey, bij de *fractura communitiva* navolgende, liet ik het verband zoo lang mogelijk leggen.

(*a*) Somwijlen gebeurt het, dat de gebrokene beeneinden, door den kogel zoo veel geleden hebben en gekneusd zijn, dat zij *necroseren* en eerst na verloop van maanden afgestooten worden; de genezing heeft dan dikwijls nog plaats, zooals ik zulks heb waargenomen aan de *tibia* van eenen lijder, in het jaar 1830 in *Zuid-Nederland* gewond en bij wien wij meermalen in beraad stonden, om het been af te zetten, doch later in het hospitaal alhier hersteld is.

(*b*) Het is bij deze wonden van belang te zorgen, dat er geen pluksel-draden tot tusschen de beeneinden dringen, zij werken als vreemde ligchamen en verhinderen de regelmatige *calus*-vorming.

Eene strenge *antiplogistische* handelwijze is ook hier aangewezen. Ook de *narcotica*, zelfs het *opium* hebben mij voortreffelijke diensten bewezen; zijn deze, na voorafgegane bloedontlastingen aangewezen, dan moeten dezelve in ruime *doses* toegereikt worden.

De opvolgende verettering is gewoonlijk zeer sterk, en worden er nu niet zelden meer beensplinters ontlast, dan men in den beginne vermoed had; deze kunnen nu nog de verwijdering der wonde noodzakelijk maken; wanneer zij namelijk met een hunner uiteinden aan het beenvlies gehecht zijn, zoo dat zij van zelve niet uitgestooten kunnen worden.

KUNSTBEWERKINGEN.

§ 20. De volgende belangrijke *operatiën* zijn, gedurende de maanden September en October 1830, in het hospitaal te *Antwerpen* voorgevallen.

Exstirpatie van de dij	1.
Amputatiën » » »	5.
» » het been	9.
Exstirpatiën van den opperarm	3.
Amputatiën » » »	6.
» » » voorarm	4.
Exstirpatiën van vingers en teenen . . .	7.
Panboringen	2.
Luchtpijps - snede	1.
Transporteren . .	38.

Transport . .	38.
Onderbinding van de dij - slagader.	1.
Totaal. . .	39.

Van deze kunstbewerkingen zijn hersteld:

Amputatiën van de dij	2.
» » het been	7.
Exstirpatiën van den opperarm	3.
Amputatiën » » »	4.
» » » voorarm.	3.
Exstirpatiën van vingers en teenen . . .	7.
Onderbinding van de dij - slagader. . . .	1.
Totaal. . .	27. (*a*).

Overleden zijn met

Exstirpatie aan de dij	1.
Amputatiën » » »	2.
» » het been	3.
» » den opperarm.	2.
» » » voorarm	1.
Panboringen	2.
Luchtpijps - snede	1.
Totaal. . .	12. (*b*)

(*a*) Ik moet hierbij aanmerken dat onder de hersteldén begrepen zijn, eenige *Zuid - Nederlanders*, die, ofschoon bij mijn vertrek nog niet geheel genezen, alle hoop op eene volkomene herstelling gaven.

(*a*) Van vier en twintig geamputeerden zijn er dus in de eerste zes weken na de operatie acht, of een derde gedeelte overleden. Onder de redenen van deze ongunstige uitkomst moet

De boven opgegevene lijders stierven aan

Bloedstorting uit de dij-ader na *amputatie* .	1.
Tusschenpoozende wondkoorts	3.
Aanhoudende »	3.
Ontsteking met verzwering van de darmbuis .	2.
De gevolgen van de wonde, voor welke de operatie ondernomen was (de getrepaneerde lijders en die, welke de luchtspijpsnede ondergaan had)	3.
Totaal . .	12.

Het zal misschien aan eenige heelkundigen van mindere ondervinding in het oog vallen, dat er in het hospitaal te *Antwerpen* zoo vele afzettingen van ledematen hebben plaats gehad, en zullen zij welligt geneigd zijn om het oude sprookje weder te verlevendigen, dat namelijk de militaire heelkundigen niet spaarzaam met de ledematen van hunne lijders zijn. Daar mij deze denkwijze bekend is en ik zulks van ter zijde meermalen heb gehoord, wil ik, in antwoord hierop, ter nederstellen, wat daaromtrent in de *Traité théorique et pratique des blessures par armes de guerre, rédige d'après les leçons cliniques de Mr. le B*[on] DUPUYTREN, *par M. M. les docteurs* A. PAILLARD *et* MARX, pag. 112, gezegd is. » De militaire heelkundigen zijn be-

hoofdzakelijk gebragt worden, het vervoer en de gemoedsaandoeningen, die in de laatste dagen niet anders dan zeer nederdrukkende konden zijn.

Het is opmerklijk, dat onder dezelfde ongunstige omstandigheden de *exarticulatiën* zulke voordeelige *resultaten* hebben opgeleverd, doch hier over nader.

» schuldigd geworden, van te veel ledematen af te
» snijden. Dit is eene valsche beschuldiging. Men
» zoude geneigd zijn hun het tegenovergestelde te
» verwijten. Sedert dat de rampspoeden des oor-
» logs tot in het midden der groote steden en
» hoofdplaatsen doorgedrogen zijn, heeft de on-
» dervinding aan de civiele heelkundigen geleerd,
» hunne denkbeelden omtrent het behoud van le-
» dematen met splinterbreuken door geschotene
» wonden te wijzigen, en wij zeggen zelfs om ge-
» heel van denkwijze te veranderen. Laat ons een
» oogenblik den Heer GUALTIER DE CLAUBRY hoo-
» ren (*Journal univers. et hebdom.* Tom. V.):
» » Toen ik op het tooneel der militaire chirurgie
» » kwam, veroorloofde ik mij het gedrag van
» » mijne chèfs, die ik ook *routiniers* en barba-
» » ren noemde, openlijk te misprijzen. Ik kwam
» » zelfs, door steeds aan te dringen, door steeds
» » de hulpbronnen der natuur en den nuttigen bij-
» » stand der kunst te verzekeren, zoo ver, dat
» » ik eenige militaire heelkundigen aan de juist-
» » heid hunner bepalingen deed twijfelen, en deed
» » aarzelen om zich in zekere omstandigheden van
» » het mes te bedienen. — Wel nu, zij, die het
» » rijkste aan ondervinding waren, verzekerden
» » mij, dat ik weldra van mijne dwaling zoude
» » terugkomen: de anderen lieten niet na zich
» » spoedig met mij te beklagen, zij over hunne
» » berispelijke toegeeflijkheid, en ik over de
» » waanwijze ligtvaardigheid, met welke ik eene

»» handelwijze, door eene langdurige ondervinding
»» bekrachtigd, had beoordeeld, zonder alvorens
»» alles wat tot de stelling behoorde, vereenigd
»» en doorgrond te hebben.

»» De talrijke gekwetsten uit den veldslag van
»» 1805, in *Italie*, komen mij nog voor den
»» geest, bij welke ik geheele dagen doorbragt,
»» om breuken met verpletteringen van lange been-
»» deren te verbinden, en die alle bezweken, ee-
»» nige in de eerste dagen door het *effect* der *pri-*
»» *mitive* toevallen, pijnen, stuipen, koorts, et-
»» teropslorping; de anderen dikwijls na een zeer
»» langen tijd, na dat hunne wonden eene aan-
»» merkelijke verbetering ondergaan hadden, aan
»» de *typhus nosocomialis*, de epidemische *dy-*
»» *senterie*, enz."

§ 21. *De afzettingen in het algemeen.*

A. Amputatio en *exarticulatio.*

De ledematen kunnen weggenomen worden of in hunne *continuiteit* (*amputatio*), of in hunne *contiguiteit* (*exstirpatio*, *exarticulatio*).

Veelal is de aard der beleediging zoodanig, dat de aanwijzing, welke van deze beide handelwijzen te volgen zij, vrij duidelijk is. Er kunnen echter ook omstandigheden voorkomen, die zulks onverschillig maken, en hangt het dan van de denkwijze des heelmeesters af, aan welke de voorkeur moet gegeven worden.

Galenus reeds stelde de *exstirpatie* als sneller uitvoerbaar en zekerder voor; vond echter in Heliodorus een tegenstrever, die de *amputatie* deed zegevieren (*a*). Het is ook weder de ondervinding van lateren tijd, en wel voornamelijk sedert Heister, Brasdor, Larrey enz., die meer licht hieromtrent verspreid heeft, en schijnt het pleit nu ten voordeele van de *exarticulatio* beslist te zijn. Ook mijne ondervinding is hiermede in overeeneenstemming; ik heb verscheidene *exarticulatiën* van alle ledematen gedaan (de dij, den opperarm, den voet volgens Chopart, het taarlingbeen met twee navoetsbeenderen, onderscheidene nahands- en navoetsbeenderen, enz.); welnu, met uitzondering van de beide lijders, die ik de dij *geexstirpeerd* heb, zijn allen hersteld of hunne genezing nabij, en hebben zij geene bijzondere onrustwekkende toevallen gedurende hunne behandeling opgeleverd.

Waarin bestaan dan nu de voordeelen van de *exstirpatie?* De snellere en gemakkelijkere uitvoering kan hier niet afdoende zijn, en is zulks ook niet op alle *exarticulatiën* toepasselijk; integendeel geloof ik, dat menige *amputatie* spoediger zal kunnen worden volbragt, dan eene *exstirpatie* van den voet, volgens Lisfranc bijv. — De plaatselijke toevallen na de *operatie* zijn bij de *exstirpatie* gewoonlijk zelfs belangrijker dan bij de *amputatiën* (*b*).

(*a*) K. Sprengel, *Gesch. der Chir.* Erster Th. pag. 404.
(*b*) Het zijn deze toevallen, die door de tegenstanders van

Van meer gewigt zijn de algemeene toevallen, en deze nu ziet men zeldzamer na de *exarticulatiën* ontstaan. Inderdaad bewijst zoo wel mijne ondervinding als die van anderen, dat de zoo verschrikkelijke aderontsteking, de niet minder gevreesde tusschenpoozende wondkoorts, *abscessen* in de longen en in de lever enz., meer lijders na *amputatien* dan na *exarticulatien* hebben doen ten grave dalen (*a*). Het zijn dan deze voor het leven van den lijder zulke gewigtige omstandigheden, die de balans ten voordeele van de *exarticulatie* hebbe doen overslaan.

Welk is de reden van deze gunstige gesteldheid bij de *exarticulatiën?* Deze vraag zullen wij met de volgende woorden van SANSON dus beantwoorden: » *Nous avons aussi peu de chose à dire des* » *disarticulations, si non que toutes choses é-* » *gales d'ailleurs, elles réussissent mieux que*

---

de *exarticulatio* aangevoerd, en met de toevallen van gewrichtswonden gelijk gesteld worden; zij dwalen echter; bij de gewrichtswonden zijn de banden en andere vezelachtige weefsels slechts gedeeltelijk doorkliefd en het gewricht zelve maar even geopend, twee omstandigheden, die tot hevige ontstekingen, zenuwtoevallen, uitstortingen in *articulo* enz. aanleiding geven, en die zeer verschillen van het geheel geopende gewricht en de geheel doorsnedene weefsels, zooals zulks bij de *exstirpatio* plaats heeft. — Zie verder het *Theoretisch-Practisch Handbuch der Chirurgie* enz. van Dr. JOH. NEP. RUST, Erster Bd. pag. 347.

(*a*) *Nouveaux élemens de Médecine operatoire etc. par* ALF. A. L. M. VELPEAU, pag. 116. Bruxelles 1832.

De la réunion immédiate des plaies etc. par L. J. SANSON, pag. 128, Bruxelles 1835.

» *les amputations dans la continuité, quelque*
» *soit le mode de pansement adopté; que la phle-*
» *bité est moins commune à la suite de ce genre*
» *d'operations circonstances remarquables, dont*
» *la première tient sans doute à la forme que*
» *l'on donne à la section des chairs qui permet*
» *leur plus exacte coaptation, et à l'absence or-*
» *dinaire de saillies osseuses, et dont la seconde*
» *tient peut-être à ce que le fond de la place*
» *est occupé par un cartilage diarthrodial qui*
» *ne présente pas, comme les ostronqués, des*
» *veines béantes toujours prêtes à absorber*" (*a*).

B. Aanwijzingen.

Door de rijke ondervinding van mannen, zoo als

(*a*) SANSON, aangehaalde plaats.

Wij voegen hier nog het volgende bij uit de *nouveaux elemens de Médicine opératoire*, van ALF. A. L. M. VELPEAU, pag. 133:

Des recherches récentes dues à M. MONOD, puis à M. REYNAUD et à quelques autres, tendant à prouver que l'inflammation du tissu medullaire des os, de leurs veinules, de leur substance spongieuse participe aussi à la production des symptomes generalement attribues à la phlebite et a la resorption du pus; mais c'est une question qui réclame de nouvelle investigations, et qui résolue par l'affirmative, tournerait tout entière au profit des amputations dans l'article; en faisant ressortir d'avantage les dangers de l'amputation dans la continuité.

Ik zal hier slechts bij aanmerken, dat ik meermalen chronische ontstekingen en ontaardingen (uitgangen der ontsteking) van het mergweefsel in langebeenderen, zonder algemeene toevallen heb waargenomen; onder andere den lijder, dien ik in het hospitaal te *Utrecht* de dij *geëxstirpeerd* heb.

LARREY (*a*), GUTHRI (*b*), S. COOPER (*c*), THOMSON (*d*), HENNEN (*e*), V. GRAEFE (*f*), RUST (*g*) enz., bestaat er weinig verschil meer over de vraag, in welke gevallen men bij geschotene wonden de afzetting van ledematen bewerkstelligen moet. Ik heb mij grootendeels aan hunne uitspraak gehouden, doch geloof ik, dat men bij lijders, die een zeer gezond gestel bezitten, eenige uitzonderingen op de gestelde *indicatiën* kan maken; dus heb ik lijders hersteld met beenverbrijzelingen in

---

(*a*) *Mémoires sur les amputations des membres à la suite des coups de feu.* Paris 1797.

LARREY, *Mémoires de Chirurgie militaire;* en zijne *Clinique chirurgicale exercées particulièrement dans les camps et les hopitaires militaires depuis 1792 jusqu'en 1829.* Paris 1830.

(*b*) *Ueber Schusswunden in der Extremitäten und dadurch verscheid. operat. d. Amputation. Aus dem Englischen von* G. A. SPANGENBERG. Berlin 1821.

(*c*) *Dictionnaire de Chirurgie pratique etc., traduit de l'Anglais.* Paris 1826.

(*d*) *Beobacht. a. d. Brittischen Milit. Hosp. in Belgien etc. nebst Bemerk. über die Amputationen a. d. Englischen von* H. W. BUCK. Halle 1821.

(*e*) *Grundsätze der Militair chirurgie a. d. Englisch.* Weimar 1822.

Bemerkungen uber eenige wichtige Gegenstande aus der Feldwundarzney etc. a. d. Engl. von W. SPRENGEL. Halle 1820.

(*f*) *Normen für die ablösung grosserer Gleidmassen.* Berlin 1812.

C. F. v. GRAEFE *und* A. WALTHER, *Journ. fur Chirurg. und Augenheilk. Ueber die nähere Bestimmung der indicat zur Amputat. grosserer Gleidmassen.* Bd. I.

(*g*) *Uber die Amputation grosserer Gleidmassen; Magazin* Bd. VII. Heft 2.

de voorhand en den voorvoet; met zamengestelde breuken van het bovenste gedeelte van het opperarmbeen, ja met geschotene wonden door het elleboogsgewricht, (de grenadier *Borchhart*,) die door Hennen, als de *amputatie* dadelijk vereischende, worden opgegeven (*a*). Meermalen was ik voornemens deze lijders te *amputeren*, dan dit steeds uitstellende als voor het oogenblik niet gebiedend gevorderd wordende, zijn er verscheidene hersteld, waarbij ik nog moet aanmerken, dat zij alle transporten te water van eenige dagen ondergaan hebben; dan zoo als ik reeds gezegd heb, is dit uitstellen slechts bij zeer gezonde *individuën* en in hospitalen te beproeven.

Ook meen ik nog dat de *indicatiën* gewijzigd kunnen worden aan die gedeelten der ledematen, die twee beenderen hebben, van welke slechts het eene verbrijzeld is; het andere, dat tot steun blijft dienen, voorkomt de verplaatsing der breukstukken met al derzelver gevolgen; hier behoeft men dus minder vrees voor hevige ontstekingen, zenuwtoevallen enz. te koesteren, en kan men dus iets meer wagen; dus heb ik eenen lijder zien herstellen, die eene aanmerkelijke splinterbreuk in het middeldeel van de linker *tibia* had.

De onderscheiding, door V. Graefe daargesteld, in volstrekt en betrekkelijk noodzakelijke afzettingen, is voor den militaire heelkundigen zeer gewig-

(*a*) *On military Surgery*, pag. 41. in de *Dict. de Chir. pratique par* S. Cooper. pag. 533.

tig; inderdaad hoe vele lijders zouden binnens'lands hunne ledematen kunnen behouden, die men in andere omstandigheden genoodzaakt is af te zetten, om hen van eene zekeren dood te redden; wie toch zoude lijders met door geschotene wonden zamengestelde beenbreuken, uren, ja dagen ver, dikwijls over slechte wegen, aan de wisselvalligheden van het weer enz. blootgesteld, durven laten vervoeren? Het is genoegzaam zeker, dat hier koud vuur ontstaan zal, hetwelk slechts door den dood van den lijder zal gestuit worden, daar men zulks bij *geamputeerden* minder te vreezen heeft; men *amputere* dus in deze gevallen wegens eene betreklijke noodzakelijkheid.

Wij voegen hierbij dat men, alles gelijkstaande, eerder zamengestelde verwondingen der bovenste dan der onderste ledematen aan transporten mag blootstellen; de ondervinding heeft mij zulks geleerd, en de reden hiervan meen ik te vinden in de meerdere afhankelijkheid van den mensch van zijne onderste dan van zijne bovenste ledematen; de eerste toch moeten, in welke houding men zich ook stelle, altijd min of meer tot steun van den tronk dienen en ontvangen dus de schokken, die aan de vlakte, waarop wij ons bevinden, worden medegedeeld; niet zoo is het met de bovenste *extrimiteiten*, en zijn deze eenigermate gelijk te stellen met de onderste ledematen, wanneer deze in een zweeftuig hangen.

Van de aan en tegen aanwijzingen bij het bestaan van de hectische koorts en bij aandoeningen van in

den tronk gelegene organen zullen wij, daar zulks te *Antwerpen* niet voorgekomen is, geene melding maken, doch zal ik bij deze gelegenheid zeggen, dat aandoeningen van andere organen, zelfs een teringachtige toestand niet altijd tegenaanwijzingen tot het doen van afzettingen zijn, dus lezen wij dat onze MORRE, die, ten gevolge van meerdere verwondingen, bekomen bij het innemen van het fort *St. Laurent* in het jaar 1832 door de Franschen, de *exarticulatie* van den regter opperarm en van den linker hand ondergaan heeft, en zeer goed hersteld is, sedert verscheidene jaren aan eene bortsaandoening leed. (*a*)

C. Tijd op welke de afzetting na geschotene wonden moet verrigt worden.

De geschiedenis van deze kunstbewerkingen leert dat het niet onverschillig zij, wanneer de afzetting van ledematen, vooral na wonden moet ondernomen worden. De gevoelens hieromtrent waren zeer uiteenloopende, totdat de beantwoording der prijsvraag: *L'amputation étant absolument nécessaire dans les plaies compliqués de fracas des os, et principalement celles, qui sont faites par armes à feu, déterminer les cas, ou il faut faire l'amputation sur le champ et ceux ou il convient de différer et en donner les raisons;* in het midden der vorige eeuw door de *Academie de*

(*a*) *Histoire Chirurgicale du siége de la Citadelle d'Anvers, par* HIPPOLYTE LARREY, pag. 280. Paris 1833.

Chirurgie te *Parijs* uitgeschreven en door FAURE en BOUCHER beantwoord, meer eenstemmigheid in dit punt heeft gebragt. De ondervinding van latere tijden heeft zulks bevestigd, zoodat het nu beslist is, dat men bij verwonding dan moet *amputeren*, wanneer er geene belangrijke algemeene aandoeningen in het *organisme* bestaan, en laat zich zulks *à priori* ook zeer goed verklaren. Deze gesteldheid nu bestaat onmiddelijk in de eerste uren na het bekomen der wonde, en treedt weder in, wanneer de algemeene toevallen, door de verwonding veroorzaakt, afgenomen zijn, en heeft zulks gewoonlijk tusschen den 15den en 30sten dag plaats, afhankelijk van het gestel des lijders, den aard der kwetsing enz. — Er bestaan dus twee tijdvakken, in welke de *operatie* mag verrigt worden, van daar de vroege en de late afzetting.

De vraag is nu welk dezer tijdvakken is het geschiktste? De meeste en de grootste *autoriteiten* raden aan om onmiddelijk na de verwonding (wanneer de toevallen van schudding enz. voorbij zijn), de *operatie* te ondernemen.

Ik waag het niet om zoo vele mannen van den eersten rang tegen te spreken, doch is het zeker dat mijne *practijk* meer gunstige *resultaten*, na *operatiën* in het tweede tijdperk gedaan, heeft opgeleverd, ofschoon de overige omstandigheden in alles gelijk stonden.

Bij onderscheidene gelegenheden heb ik na verwondingen zes en dertig afzettingen van groote le-

dematen verrigt, en wel, zestien binnen de eerste 24 uren na het bekomen der beleediging, en twintig later in het tweede door mij bedoelde *stadium;* welnu, van de eersten heb ik er acht verloren (waarvan twee aan *gangrena nosocomialis*), terwijl ik van de laatsten slechts het verlies van vier te betreuren had. De vier lijders, die ik met het beste gevolg de *exstirpatio* van het opperarmbeen gedaan heb, behooren mede tot die van het laatste *stadium*.

Ik zal hier nog bij aanmerken dat de ondervinding leert, dat men in het algemeen de meeste goede uitkomsten te verwachten heeft na *amputatiën* voor *chronische* gebreken gedaan, wanneer deze ten minste niet met aandoeningen van voor het leven gewigtige *organen* of zoogenaamde algemeene ziekte toestanden gepaard gaan, of sedert langen tijd veel etter hebben opgeleverd. Zouden nu de lijders, die men in het tweede *stadium* (tusschen den 15den en 30sten dag) na de verwonding, aan de kunstbewerking onderwerpt, niet met de bedoelde lijders met chronische gebreken gelijk te stellen zijn? Ik meen zulks zeker te kunnen stellen en beschouw ik gene zelfs in eenen nog gunstigeren toestand.

D. Behandeling na de operatie.

Gewoonlijk geef ik mijnen lijders, terwijl de vaten onderbonden worden, een glas wijn met water of enkel wijn, om den gezonken bloedsomloop een weinig op te wekken, waarna niet zelden de va-

ten beter bloed geven en de onderbinding dus meer volkomen kan gedaan worden. Geheel verbonden, worden zij in eene koele kamer te bed gelegd en eene *dosis syr. pap. alb.* of wel *opium* toegediend (*a*). Verder worden zij op diëet gesteld, hun verfrisschende dranken voorgeschreven en tevens door lavementen voor dagelijksche stoelgangen gezorgd. Is de wondkoorts hevig, dan doe ik gewoonlijk eene aderlating; na den afloop van dezelve worden hun meer zacht verteerbare voedselen toegestaan, en hiermede naar omstandigheden opgeklommen.

§ 22. *Amputatie in het bijzonder.*

A. Plaats, waar de afzetting te verrigten.

De regel, *hoe meer men van eenig deel behouden kan, hoe beter*, is in het algemeen waar; zoowel ten opzigte van het gebruik voor den lijder als ten aanzien van het levensgevaar, en houde ik het voor stellig zeker, dat zulks toeneemt, naarmate men den tronk nadert; dus zal men de dij (*b*) en den opperarm zoo laag mogelijk *amputeren.*

Algemeen beveelt men aan, den onderarm niet te laag aftenemen, dewijl hier minder zachte deelen

---

(*a*) Vroeger gaf ik deze middelen wel eens voor de *operatie*, doch heb ik meermalen ondervonden, dat de patienten alsdan, hoewel minder pijnlijk, te zeer opgewekt en niet rustig genoeg zijn.

(*b*) Bij de dij heeft men daarenboven nog het voordeel van eene veel kleinere wondvlakte te krijgen.

zijnde, de stomp niet zoo schoon uitvalt en de genezing trager gaat. Vroeger heb ik ook deze uitspraak gevolgd; sedert ik echter een *individue* ontmoet heb, die in de *Oost-Indiën* de hand verloren hebbende, van het onderste gedeelte van den arm zeer veel nut trok en daar zeer *handig* mede omging, *amputeer* ik hier zoo laag mogelijk, en zoude ik, om dezelfde reden, nog liever de *exarticulatie* van de hand doen. Het nut dat de lijder van een paar duimen arms hebben kan, weegt wel op tegen eene minder schoon gevormde stomp, en eenige dagen langere behandeling (*a*).

Bij het been zijn de omstandigheden echter geheel anders, en is het voor den lijder van weinig belang, of dit deel eenige duimen langer of korter zij, men *amputere* dus hier op de verkieslijkste plaats drie à vier dwarsche vingeren onder het kniegewricht. Ik behoef niet te zeggen, dat men zulks ook nog hooger, ja op het voorbeeld van LARREY, in de *condyli tibiae* doen kan.

De uitzonderingen op deze regelen vinden wij bij de geschotene wonden, bij welke men de afzetting zoo hoogdoenlijk verrigten moet, uit vrees dat het been in eene zekere uitgestrektheid gespleten zij, en raden eenige heelkundigen zelfs aan, om hier de *amputatie* in het volgende lid te doen, of liever

(*a*) Het kan hier, meen ik, de vraag niet zijn, of de lijder rijk of arm is; het geld vergoedt niemand het geringste verlies van eenig bruikbaar *organisch* deel. Het aanzetten van eene kunsthand wordt door de lage *amputatie* niet verhinderd.

om het gedeeltelijk verbrijzelde lid te *exarticuleren*. Ik heb echter meermalen aan de onderscheidene ledenmaten de afzetting aan het gedeeltelijk verbrijzelde lid zelve gedaan, en durf ik deze handelwijze, met in achtneming van het geen ik over de beensplijtingen gezegd heb, pag. 111, aanbevelen.

B. Wyze van amputeren: (*methodus*).

Van de drie hoofd *methoden*, (de lappen, de trechter en de cirkelsnede) heb ik altijd aan de laatste de voorkeur gegeven; doch kunnen er gevallen voorkomen, die het vormen van lappen gebiedend vorderen. Hier nu het voor en tegen van iedere *methode* niet willende aangeven, zal ik slechts zeggen, dat deze mijne gewoonte is en ik er mij nimmer kwaad bij bevonden heb. De cirkelsnede zelve kon in een of wel in twee tijden, (door twee halve cirkelsneden) gedaan worden, het is deze laatste wijze, die ik te *Antwerpen* en sedert altijd heb gebezigd, dezelve is voor mij gemakkelijker, is minder omslagtig en kan ik dezelve spoediger verrigten.

Niet alleen de huid maar ook de spieren, tot op het been toe, doorklief ik op deze wijze (*a*).

De huidsnede gemaakt hebbende, pel ik dit weefsel, bij *amputatiën* van den onderarm en van het been één en één half à twee duimen los, aan de overige ledematen is de terugtrekking der huid vol-

---

(*a*) Brunninghausen, Roux. enz. gaan op dezelfde wijze te werk.

doende. Aan den opperarm, den voorarm en aan het been doorklief ik de spieren in eens tot op de beenderen, bij de dij echter doe ik zulks in meerdere sneden om eene meer kegelvormige stomp te krijgen, ten einde het uitsteken van het been, iets, hetwelk aan dit lid veelvuldiger dan aan andere volgt, te voorkomen. Bij de spier-snede laat ik het mes in eene schuinsche rigting naar de stomp toe werken, eene *manoeuvre*, die gemakkelijker door de cirkelsnede in twee tijden, dan door die in eenen tijd, kan uitgevoerd worden.

Op het been gekomen en den *retractor* aangelegd hebbende, worden de nog vastzittende spierbundels, door eenige tikken met het mes doorsneden, en nu eene ronde snede door het beenvlies gedaan, zonder hetzelve af te schrapen, en de doorzaging op de gewone wijze verrigt. Voor alle afzettingen bezig ik slechts, een niet te groot, doch smal en puntig mes, wanneer hetzelve aan de punt tweesnijdig is, behoeft men geen afzonderlijk mes tot doorsnijding van den tusschenbeensband.

De onderbinding der vaten doe ik met gewone gewaste draden van roode zijde, en is het mij vrij onverschillig of dezelve rond of plat zijn, daar ik op lijken gezien heb, dat de inwendige rok der vaten zo wel door de gewone platte als door ronde draden ingesneden wordt (*a*). Ik leg slechts eenen knoop aan en

---

(*a*) Het schijnt dat de platte draden, bij het aanleggen en toesluiten van den knoop, min of meer rond worden.

Dikwijls geven de vaten van den tweeden en derden rang bij

snijdt eene helft van den draad aan den knoop af. Behalve de slagaderen onderbind ik ook de dij, en anderen groote aderen; herhaalde malen werd ik gedurende de operatie wegens een aanhoudenden bloedstraal uit dezelve hiertoe genoodzaakt, en heb ik zelfs bloedstortingen uit de dij ader na de operatie bijgewoond die het leven aan den lijder kostte (*a*).

---

de operatie geen bloed, ook heb ik voor een paar jaren in het hospitaal te *Eindhoven* eenen opperarm afgezet, waarbij de groote vaten *de arteria brachialis* zelfs geen droppel bloeds ontlastten, de bloeding uit de haarvaten had echter als naar gewoonte plaats. Oorzaken voor dezen toestand konden wij niet waarnemen. Geene vaten kunnende vinden werd er een *tourniquet* aangelegd, en plaatste ik eenen helper bij den man, met last, om mij dadelijk te doen roepen, wanneer de bloedvliet zich zoude instellen; ruim een uur later had zulks plaats; mij toen met slechts eenen helper bij den lijder bevinde, heb ik alleen, de vaten, die nu rijkelijk bloed gaven, onderbonden, en bij die gelegenheid het nut van het eenvoudig *veer-pincet*, (eene wijziging van dat van *V.* GRAEFFE) andermaal ondervonden. Het zelve is verre boven het gewone *balk-pincet*, in ons land algemeen in gebruik, te verkiezen. Het laatste voldoet, naar mijne meening, in geene deele aan deszelfs oogmerk, ja het is eerder lastig, daar men beide handen noodig heeft om hetzelve te doen werken, terwijl men zulks bij het *veer-pincet* met drie vingeren doen kan.

(*a*) Bij eene zekere gelegenheid een beroemd buitenlands heelkundige bij eene *amputatie* van de dij adsisterende, verhaalde ik Z. E. dat ik het mij tot eene wet gesteld had, om steeds de dijader te onderbinden. Zulks werd door Z. E. afgekeurd en verzekerde deze heelkundige de noodzakelijkheid hiervan nimmer ondervonden te hebben en zelfs van meening te zijn, dat deze handelwijze schadelijke gevolgen konde hebben; intusschen was het been afgezaagd en ging men nu tot het onderbinden der vaten over, waarbij de *vena cruralis* aanhoudend zoo veel bloeds gaf, dat men *nolens volens* genoodzaakt was mijn raad te volgen.

De toebinding van de ader, hetgeen voor zich zelve geene nadeelige gevolgen heeft, zoo als zulks door de ondervinding van *Larrey*, en andere bewezen is (*a*), voorkomt behalve den bloedvloed, ook de mogelijkheid van etteropslorpingen, die zoo gevaarlijk voor het leven van den lijder kunnen zijn.

Een *tourniquet* bezig ik gewoonlijk bij de operatie niet, doch leg ik hetzelve na den afloop op den hoofdstam los aan, om bij toevallige verbloeding dezelve dadelijk te kunnen tegengaan.

Daar ik hier geene stelselmatige beschrijving van deze kunstbewerking geef, heb ik van eenige omstandigheden, die ik volgens aangenomen regelen uitvoer, geen gewag gemaakt.

C. Het verband.

Langs twee wegen verkrijgt men de genezing der wonden, door de onmiddelijke vereeniging namelijk, en door de verettering. Aan Lowdham (*b*) schrijft men de eer toe, de eerste wijze op de *amputatiën* te hebben toegepast, en vindt zulks tot op den huidigen dag vele aanhangers. De voordeelen, die men deze handelwijze toekent, zijn: mindere pijn, gedurende het geheele verloop der genezing; mindere verettering; het voorkomen van het uitste-

---

(*a*) *Clinique chirurgicale etc. tom 3me pag.* 105 *etc.* Zie ook *beknopt verslag van het geen in de heelkundige afdeeling van het rijks militair Hospitaal ter instructie te* Utrecht, *gedurende het jaar* 1830, *is voorgekomen pag.* 88.

(*b*) *Currus triumphalis e therebintho in* L. I. Sanson. *De la réunion immediate des plaies, de ses avantages et de ses inconveniens.* pag. 103.

ken van het been, en dus ook zeldzamer beenversterving; spoediger genezing; beter likteekenen en eindelijk, volgens DELPECH, minder gevaar voor de besmetting van hospitaals-versterving. Oppervlakkig beschouwd, zijn deze voordeelen wel geschikt om ieder deze *methode* te doen omhelzen. Doch hooren wij nu ook de nadeelen, die de *antagonisten* dezer *methode*, LARREY, PELLETAN, DUPUYTREN, RUST enz. opgeven, te weten: menigvuldiger bloedvloeijingen; ophoopingen van bloed, bloederig *serum*, en etter in de geslotene wonde, het geen tot etter boezems en tot opslorping van deze vloeistof aanleiding geeft; het plotseling onderdrukken van soms reeds lang bestaan hebbende veretteringen, aan welke het *organisme* gewend was, en die zich nu in andere *organen* zouden openbaren; en eindelijk de zoo gevreesde aderontsteking, die, zoo als de ondervinding leert, meermalen voorkomt, wanneer de wonde *per reunionem*, dan wanneer zij *per supurationem* behandeldzijn

Het is nu mijn doel niet om het voor en tegen nader te ontwikkelen, en wil ik hier slechts mededeelen, wat mijne praktijk, omtrent dit punt, opgeleverd heeft, waar uit natuurlijk voor mij de overhelling naar de eene of andere zijde gevolgd is.

Van de vele lijders, welker wonden ik, na afzettingen, door de onmiddelijke vereeniging heb trachten te genezen, is mij zulks maar bij twee volkomen gelukt (*a*), alle andere hebben min of meer

(*a*) Een lijder, dien ik den voorarm, na eene geschotene wonde, geamputeerd heb, was in veertien dagen geheel hersteld.

etter opgeleverd en heb ik dikwijls met ettergangen te worstelen gehad.

Twee lijders heb ik na *amputatiën* aan *gangrena nosocomialis* verloren, beide werden op deze wijze behandeld.

Bij den lijder, die te *Antwerpen* aan verbloeding uit de *vena ruralis* overleden is, had ik de wonde gehecht.

Bij de aan kwaadaardige tusschenpoozende wondkoortsen overledene *individuen*, was ook deze *methode* gevolgd.

Zie daar uitkomsten, welke niet ten voordeele van de onmiddelijke vereeniging pleiten, (ik wil echter alle schuld niet aan deze *methode* alleen wijten,) doch moet ik tevens aanvoeren, dat ik bij de vier lijders, die ik den opperarm *geëxstirpeerd* heb, en die alle zeer goed hersteld zijn, op dezelfde wijze ben te werk gegaan, dit waren echter *exarticulatiën*, en was de vorm van de wonde hier zoodanig, dat er geene ophoopingen van vochten in konde plaats hebben.

Geheel andere resultaten heb ik onder de aanwending van de andere *methode* zoo wel bij vroege als late *amputatiën*, verkregen.

Het is slechts dan, wanneer men in het groot werkt, om mij zoo eens uittedrukken, dat men vergelijkingen maken kan, die tot juistere gevolgtrekkingen leiden, zulks heb ik te *Antwerpen* ondervonden; daar komende was ik gewend de wonde, na groote operatien *per primam intentionem* te behandelen, doch werd ik als van zelve daarvan terug gebragt; dikwijls genoodzaakt om de wonde

weder los te maken, ten einde te onderzoeken of de oorzaken van de algemeene toevallen ook in de wonde gelegen waren, ontlastten er zich gewoonlijk eenige vloeistoffen uit de gezwollene en ontstokene stompen, en gevoelde de lijder zich verligt, ja verdwenen bij enkele de toevallen geheel en al. Een en ander waren de redenen, dat ik de onmiddelijke vereeniging liet varen en toen, op het voorbeeld van anderen, eene gemengde *methode* aanwendde, de zoogenaamde middelijke vereeniging namelijk, en is het deze, die mij gunstigere uitkomsten heeft doen erlangen en nog steeds door mij wordt gebezigd.

Zie hier deze wijze van verbinden.

De vaten onderbonden en de wonde door bespoeling met laauw water gereinigd hebbende, wordt de wondvlakte bedekt, door een met *ung. simpl.* bestreken gevensterd lap linnen, hierop komt een weinig zacht pluksel te liggen, en worden nu de wondranden door een paar breede kleefpleisterstrooken naar elkander gevoerd, tot dat zij op eenen duim afstands genaderd zijn, waar over dan een pluksel koek, *longuetten* of het *Maltheser* kruis en een windsel gelegd word. Op dezelfde wijze kan men tot op eenen zekeren tijd voortgaan; doch kan men ook, het geen ik in eenige gevallen gedaan heb, wanneer zoo wel plaatselijk als algemeen alles naar wensch gaat, bij het derde of vierde verband, het opvullen der wonde nalaten, en de wondlippen allengs meer tot elkander brengen.

Bij *amputatiën* in de bovenste helft van de dij leg ik altijd onmiddelijk om de stomp, een van de lies uitgaand *expulsief* verband aan, en meen ik hierdoor eenen beteren vorm aan de stomp te verkrijgen, de terugtrekking der spieren tegen te gaan, en de ettergangen te voorkomen. Ik behoef niet te zeggen, waarom dit ligchaamsdeel meer dan andere deze voorzorg behoeft.

De koude *fomentatiën*, die vroeger algemeen in gebruik waren, bezig ik na afzettingen, althans voor *chronische* gebreken, zelden; behalve het lastige, hetwelk zij den lijder veroorzaken, onderdrukken zij het ontsteking *proces* te zeer, en moeten zij, naar het mij voorkomt, wel eens tot verplaatsingen der *iritatio* naar andere *organen* medewerken. Alleen bij gevoel van hevige branding in de stomp veroorloof ik het matig gebruik van dezelve.

D. Toevallen enz. na de operatie.

Tot deze zullen wij brengen, de nabloedingen; ettergangen; het uitsteken van het been, (*conicité du moignon*) en verdere ontaarding van hetzelve, *cariës*, doch hoofdzakelijk *necrosis;* etter in de de naastbijgelegene gewrichten (*a*); *congestiën* naar andere deelen, veelal in den buik; algemeene volbloedigheid; *hectische koorts* (onder eene *remitte-*

(*a*) Door HENNEN en ook door mij gevonden. Zie mijn beknopt verslag enz. pag. 85.

rende en ook *intermitterende typhus*); kwaadaardige tusschenpoozende wondkoorts; aderontsteking; knobbelvorming in de longen en in de lever; darmontsteking met verzwering; ontsteking van de blaas; aanhoudende pijnlijke krampachtige zamentrekking aan de spieren in de stomp; zenuwschokken in dezelve; kaakkrampen en *tetanos* en eindelijk het eigenaardige gevoel; zelfs eene hevige, de nachtrust roovende pijn, die vele lijders, zoo wel na *exstirpatiën* als *amputatiën* verscheidene dagen, ja weken, in het afgenomen lid aan geven te ontwaren (*a*). Van de hospitaals-versterving, die in alle wonden en zweren kan voorkomen, zal geene bijzonder melding maken.

Alle deze toevallen zijn door mij waargenomen, met uitzondering van de ontsteking van de blaas, die aan eenige heelkundigen na de afzettingen, hoofdzakelijk aan de onderste ledematen, is voorgekomen. Bij de geschotene wonden hebben wij gelegenheid gehad, om van eenige dezer ziektetoestanden gewag te maken, van eenige andere, die mij te *Antwerpen* enz. voorgekomen zijn, zullen wij nu onze ondervinding mededeelen,

a. Nabloedingen. Primitive zijn mij meermalen voorgekomen, en geloof ik dat zij hoofdzakelijk dan

(*a*) Onlangs ontmoette ik een officier, die in eenen der veldslagen van *Duitschland*, in het jaar 1813 een been verloren had; welnu, deze heer verzekerde mij, dat hij *nog steeds* de verlorene deelen gevoelde, zonder hierbij echter pijnlijke ontwaringen te hebben.

volgen, wanneer eenige vaten bij de operatie, het zij door eenen zenuwinvloed, of doordien zij zich terug getrokken hebbende, geen bloed geven en dus niet onderbonden zijn; ook heb ik deze *haemorrhagiën* wel eens zien ontstaan, eenige oogenblikken na dat de lijder eenen zoogenaamden zenuwschok in de stomp gevoeld had. De belangrijkste rabloeding, welke ik ontmoet heb, was de reeds meer gemelde, uit de *vena cruralis.* Onlangs heb ik bij eenen, overigens zeer gezonden, lijder, die dezelfde operatie (*amputatie* hoog aan de dij) ondergaan had, na vier etmalen eene bloedstorting uit de *arteria obturatoria* zien ontstaan, dit vat was echter onderbonden geweest, doch door een ongelukkig werktuiglijken schok los gegaan, de *arteria* had zich zoo zeer terug getrokken, dat ik de stomp ruim drie duimen diep heb moeten insnijden, alvorens de slagader aan te treffen; dit geval bewijst tevens dat de veranderingen die de slagaderen na onderbindingen ondergaan in 93 uren nog niet van dien aard zijn, dat zij de steeds drukkende bloedkolom kunnen weerstaan.

Nog tegenwoordig heb ik eenen lijder in behandeling, die na *amputatie* van den opperarm, dagelijks vrij veel bloed uit het mergkanaal van het afgezaagde been verliest, in de eerste dagen vormde het uitpuilende beenmerg een donker rood gezwel. Overigens is deze lijder zeer welvarende en levert hij alle uitzigten op voor eene volkomene herstelling.

Voor eenige maanden heb ik eene *castratie* verrigt, na welke zich tot drie malen toe *primitive*

verbloeding en eene eigenaardige *gangreneuse disinganisatio* in de wonde vertoonde, waar voor ik geene andere oorzaak konde opsporen, dan het te zeer verwarmen van het vertrek, gedurende mijne afwezendheid; gezorgd hebbende dat zulks niet meer konde plaats hebben, volgde de genezing zeer geregeld.

Secundaire nabloedingen zijn mij bij operatiën hoogst zeldzaam voorgekomen.

Het zoude van veel belang zijn, middelen te bezitten, die het vermogen bezaten om deze bloedstortingen te stillen, daar men door de onderbinding in deze *stadia* te doen, door het *tamponeren* enz., de wonde te zeer moet *irriteren*, de natuur in hare geregelde werking stoort en dus de vereeniging dikwijls geheel doet mislukken, ongelukkiger wijs hebben wij deze middelen nog niet en heb ik nog onlangs het *Aq.* BINELLI en zelfs het *creosoot* te vergeefs aangewend (*a*).

b Ettergangen. Ook met deze heb ik onderscheidene malen te worstelen gehad. Zij komen het veelvuldigste aan de onderzijde van de stomp

---

(*a*) Andere Heelkundigen schijnen door het *aqua creosoti* betere effecten bij verbloedingen verkregen te hebben. zie V. AMMOÚS, *zeitsch. f. d. Ophthalmologie*, *Bd. IV. St. 1 en 2.* in het *Summarium des Neusten und Wissenwûrdigsten aus der gesammten Medicin zum gebrauche praktischer Aerzte und wundärzten. etc.* N°. 1. jaargang 1835, pag. 43. Welke is de reden van deze ongelijkheid in werking? Onze *creosoot* was echter zeer goed.

tusschen de spieren en langs de vaten voor, enkele heb ik in de nabijheid van het been zien ontstaan. De eerste soort overwint men gewoonlijk door het zorgvuldig opruimen der etter en door het maken van drukkingen op deze gangen; die van de tweede soort zijn van meer belang, veroorzaken veel al ontblooting en versterving aan het been.

c. Het uitsteken van het been. Zulks is mij bij twee lijders gebeurd en wel door geheel verschillende, ja tegen over elkander staande oorzaken, bij eene *amputatie* van den opperarm, namelijk door aanhoudende pijnlijke zamentrekking der spieren, en bij eene *amputatie* van de dij, door uitmagering (*atrophia*) van alle zachte deelen, zoo dat eindelijk aan het uiteinde van de stomp slechts het been met de zeer verdunde huid overbleef. De eerste lijder is nog met een vrij weinig misvormde stomp, zonder afzaging van het been, alleen door een naar de stomp toe *expulsief* verband genezen; de tweede is aan algemeene uitputting bezweken.

d. Necrosis. In eenige gevallen heb ik geringe afsterving van het been zien volgen, ook bij *amputatiën*, die geen *coniciteit* hadden vertoond, dit is een zeer lastig toeval, dat den lijder verscheidene maanden langer onder behandeling kan doen blijven.

In de *souvenirs de la pratique de* Delpech par Pouget (*journal de médecine pratique*) vinden wij aangeteekend, dat deze beroemde heelmeester reeds in het jaar 1814 de afstooting der *sequesters* spoedig

verkreeg, door de plaatselijke aanwending van het verdunde zwavelzuur; met deze zelfstandigheid namelijk, werden erpluksel wiekjes bevochtigd, van welke een buiten om het been, en een ander in de holte, die men eerst van het merg gezuiverd had, aangewend werd, 24 uren later was het ontbloote beenstuk zoo zeer verweekt, dat men hetzelve gemakkelijk konde wegnemen, en volgde de genezing nu spoedig, ik wil deze *methode* bij de eerste gelegenheid beproeven.

e. Kwaadaardige tusschenpoozende wondkoorts. Aan deze verschrikkelijke ziekte heb ik te *Antwerpen* vier lijders verloren, van welke drie, (de grenadier *Leclair*, en de fuseliers *v. Eijndhoven* en *Poelman*.) *amputatiën* ondergaan hadden, de vierde is de, bij de hoofdwonde pag. 113 vermelde fuselier *v. d. Linden.* (*a*).

Ik heb deze koorts onder twee vormen waargenomen; 1ste als duidelijke *febris intermittens quotidiana apoplectica*, (*v. d. Linden*) 2de als *febris intermittens quotidiana subintrans cum dilirio*, (de drie overige lijders), de fuselier *v. E.* vertoonde daarenboven de eigenaardig gele kleursverandering, zoo als wij die bij de aderontsteking beschreven hebben. pag. 71.

Zij kwam op onderscheidene tijden na de verwonding voor, dus heb ik dezelve den 3den en 4den dag als gewone wondkoorts zien intreden, en ook laterbij het *cicatriseren* der

---

(*a*) Na mijne terugkomst te *Utrecht* heb ik dezelve nog eenmaal, bij den fuselier *Hages*, zien ontstaan.

wonde, (de fuselier *Hages*) zien volgen (*a*).

Het getal aanvallen is mede zeer onbepaald, zoo heb ik éénen lijder in het derde *acces* zien bezwijken, de overigen bereikten echter den zesden en zevenden aanval.

Bijzondere voorbeschikkende of gelegenheid gevende oorzaken heb ik er niet voor kunnen ontdekken, te *Antwerpen* beschuldigde ik de plaatselijke gesteldheid, doch heb ik dezelve in hetzelfde jaar ook nog te *Utrecht* waargenomen.

Als voornaamste en *constante* verschijnselen hebben wij aangeteekend. 1ste hevig schuddende koude met kippenvel (*cutis anserina*) die van twee tot vier uren aanhield, door brandende hitte gevolgd werd, en met een rijkelijk algemeen zweet eindigde. 2de Bijzonder kleine snelle pols die met iederen *acces* als het ware in snelheid toeneemt. 3de IJlhoofdigheid *delirium tranquillum* met geslote oogen en bevende bovenste oogleden, ook dit toeval wordt met iederen aanval belangrijker. 4de Sterke krachtuitputting na iedere koorts en 5de een eigenaardig bezinksel in de *urine*, zoo als men zulks gewoonlijk bij tusschenpoozende koortsen aantreft.

Aan de stompen namen wij eene eigenaardige *erysipelateuse* ontsteking met zwelling waar; zij vertoonden daar en boven weinig neiging om aan de poging tot vereeniging der wond randen te beant-

---

(*a*) Volgens eenige schrijvers ontstaan zij slechts in het *stadium cicatrisationis. Encyclopädisches Wörtenbuch der Medicinische Wissenschaften etc.* 2er Bnd pag. 285, *Berlin* 1828.

woorden en bragt het openen der wonde altijd eenige verligting aan.

De *antiphlogistische methode*; de *valeriana* en andere, *nervina; de cort. Peruv. c. opio* (door V. Graefe aangeraden) en de *sulph. quin.* zijn zoo vele te vergeefs beproefde middelen.

De lijkopeningen hebben het volgende opgeleverd. Bij twee lijders, bij welke zich de ziekte in de eerste dagen na de operatie ontwikkeld had, zagen wij slechts eene geringe ontsteking van het slijmvlies der dunne darmen, en eene vrij aanmerkelijke hoeveelheid weiachtig vocht in het lendendeel van de *arachnoidea spinalis* uitgestort.

Bij den derden lijder vonden wij daarenboven eene zeer geringe hoeveelheid gal in de galblaas, (het is deze die de gele kleur der huid, en van de *conjunctivae* vertoonde,) en ook den inwendigen rok van de dijader, van de oppervlakte der stomp af aan, (even bovende knie) tot eene handbreed boven dit gewricht verdikt; het vat zelve met *gecoäguleerd* bloed gevuld, zoodat de ader hier vrij duidelijk ontstoken was; en bevatte de schede van de dijvaten hier en daar kleine etter verzamelingen.

Bij eenen vierden lijder, dien ik in het hospitaal te *Utrecht*, na eene geschotene wonde van de dij in het *stadium cicatrisationis* verloren heb, vonden wij mede eene aanmerkelijke ontsteking van de onder knie en dijader, die zeer uitgezet, verdikt en met *gecoaguleerd* bloed gevuld waren, in dit lijk was de *aorta* met bloed overvuld en deszelfs inwendi-

gerok gelijkmatig, zeer rood, zonder vaatontwikkeling; het hart en de beide holle aderen leverden echter hoegenaamd geene afwijkingen op.

Bij de twee eerste, in het hospitaal te *Antwerpen* overledene, lijders, heb ik de aderen niet onderzocht; doch komt het mij, op grond van de twee laatste lijkopeningen, niet vreemd voor, dat deze tusschenpoozende koortsen met eene aderontsteking in verband staan; de ondervinding zal nader moeten beslissen, of de *phlebitis* zich meermalen onder eenen tusschenpoozenden vorm voordoet.

In het voortreffelijke werk van Dr. H. A. B. Puchelt, *Das Venensystem in seinen krankhaften verhältnissen dargestellt*, vinden wij hieromtrent niets bepaalds, doch zegt deze Schrijver, op pag. 327 over de gele koorts handelende, die door P. beschouwd wordt als in betrekking te staan met aandoeningen van het aderstelsel. » *Daher ist es* » *abzuleiten das dieses Fieber trotz der groszen* » *gefahren seines kurtsen verlaufs, so deutliche* » *Remissionen macht-wie alle Fieber welche von* » *Venen system ausgehen.*"

Het geval van aderontsteking, door ons in het 1ste Hoofdstuk pag. 71. medegedeeld, kan hier niet beslissen, daar er, behalve de *phlebitis*, meer andere gewigtige aandoeningen bestonden. (*a*)

(*a*) Onder het afdrukken dezer regelen, ontving ik het werkje van Dr. A. F. Lüders, *Uber das intermittirende Wundfieber, seine symptome, ursache und Behandelung, Hamburg* 1831, de eenigste *monographie* die tot heden over deze ziekte geschreven is, en vond ik tot mijn

§. 23. *Exarticulatiën.*

A. *Van den opperarm.*

Deze operatie, zeker eene van de schoonste, en tevens gemakkelijkste der *Chirurgie*, heb ik in het jaar 1830 drie malen in het hospitaal te Antwerpen, en éénmaal in het hospitaal te Utrecht met goed gevolg verrigt. Alle vier waren aangewezen voor verbrijzelingen van een gedeelte van het linker opperarmbeen, door kogels, die van ter zijde ingedrongen waren.

Bij eenen lijder, den Sergeant *Brugger* van de 17de Afdeeling Infanterie, was het hoofd en de hals van het been in 17 stukken versplitterd, die ik, ieder afzonderlijk uit de okselholte heb moeten uitpellen.

De Sergeant *De Geeter* van hetzelfde korps, had, behalve de wonde door den arm, nog een schot langs de linker borstzijde, waarvan de kogel over eene der ribben gegaan, op het borstbeen onder de huid was blijven zitten.

De volgende handelwijze heb ik bij deze vier *exstirpatiën* gevolgd.

---

bijzonder genoegen in het zelve pag. 97. eene denkwijze die grootendeels met de door mij hier boven geuite overeenstemt. » *So gesellen sich also die symptome des intermitti-* » *rende Wundfieber auch zur Venen Entzundung, die* » *im gefolge äusserer verletzungen sich entwikkelt, um* » *so eher, je mehr dabei das Blut in seiner lebendige* » *Misschung, alienirt ist. Das aber nicht in allen fal-* » *len diesem Fieber Phlebitis zum grunde liege erhellt* » *schon aus dem von mir beobachteten falle, in wel-* » *chem die sorgfaltigste untersuchung der Leiche keine* » *spur dieser krankheit in den Venen eutdecken könte.*"

De lijder werdt op eenen stoel gezet, en een helper achter hem geplaatst, die deszelfs tronk, to steun van het hoofd des lijders aanbiedende, eigenlijk belast was, om de drukking van de *arteria subclavia* op de eerste rib met den duim of de vingeren te doen (*a*). Ik zelf stond aan de aangedane zijde en omvatte den opperarm een weinig boven het elleboogsgewricht met mijne linkerhand, stak de punt van een klein, smal, spitspuntig *amputatie* mes op de hoogte van het *acromium* aan de achter zijde van den arm in, en doordrong de spieren tot op het been, het mes nu naar beneden voerende, eindigde ik deze snede op de hoogte van de inhechtings plaats van de *musculus deltoïdes;* eene gelijke snede maakte ik aan de voorzijde, hierbij in acht nemende, dat mijn bovenlap zoo breed mogelijk uitviel; zette vervolgens het middeldeel van mijn mes op den arm en wel zoo, dat het instrument eenen min of meer scherpen hoek met het onderdeel van den opperarm vormde; in deze rigting tot op het been insnijdende, werden de beide *verticale* sneden van onderen met elkander vereenigd. Deze, om mij nu zoo eens uit te drukken *getrasseerde* lap werd vervolgens tot aan het bovendeel van het ge-

(*a*) Wanneer de helper zich zulks toevertrouwt, verkies ik altijd de drukking der slagaderen door den duim of de vingers, boven die met drukwerktuigen; de juiste plaats en de toereikende graad van drukking wordt door eenen kundigen en ondervindingrijken helper op deze wijze beter verkregen, hij vermoeit zich zelven niet zoo zeer, en is zulks tevens voor den lijder minder lastig.

wricht losgemaakt, op deszelfs grondvlakte omgeslagen, zoo dat het gewricht ruim bloot lag; den arm nu eerst af en daarna aanvoerende, doorsneed ik onder deze beweging den beursband zoo nabij mogelijk aan de gewrichtsvlakte van het schouderblad, het hoofd werd nu naar buiten gebragt, het mes dwars er achter gezet, en langs het been voortgesneden, tot ongeveer op de hoogte van den okselrand, zorgende dat de bovenlap groot genoeg was, om de wondvlakte van den onderlap juist te dekken Het mes nu uit de wonde terug getrokken, werd in eene bovenwaarts schuinsche rigting onder tegen de huid van den onderlap gezet, en de nu nog overige zachte deelen doorkliefd. Op deze wijze verkrijgt men een zeer kleinen onderlap, doch moet men zorgen, dat men de vaten niet te kort aan den oksel afsnijde: ik heb echter nimmer ondervonden, dat zij zich terug trokken.

Men ziet dus, dat ik de *Methode* van LA FAYE, op eenige geringe wijzigingen na, gevolgd heb, de schuinsche rigting, die ik aan de dwarsche sneden geef, geschiedt alleen om de vereeniging zoo naauwkeurig mogelijk te doen plaats hebben, en vorm ik eenen onderlap, zoo klein als mogelijk is, om alle verzakkingen in de okselholte te voorkomen. Deze vier *exstirpatiën* behoorden tot de zoogenaamde late, en zijn alle zeer goed en zonder toevallen van eenig belang opgeleverd te hebben, hersteld; doch is de genezing der wonde *per primam intentionem* slechts gedeeltelijk gelukt.

De fuselier *Theunissen* van de 9de Afdeeling, heeft mij, na ruim twee jaren hersteld te zijn, eene dankbaarheids-visite gemaakt en bevreemdde het mij te zien, dat de bovenlap uit de *deltoides* gevormd, bij dezen overigens gespierden en welgevoeden jongen man zoo *geatrophieeerd* was, dat dezelve nu, slechts uit de huid alleen, scheen te bestaan.

Het volgende verband heb ik bij deze *operatie* zeer doelmatig bevonden.

Eenige breede kleefpleisters strooken van boven naar beneden aangelegd, de wondranden met gevensterde en met *ung. simplex* bestreken, lapjes linnen bedekt, en de stomp met eenig pluksel en een *longuet* omgeven hebbende, neem ik een windsel, dat ongeveer drie dwarsche vingeren breed en elf Nederlandsche ellen lang is, begin hetzelve onder den gezonden oksel, ga schuins over de borst, en over den zieken schouder nabij den hals, daal *achter en onder* de stomp door, kom weder over de borst naar den gezonden oksel, ga vervolgens onder denzelven door schuins over den rug naar den zieken schouder, daal nu *voor en onder* de stomp en kom over den rug, naar den gezonden oksel terug; deze slag wordt drie malen herhaald en zoo doende, dat er eene nederdalende koornaar, *spica descendens* op den zieken schouder en op de *basis* van den boven wondlap gevormd wordt; met het einde van den derden slag weder onder den gezonden oksel getreden zijnde, ga ik van daar regt over de borst, de stomp, en den rug, en maak drie zulke gangen

door welke de geheele stomp van boven naar beneden bedekt wordt, met het einde van deze gangen in den gezonden oksel gekomen zijnde, doe ik, van daar uitgaande, nog drie kringswijze toeren om de borst en den rug, juist onder de stomp door, zoo dat deze van onderen ondersteund wordt; het verband is nu geheel aangelegd. Door het zelve wordt de boven lap der stomp, zoo veel mogelijk naar beneden gebragt, de ontlasting der vloeistoffen bevorderd, de vereeniging der lappen in alle rigtingen geholpen, en het ontstaan van verzakkingen in den oksel voorgekomen, en voldoet het dus aan alle *indicatiën*, terwijl het tevens den lijder in geene deele hinderlijk is. De fuselier *Theunissen*, dien ik altijd zelf heb verbonden, is door dit verband zeer spoedig en geregeld hersteld.

B. Van de dij.

Deze kunstbewerking, die in het geheel 37 à 38 malen, en voor zoo verre mij bekend, slechts éénmaal in ons land in het jaar 1798 door den Groningschen Hoogleeraar J. Mulder is uitgevoerd, (*a*) ben ik genoodzaakt geweest twee malen te doen; de eerste in het jaar 1830 in het hos-

---

(*a*) Overzigt van de voornaamste gevallen, welke in het heel- en vroedkundig akademisch ziekenhuis te *Groningen*, van den jare 1809, tot aan het einde van het akademisch jaar in 1810 zijn waargenomen door J. Mulder, uit de nagelatene papieren uitgegeven, enz. door deszelfs zoon Claas Mulder pag 144. Amsterdam 1824.

pitaal te *Utrecht*, en de tweede in het zelfde jaar in het hospitaal te *Antwerpen*.

Hoewel deze beide gevallen ongelukkig afgeloopen zijn, acht ik het pligt dezelve uitvoerig bekend te maken.

Eerste geval.

P. J. van der Poorten, geboren te *Ophasselt* Prov. *Oostvlaanderen*, ongehuwd, oud 22 jaren, vroeger landbouwer, nu fuselier bij de 6de Afdeeling Nat. Infanterie, verhaalde, omtrent zijne familie het volgende; zijn vader is aan bloedspuwing overleden, zijne moeder met zes broeders en zusters genieten nog steeds eene goede gezondheid en zijn van ligchaamsgebreken verschoond. Hij zelf is van eene goede constitutie, en heeft een bloedrijk temperament, tot in zijn 17de jaar zeer klein, was hij spoedig in lengte toegenomen, zoo dat hij op zijn 18de jaar reeds zijne tegenwoordige gestalte bereikt had, verders zegt hij op zijn 12de jaar de natuurlijke pokken gehad te hebben, en in 14 dagen hersteld te zijn geweest, (likteekens namen wij echter niet waar) deze en de mazelen zijn voor zoo verre hij zich herinneren kan, de eenige ziekten, die zijne gezondheid ooit gestoord hebben.

Den 1ste September 1829 zich met schoon weder te voet naar zijn *garnizoen* begevende, waarvan hij 15 uren verwijderd was, (bezigende tot deze reis drie dagen, gedurende, welke hij zeer geregeld leefde,) ontwaarde hij, nog slechts een uur van

zijn doel, de stad *Brugge* verwijderd, zonder oorzaken hiervoor te kunnen aangeven, eene diep zittende doffe pijn, vier dwarsche vingeren breed boven de knie, in de voorzijde van het linker dijbeen. Deze pijn, die zich tot eenen zeer kleinen omtrek bepaalde, vermeerderde bij de drukking niets, en nam hij geene zwelling of kleursverandering, doch wel eenen verhoogden warmtegraad der zachte deelen waar. Ofschoon deze pijn door het gaan toenam, zette hij zijne reis tot de plaats zijner bestemming toe voort; hier nu vervoegde hij zich bij eenen heelkundige, die deze toevallen als het gevolg der vermoeijenissen van den marsch beschouwende, hem rust aan beval.

Drie à vier dagen later namen de pijnen echter langzaam in hevigheid toe, en werden zij meer scherp en borende, het gaan werd nu ook moeijelijker en voegde er zich eenige stoornissen in andere *functiën*, verlies van eetlust en slaaploosheid, bij. Den 13den derzelfde maand, nam men *v. d. P.* in de Infirmerie op, en bespeurde men toen dat het dijbeen, van even boven het kniegewricht tot aan deszelfs middeldeel, van voren en van ter zijden uitgezet was, de achtervlakte scheen dus niet in deze verandering te deelen; overigens was deze zwelling onpijnlijk bij de drukking, doch zeer warm, zoo wel voor, naar het gevoel van den lijder, als voor dat van den heelmeester; als verandering in de zachte deelen, nam men slechts waar, dat de *vena saphena interna* sterk uitgezet was.

Niettegenstaande de hevigste pijnen bleef de lijder vrij van koortsverschijnselen.

Door het aanzetten van bloedige koppen en het gebruik van weekmakende pappen, namen de pijnen in zeven dagen zoo zeer af, dat zij zich nog slechts bij het doen van bewegingen deden gevoelen. Langzamerhand echter, en zonder nadere oorzaken nam de uitzetting van het been toe, en werd het regt opstaan zeer moeijelijk en pijnlijk, het gaan bijna onmogelijk; onder de voortzetting van dezelfde behandeling, namen ook deze toevallen weder in zoo verre af, dat de lijder nu en dan kleine wandelingen in de zaal konde doen.

Op eenen namiddag voor zijn bed staande, en een schoteltje van zijn bedsplankje willende nemen, bragt hij het linker onderste lid een weinig voor uit, nu het evenwigt van zijn ligchaam op hetzelve voorbrengende, brak het zieke dijbeen plotselings in deszelfs middeldeel (*a*), en ging deze

---

(*a*) Bij *syphilitische*, *scorbutische*, *arthritische* en *kankerachtige Cachexiën* ziet men meermalen door de geringste oorzaken beenbreuken ontstaan, dus verhaalt F. HILDANUS van eenen 60 jarige *Arthriticus*, die bij het aantrekken van zijne handschoenen den arm brak. DESSAULT van eene aan *cancer mammae* lijdende *religieuse*, die het zelfde ongeluk overkwam, terwijl men haar uit een rijtuig hielp stappen, eenigen tijd later brak zij bij het omkeeren in het bed hare dij. LÉVEILLÉ zegt, verscheidene gelijksoortige gevallen in het *Hotel-Dieu* te hebben waargenomen. In het hospitaal *St. Louis* brak een lijder, die met kanker aan den voet leed, drie ribben, terwijl hij in het bed van houding veranderde, enz. Zie *Dictionnaire des sciences Médicales* tom. 6. pag. 451. Art. fract.

breuk met hevige pijnen, een krakend geluid, en verlies van allen steun gepaard, zoo dat hij voorover op zijne krib nederviel. Bij deze breuk nam men noch verkorting noch verlenging waar, dezelve was echter duidelijk door eene gedeeltelijke verplaatsing van het onderste breukstuk in omvang. (*déplacement suivant l'épaisseur.*)

Beide onderste ledematen werden nu te zamen gebonden, en eene pap met rooden wijn om de breuk gelegd; een paar dagen later, werd de breuk nader hersteld; gedurende drie maanden bleef het toestel leggen, en gebruikte hij inwending het *acidum nitricum.* De breuk herstelde zonder verkorting en genas hij nu langzaam, in zoo verre, dat hij eerst met en later zelfs zonder krukken, eenige beweging nemen konde.

Deze beterschap was echter van korten duur, de achtervlakte van het dijbeen, werd ook aangedaan, er vormde zich daar een *absces*, dat zich van zelve opende, en waar uit zich eene geringe hoeveelheid dunne weinig stinkende etter ontlastte; een weinig later ontstond er een tweede *absces*, op de plaats der breuk, hetzelve werd door het lancet geopend, en vloeide er eene groote hoeveelheid etter uit, die met de vorige in hoedanigheden overeenstemde. Gedurende dat tijdverloop, is zijn algemeene toestand weinig gestoord geworden, behalve eenige geringe *diarrhoeën*, en eenige ligte koorts aanval-

---

Bij onzen lijder bestond echter geene bijzondere kwaadsappigheid.

len met huiveringen, die in den rug en in de lendenen een aanvang namen, en in het ziekbed eindigden, weet hij zich niets te herinneren.

Dit alles is voorgevallen voor zijne komst in ons hospitaal, waar hij eerst den 9de Mei 1830, onder geleide van een Officier van gezondheid aankwam.

Wij namen het volgende bij *v. d. Poorten* waar.

Plaatselijke gesteldheid.

a. Omvang. De linker dij, die met het been steeds uitgestrekt ligt, is in derzelver geheelen omvang van de knie tot in de draaijers aanmerkelijk dikker dan de regter; op drie plaatsen gemeten, vonden wij het volgende onderscheid, 1ste Even onder de draaijers ruim *ééne* duim R.; 2de in het middeldeel $3\frac{1}{2}$ duim, en 3de, drie dwarsche vingeren boven de knie, 3 duimen.

b. Toestand van de zachte deelen. Een der lies klieren onder de band van *Poupart* gezwollen en verhard, doch niet vastzittend; de huid vaalkleurig flets en toch gespannen, mist derzelver bijzondere *elasticiteit*, is glinsterend, warmer dan aan de gezonde dij, en soms met een kleverig zweet bedekt.

Het onder de huid gelegen celweefsel schijnt grootendeels verdwenen te zijn.

De spieren zijn afzonderlijk niet te voelen, teekenen zich niet, en schijnen zeer *geatrophieerd.*

Aan de binnen boven zijde, onmiddelijk boven de knie bestaat een vrij groot *absces*, dat zich reeds voor eenige weken heeft beginnen te vormen, en nu

op het punt van doorbreken is. Verders neemt men drie fistuleuse openingen waar, eene op de midden buitenzijde, met losse verhevene blaauwachtige, ligt bloedende randen, een *stilet* in dezelve gebragt, voert door een regt rond kanaal tot op het been; eene tweede gelijksoortige opening aan de midden achterzijde van de dij, met een *stilet* gaat men langs dit *kanaal* door het been en komt men aan het buiten zijdelijk gedeelte van de dij in de derde opening uit, door deze laatste opening geraakt men nog in verschillende rigtingen op het dijbeen en dringt men hier en daar door openingen tot in het middelpunt van hetzelve. Uit de eerste en tweede opening ontlastte zich dagelijks eene vrij groote hoeveelheid, gele weinig ruikende gebondene etter.

Het sonderen der openingen gaat altijd met aanmerkelijk verlies van dun bloed vergezeld.

c. Het been zelve. De vermeerde omvang der dij schijnt van eene uitzetting van het dijbeen af te hangen; deze uitzetting begint onmiddelijk boven de knie en neemt tot op het midden van het been langzaam toe, om van daar weder af te nemen en in de draaijers te eindigen. Door het *stilet* ontwaart men, dat er ruime gaten in het been bestaan, en dat hetzelve overigens ruw doch niet verweekt is.

Ter plaatse waar de breuk bestaan heeft, voelt men eene geringe verhevenheid.

d. Beweging. De beweging van het been op de dij is moeijelijk en zeer pijnlijk, zoodra de half gebogene houding, het zij door buiging of uitstrek-

king overschreden wordt; hij gevoelt deze pijn hoofdzakelijk in de diepte van de knieholte. De dij kan op het bekken bewogen worden, de lijder doet zulks echter door de dij met zijne beide handen op te ligten. De beweging van den tronk op de dij geschiedt zeer gemakkelijk.

Pogingen om te staan, heb ik uit vrees voor *fractuur* niet durven beproeven, doch gelooft de lijder zulks wel te kunnen doen.

Algemeene toestand.

a. Uitwendig voorkomen. De lijder ligt bij voorkeur op den rug met den tronk verheven, kan echter geheel *horizontaal* liggen, en zulks op beide zijden doen; hij is niet in het oog vallend vermagerd, en zegt ook weinig in omvang verloren te hebben; de oogen zijn niet ingezonken, staan vrij levendig, en er is eene natuurlijke blos op de wangen; de huid overigens blank en flets, en de warmte graad, overal gelijkmatig, is des avonds een weinig verhoogd.

b. Spijsvertering. De tong vochtig, plat, rooskleurig, de buik niet opgezet en geene verhardingen zijn er in denzelven te bespeuren; de smaak en de eetlust goed, geen vermeerderde dorst; *sedes* natuurlijk, nu en dan echter wel een *diarrhoea* met buikpijnen.

c. Ademhaling. Levert hoegenaamd geene afwijkingen op, alleen is dezelve des avonds een weinig bespoedigd.

d. Bloedsomloop. De pols is alleen des avonds een *weinig* versneld, overigens matig vol en zeer regelmatig.

e. Afscheidingen. De *urin* levert geene afwijkingen op, des morgens vroeg is dezelve bruin met eene dikke wolk. Gedurende den nacht en in den morgenstond is de geheele oppervlakte van de huid, met een eenigzins kleverig zweet matig bedekt.

f. Betrekkings verrigtingen. In deze zijn geene stoornissen waar te nemen, en zijn de nachten zelfs zeer rustig.

Wij hielden dit gebrek voor *necrosis*, die zonder eigenaardige voorbeschikkende of bijzondere gelegenheid gevende oorzaken ontstaan was, en die met eene beginnende *hectische* koorts vergezeld ging; deze koorts zelve scheen van het plaatslijk gebrek alleen af te hangen, ten minste meenden wij zeker te kunnen zijn, dat er geene belangrijke aandoeningen van andere *organen* aanwezig waren. (*a*)

(*a*) Ik ben van gevoelen dat de hectische koorts veroorzaakt wordt door *absorptio* van etter, knobbelstof, enz. eene *absorptie*, die in de meeste gevallen stoornissen in andere *organen*, (hoofdzakelijk in de longen en in den lever) ten gevolge heeft; zoo lang echter deze stoornissen nog niet bestaan, is de hectische koorts voor zich zelve, hoe zwak de lijder dan ook weze moge, voor mij geene tegenaanwijzing tot het doen van eene belangrijke operatie.

Ik meen opgemerkt te hebben, dat deze etter-opslorping opgewekt en bevorderd wordt, door eene kunstmatige te weeg gebragte, of toevallig ontstane ontsteking *in* de etter, enz. bevattende holten, ik heb zulks ten minste meermalen bij *Arthropyosis*, bij koude *abscessen* enz. waargenomen, en verklaar ik

Onze *prognosis* was allerongunstigst, en wel wegens den aard en de uitgebreidheid der ziekte, die immers geen hoop op het behoud van het leven des lijders meer beloofde dan alleen door de verwijdering van het ziekendeel, het geheele onderste lid.

Deze *operatie* hoe gewigtig, hoe gevaarlijk ook, gevoelde ik mij, ingevolge den raad van LARREY, verpligt te ondernemen.

Pour les maladiës chroniques nous pensons que dans le cas de toutes celles qui ont désorganisé la totalité de l'un des deux membres inférieurs, on ne doit pas balancer à pratiques cette operation; telles sont le sphacèle, l'osteosarcome, le spinaventosa du femur, certaines necroses, et les ulcères cancereux, qui ont dévoré une grande partie de-la cuisse, jusqu'au voisinage de l'articulation. LARREY *clinique chirurgicale, tom.* 3ième *pag.* 616.

De *Exstirpatio* van het dijbeen bleef dus als het eenige mogelijk redmiddel over, en werkelijk leverde het niet bestaan van eenen *cachectischen* toestand, het nog ongeschonden zijn der overige organen, de geringe graad van *hectische* koorts, en de nog aanwezige som van krachten, zoo ooit dan zeker hier alle hoop op eenen goeden uitslag. Na alvorens met de H. H. Dr. ALEXANDER, en den tegenwoordigen Hoogleeraar A. A. SEBASTIAN

---

mij op deze wijze de algemeene toevallen, die dikwijls door het indringen van de lucht enz., bij deze gebreken ontstaan.

geraadpleegd te hebben, en den lijder met zijnen toestand het voor en tegen van zulk eene *operatie* bekend gemaakt te hebben, besloten wij tot dezelve.

Den 5de Junij een *fonticulus* aan het gezonde been gezet hebbende, om de natuur in de plotselinge onderdrukking der *secretio puris* zoo veel mogelijk te gemoet te komen, voerden wij deze *operatie*, geadsisteerd door de bovengenoemde geleerden, en in tegenwoordigheid van verscheidene officieren van gezondheid en kweekelingen, den 8ste Junij 1830. op de volgende wijze uit.

Na de gewone voorbereidselen gemaakt, en den lijder geplaatst te hebben, gingen wij tot de onderbinding van de dijslagader in de lies, onmiddelijk onder den band van POUPART over, en waren wij genoodzaakt, eerst eene verharde liesklier, die zich juist op den loop der *arteria* bevond, weg te nemen; in het een en ander geslaagd zijnde, stak ik een lang dun, doch stevig tweesnijdend amputatie mes, aan de binnen zijde van de vaten zoo nabij het gewricht mogelijk in, drong daar mede langs het been en kwam aan de tegenovergestelde zijde nabij den knobbel van het zitbeen uit, ik liet de punt van het mes nu een paar duimen doorschieten, en het zelve nu naar voren en schuin binnenwaarts bewegende, werd de binnenlap gevormd, deze op deszelfs *basis* omgeslagen en de bloedvaten onderbonden zijnde, werd het lid sterk afgevoerd, de beursband aan deszelfs boven, binnen

en onderzijde doorsneden. het *caput femoris* gedeeltelijk ontwricht, de ronde band doorkliefd, het beenhoofd verder naar buiten gebragt, het mes er achter gevoerd, het overige deel van den beursband verdeelt de zachte deelen aan de buitenzijde van de dij, even boven den grooten draaijer van binnen naar buiten, dwars doorgesneden. Het lid was nu weggenomen, de nog bloedende vaten werden onderbonden, de wonde gezuiverd, door kleefpleisters gehecht, en verder verbonden. (*a*)

De lijder hield zich onder de operatie voorbeeldig en had weinig bloeds verloren; doch naauwlijks was het verband aangelegd, of hij werd zeer onrustig, wierp zich dan op de linker, dan weder op de regter zijde, klaagde over ondraaglijke eigenaardige pijnen in den buik, werd uiterst beangst, begon te braken, werd bleek koud, de pols klein, ontlastte onwillekeurig *urin* en *faeces*, eindelijk ontstonden er *convulsiën* die steeds toenamen, in *trismus* overgingen, en hem drie uren na de *operatie* deden bezwijken.

Verschillende *antispasmodica* en *nervina* hebben wij tegen dezen toestand aangewend, zonder helaas! de geringste leeniging te mogen bespeuren. (*b*)

(*a*) Men ziet dan dat ik gedeeltelijk de handelwijze van LARREY, doch overigens eene *methode* gevolgd heb, die ik later ook beschreven heb gevonden, in A. SYSTEM, *of operative surgery etc.* bij WILLIAM HARGRAVE, pag. 241 Dublin 1831.

(*b*) In de *Notizen aus dem Gebiete der Natur- und Heilkunde* van L. F. FRORIEP, 35 Bd. N°. 756. 1832, vinden

Beschouwing van het geëxstirpeerde lid.

Denzelfden dag het weggenomen lid onderzoekende, vonden wij:

1ste De huid verdund, fletsch en gespannen.

2de Het celweefsel zeer dun, en bevatte weinig of geen vet, alleen in de knieholte was het vaster op een gedrongen, en met meer vet voorzien.

3de De oppervlakkig gelegene aderen uitgezet, doch bloedledig en in hare *textuur* niet veranderd.

4de De *fascialata* als gewoonlijk.

5de De spieren tot aan het bovenste derde gedeelte van de dij zeer bleek, visch-spierachtig, daarenboven vermagerd, zeer fletsch en weinig celweefsel bevattende, hooger waren dezelve rooder en vaster. Bij het doorsnijden der spieren, gedurende de *operatie*, ondervonden wij reeds dat de haarvaten zeer afgenomen waren, ja dat er bijna geene *capiliaire* bloeding plaats vond. (*a*)

---

wij dat de Heer DIEFFENBACH voor eene gelijksoortige ziekte aan een jongen van 13 jaren, het regter onderste lid heeft weggenomen; ook dit geval eindigde met den dood des lijders.

(*a*) Een gelijksoortigen toestand van het *praeputium* heb ik in het hospitaal te *Eindhoven* waargenomen. Een lijder kwam met eene *chronische phymosis* in gezegd etablissement, aan de regterzijde van de voorhuid bevond zich eene opening, door welke de *glanspenis* naar buiten was getreden; op het gevoel was dit *praeputium*, zeer verdikt en vast zonder hard te zijn, weinig van kleur veranderd en natuurlijk warm. Dit deel met de *bistourie* wegnemende, onstond er geene bloeding hoegenaamd, dan alleen uit één slagaderlijk takje in de binnen plaat, van de voorhuid gelegen, en bleven de gemaakte wondvlakten zelfs geheel wit; ook hier bestond eene ontaarding, die het voorkomen van gekookte visch-spieren vertoonde.

De *psoas* en de *iliacus internus*, deelden het minst in deze ontaarding.

De *fistel*-gangen duidelijk met een eigenaardig vlies bekleed en de zachte deelen in derzelver omtrek vaster.

6de De vaten enz. De slagaderen aan de dij waren minder *elastiek*, en kwam het ons voor, dat de middelste rok van de *arteria cruralis* dunner dan gewoonlijk was. De *vena cruralis* leverde geene afwijkingen op.

In de zenuwen hebben wij geene veranderingen kunnen waarnemen.

Van de watervaatsknoopen was alleen de door ons weggenomene, vergroot en verhard.

7de Het beenvlies. Over het geheel, doch hoofdzakelijk op het voormiddeldeel aan het dijbeen zeer verdikt en verhard vezel-kraakbeenachtig, niet rood, op eenige plaatsen vrij vast met het been zamenhangend, en vóór de openingen in het been, vernietigd.

8ste Het been zelve tot in de draaijers geheel ontaard, uitgezet, uitwendig ongelijk, en met verscheidene ronde openingen voorzien, van welke eenige wel eenen duim *diameter* hadden: het ware dezen die doorgang aan de sonde verleende, en aan het geheele been een celachtig voorkomen gaven; eene eigenlijke mergholte bestond er niet meer, doch vonden wij in deze ruwe beenmassa eenen tweede min of meer beweegbare *cijlinder* (het oude been), die met eene eigenaardige stof, met de *fungus me-*

dullaris overeenkomende, en met eenen roodachtigen etter vermengd, gevuld was (ontaardingen van het mergvlies). De beide uiteinden van het dijbeen zeer sponsachtig en met een rood zeer bloedrijk merg gevuld, overigens niet veranderd. De sporen van de vroeger bestaan hebbende breuk waren zeer onduidelijk.

Lijkbeschouwing, 24 uren na den dood.

a. De wonde. Leverde weinig bijzonders op. De vaten niet terug getrokken, de inwendige en gedeeltelijk de middelste rok van de *arteria cruralis*, door het bindsel, dat echter vrij plat was, doorkliefd, deze wondrandjes min of meer te zamenhangend en achter dezelve eene geringe hoeveelheid *coagulum sanguinis;* ook namen wij eene afwijking in den oorsprong van de *arteria profunda* waar, die hier juist onder den band van POUPART ontstond.

De *nervus ischiaticus* zeer slap en deszelfs uiteinde niet gezwollen.

b. Het overige ligchaam. Van de groote ingewandsholligheden leverde alleen de buikholte iets bijzonders op, eene aanmerklijke roodheid, namelijk van het slijmvlies der geheele darmbuis, dit was echter ook het eenige.

Ook de wervelzuil vertoonde geene afwijkingen.

Tweede geval.

Van Zweden, korp. bij het korps rijdende Artil-

lerie, oud 32 jaren, van een *nerveus temperament*, kleine doch welgemaakte gestalte, zeer levendig van aard en vol moed, vroeger zeer gezond, werd in September 1830 in Zuid-Nederland door een *mitraille* schot in de linker dij gekwest en over *Mechelen* naar het hospitaal te *Antwerpen* vervoerd, waar wij hem aantroffen en het volgende bij hem waarnamen.

Aan de voorzijde van de linker dij even boven derzelver middeldeel eene goedenetter gevende wonde; aan de achterzijde van het zelfde lid drie duimen hooger, naar het bekken toe, eene gelijksoortige opening; duidelijk *fractuur* van het dijbeen; vrij hevige zwelling van de zachte deelen, waardoor het onderzoek moeijelijk werd gemaakt; een en ander was het gevolg van het boven gezegde schot, waarvan de kogel aan de voorzijde ingedrongen was. De algemeene toestand, de omstandigheden in acht genomen, vrij voldoende en de koorts matig.

Deze man smeekte mij al dadelijk hem de dij weg te nemen, doch konde ik zulks althans niet eerder doen, dan nadat de ontstekings toevallen meer geweken of volgens Boucher, wanneer het derde *stadium* na de verwonding ingetreden zoude zijn.

Dit tijdperk na verloop van eenige dagen daar zijnde, en onze lijder overigens alle vooruitzigten voor eenen gunstigen uitgang opleverde, besloot ik om de dij even onder de draaijers af te zetten, en bepaalde ik hiertoe den 3den October 1830. Alles hiertoe in gereedheid gebragt hebbende, vertrouwde ik de

drukking van de *arteria cruralis* aan den geschikten en kundigen officier van gezondheid der 2de klasse QUINT, die zulks door eenen met linnen omwonden houten stamper deed. Tot op het been gekomen zijnde, bragt ik eenen vinger in de diepte der wonde, en ontdekte ik toen aan eene zekere beweegbaarheid der beenpijp, dat dezelve naar boven toe gespleten was. Hier bleef dus niet anders over, dan, in plaats van de voorgenomene *amputatie* de *exstirpatie* te doen. Mijne helpers hiervan kennis gegeven hebbende en den Hr. QUINT de drukking op nieuw aanbevelende, ging ik van uit de *circel* snede, drong met mijn mes langs het been tot aan het gewricht, vormende dus den binnenlap en opende ik tevens de binnenzijnde van den beursband; het lid vervolgens sterk latende afvoeren, werd het beenhoofd gedeeltelijk ontwricht, en doorkliefde ik nu den ronden band, met het overige gedeelte van den beursband en bragt het hoofd geheel naar buiten, drong met het mes achter hetzelve en sneed eindelijk uit de zachte deelen aan de buitenzijde van de dij eenen tweeden lap, die mede in de *cirkel*-snede eindigde.

Deze geheele *operatie* met de onderbinding der vaten liep in weinige minuten af, de wondlappen, die door hechtpleisters vereenigd werden, pasten juist, gelukkig dat de *cirkel*-snede op deze hoogte gevallen was, en ik helpers had, die als het ware mijne denkbeelden vooruitliepen en overeenkomstig deze, bij de vorming der lappen en bij de onderbinding der vaten handelden, en ben ik in dit op-

zigt veel verschuldigd aan de Hr. Officieren van gezondheid, v. LEERSUM, QUINT, DELLEMARE, SIMONS en BOSMAN, benevens aan den bekwamen burgerlijken heelkundigen den Hr. AERTS; het is bij zulke onvoorziene omstandigheden, dat men de waarde van goede helpers leert hoogschatten; hoe vele *operatiën* mislukken niet uit gebrek aan goede *adsistentie!*

De zeer opgeruimde lijder, die, wel verre van te klagen, mij onder de *operatie* zelfs aanmoedigde, werd in den besten toestand te bed gebragt. (*a*)

Zoo ooit dan bestond er voorwaar in dit geval veel hoop op eenen gelukkigen uitslag, immers de algemeene toestand van den lijder was zeer voldoende; door de *operatie* had hij *phijsiesch* niet bijzonder geleden en weinig bloed verloren; zijne morele stemming was uitmuntend, en bevond hij zich in een hospitaal waar het aan niets ontbrak.

De lijder eenige oogenblikken na de *operatie* bezoekende, vonden wij hem zeer bleek, de trekken van het aangezigt echter kalm, de oogen mat, de warmte algemeen verminderd, de *extremiteiten* zelfs koud, de stem zwakker, de pols klein en snel, tellende 110 slagen in de minuut, niet gespannen, de ademhaling een weinig bespoedigd, en klaagde v. *Zweeden* over eene eigenaardige benaauw-

(*a*) De Heer COEHOORN, zijn Kapitein, hem bezoekende, wijdde jegens ons zeer uit over den moed en de bedaardheid door dezen kanonnier, ook in het heetste vuur aan den dag gelegd, ook nu, na reeds zoo veel geleden te hebben, verlieten hem deze eigenschappen niet.

heid in het hartekuiltje, was overigens zeer wel en vooral te vreden, door van het lid, dat hem zoo veel had doen lijden, bevrijd te zijn.

Ik liet hem nu eenige teugen rooden wijn met water en later eenige droppels *laudanum* geven; langzamerhand nam nu het gevoel van angst af, keerde de warmte terug en verhief zich de pols een weinig. Twee uren later *v. Z.* andermaal bezoekende, verhaalde de officier van gezondheid, die de wacht bij hem had, dat hij niet gerust, doch een paar malen gebraakt had; overigens geene verandering. Tegen den avond was de pols meer versneld en gespannen, de warmte over het geheele ligchaam toegenomen, de lijder dorstig, had geene *sedes* gehad, en nam men nu en dan, wanneer hij even insluimerde, stuiptrekkingen van de aangezigtsspieren waar, ook klaagde hij over de boven beschrevene benaauwdheid. Er werd een *lavement* gezet en met een drank, uit gortwater met suiker bestaande, voortgegaan; op het *clysma* volgde een stoelgang, die echter weinig verligting aanbragt. Den nu volgenden nacht bragt de lijder tamelijk rustig door, sliep nu en dan een weinig, *dilireerde* echter tusschen beide en vertoonde meer stuipachtige bewegingen in het aangezigt en ook in de bovenste ledematen.

Den 4de October. De zoo even beschrevene toestand hield aan, de buik was echter meer gespannen en gevoelig bij het aanraken, de ademhaling werd moeijelijker, de pols kleiner en zeer rad, en merkte ik op, dat hij nu en dan, zelfs in eenen waken-

de toestand ijlde; over zijne wonde uitte hij geene klagten. Van uur tot uur namen deze toevallen toe, het aangezigt viel te zamen, het *dilirium* dat steeds bedaard en stil was, werd aanhoudend, de pols zoo klein en snel, dat dezelve niet meer te voelen was, de warmte nam nu langzamerhand af, en overleed hij zeer kalm, bijna 48 uren na de *operatie* ondergaan te hebben.

Gedurende den boven gezegden toestand hebben wij de *valeriana*, *aetherea* en andere *nervina* toegediend. Reeds meerdere uren voor zijnen dood, gevoelde hij denzelven naderen, beklaagde zich echter geenszins, nam zeer kalm afscheid, en bedankte mij onder de vlijendste uitdrukkingen, voor de moeite en zorgen, welke ik voor hem genomen had.

Beschouwing van het geëxstirpeerde lid, onmiddelijk na de kunstbewerking.

Het been op de reeds hier voor gezegde plaats gebroken, deze breuk was ongelijk. Het bovenstuk van het dijbeen had drie spleten, die tot in de sponsachtige zelfstandigheid der draaijers voortgegaan waren, naar beneden toe was het been hoegenaamd niet gespleten.

Het beenvlies op de plaats der breuk geheel verscheurd, en zoo wel boven als onder deze plaats in de uitgestrektheid van twee duimen, door het been losgelaten en gedeeltelijk verscheurd. Sporen van beginnende *callus* vorming in de spleten heb

ik niet gevonden, doch drong er veel bloed door deze spleten, uit de mergholte naar buiten.

Het beenmerg boven en onder de breuk rood ontstoken, en met etter doormengd. Etterverzamelingen in de wonden met verscheuring der spieren.

De vaten en zenuwen niet aangedaan.

Lijkbeschouwing, 24 uren na den dood.

a. De wonde. Derzelver randen slechts hier en daar even gehecht, en konde deze vereeniging zeer gemakkelijk vernietigd worden; overigens was de geheele wondvlakte met eene dunne laag plastische *lijmpha* bedekt, en nam men hier en daar kleine verzamelingen van bloederig *serum* waar.

De *arteria* en *vena cruralis* waren mede gehecht, en de bloedprop gevormd. Ook deze hechting konde zeer ligt verscheurd worden.

De uiteinden der afgesnedene zenuwen gezwollen en vaster op het aanvoelen.

De heupkom leverde geene merkbare verandering op.

b. Het overige ligchaam. In de schedelholte, in de wervelzuil en in de borstholte geene afwijkingen; in den buik een geringe graad van *peritonitis*, en eene meer ontwikkelde ontsteking van het slijmvlies der geheele darmbuis.

Als van zelve doet zich de vraag op: *welk is de*

oorzaak van het sterven dezer beide lijders? Hiervoor kan men niet aannemen de ziekte toestanden, vóór welke zij de operatie ondergaan hadden, deze zouden zulks later en onder andere verschijnselen gedaan hebben; evenmin kan men dat gene wat de lijk-openingen opgeleverd hebben, als *causa sufficiens* beschouwen. Toevallen aan welke de lijders na groote knnstbewerkingen gewoonlijk overlijden, zoo als verbloedingen, aderontsteking, tusschenpoozende wondkoorts, koud vuur, bloedstortingen of hevige ontstekingen in andere *organen*, hebben niet bestaan, ten minste meen ik, dat men als zoodanig niet zal willen aannemen de door ons aangeteekende onstekingen in de buikholte. Wij zijn derhalve van gevoelen, dat de dood hier het gevolg is geweest *van den schok dien het zenuwstelsel door de operatie ondergaan heeft*, waarvoor ook de toevallen pleiten, ten minste bij onzen eersten lijder.

Eenige *individuën* zullen aan deze schokking van het zenuwstelsel meer dan anderen zijn blootgesteld, en ben ik van meening, dat de weinig zenuwachtige, ruwe, onbeschaafde mensch, de meest voordeelige gesteldheid in dit opzigt zal aanbieden, zulke voorwerpen immers zijn onverschilliger voor pijnen, (*a*) hebben over het algemeen gezonde *organen*

(*a*) Men treft menschen aan, die zoo weinig teekenen van gevoeligheid bij groote *operatiën* aan den dag leggen, dat het waarlijk is als of men in *cadavere* werkt; nog onlangs had ik gelegenheid zulks te *observeren* bij eenen lijder, die het linker been afgenomen werd, en die, ofschoon deze kunstbewerking

en is de terugwerking bij hen gering, ook worden zij door de toekomst en andere bijomstandigheden minder verontrust, leven om mij zoo eens uit te drukken, meer voor zich zelven, en slechts bij het oogenblik.

Ten slotte zullen wij zeggen, dat van de onderscheidene *methode*, die er tegenwoordig bestaan, om de hier voor vermelde *operatie* uit te voeren, en die alle door mij in *càdavere* zijn verrigt, mij de wijze, welke bestaat in het vormen van eenen grooten inwendigen en eenen kleineren uitwendigen lap, zonder voorafgaande onderbinding van de dijslagader, ongeveer zoo als wij genoodzaakt ware dezelve bij onzen tweeden lijder te doen, en zoo als dezelve eenigzins gewijzigd door DUPUYTREN en BECLARD uitgevoerd worden, het doelmatigst voorkomt.

---

zeer lang duurde, *geen teeken van pijn*, niet eens van onrust deed blijken, en is het mij meermalen voorgekomen dat jonge soldaten zelfs onder de *operatie* schertsten.

DERDE HOOFDSTUK.

Verslag van het belangrijke, mij, gedurende mijn verblijf bij het leger te velde voorgekomen.

In het begin van de maand November 1830, uit *Antwerpen* terug gekeerd, bereidde Oud - Nederland zich voor, om aan oproer en geweld paal en perk te stellen. Het leger als door een tooverslag op nieuw georganiseerd, snelde naar de grenzen, en liet het zich aanzien, dat er voor de militaire *Chirurgie* groote gebeurtenissen te wachten stonden. De meest gevorderde kweekelingen bij het Rijks hospitaal ter instructie te *Utrecht*, werden als tijdelijke officieren van Gezondheid der 3de klasse aangesteld, zoo dat de lessen er gedeeltelijk gestaakt werden; een en ander was de oorzaak, dat ik aan den Heer Inspecteur Generaal van de geneeskundige dienst der Land- en Zeemagt verzocht, om bij eene der *ambulancen* van de Arméé gedétacheerd te worden, waar in Z. H. E. G. bewilligde, en genoot ik de eer, om aan het

hoofd van de Ambulance der 2de Divisie Infanterie onder de bevelen van Z. D. H. den Hertog VAN SAXEN-WEIMAR te worden benoemd, (a) alles wat dus in de volgende bladen voorkomt, betrekt zich hoofdzakelijk tot dit legerkorps.

Dit gedeelte van mijnen arbeid zal ik in drie § splitsen, handelen in de eerste over de voorgekomene uitwendige beleedigingen, in de tweede over eenige andere ziektegevallen, terwijl in de derde de algemeene gezondheidstoestand, de geheerscht hebbende ziekten enz., zullen beschouwd worden.

§ 24. *Uitwendige beleedigingen.*

A. Verwondingen. Vóór den tiendaagschen veldtogt zijn ons geene verwondingen van aanbelang voorgekomen, het is dus met deze, voor Oud-Nederland zoo roemvolle gebeurtenis, dat wij deze § zullen beginnen.

Den 2de Augustus 1831, met onze schoone en moedige divisie uit het kamp bij *Rijen* gemarcheerd, had onze tweede brigade onder aanvoering van den Heer Generaal Majoor BAGGELAAR, (b) dienzelfden

---

(a) De Chir. Majoors der Ambulancen bij het leger te velde waren met het veldhospitaal en met de directie van de geneeskundige dienst bij de divisie belast, van alle bijzonderheden deze dienst betreffende, droegen zij derhalven kennis.

(b) Deze Generaal kreeg zelf een schot, door de muts over het hoofd, die een halve duim lager ingekomen, het leger van een van deszelfs dappersten en meest geachten generaals zoude beroofd hebben. Dit schot levert eenige bijzonderheden op, de kogel na-

avond bij het stormenderhand innemen van het dorp *Ravels* reeds eenige gekwesten, meest alle geschotene wonde door geweerkogels, van welke eenige nog in de wonden waren terug gebleven, dezelve werden door ons verbonden en vervolgens onder geleide van een officier van Gezondheid en eenige hospitaal soldaten naar het hospitaal te *Breda* gezonden. Een dezer lijders, een soldaat van de 18de Afdeeling Infanterie, een jonge *Vries*, was in de regterhandpalm gekwest door een geweer kogel, die tot even tusschen de nahandsbeenderen ingedrongen was, zonder *fractuur* veroorzaakt te hebben; daar de avond reeds aan het vallen was, wilde ik geene uitgebreide *dilateringen* doen, uit vrees voor bloedstortingen uit de slagaderbogen der handpalm, bloedstortingen die niet gemakkelijk te stillen zijn, en had ik dus zeer veel moeite om dezen kogel uit zijne plaats te doen wijken, doch gelukte mij zulks ein-

---

melijk was in eene *horizontale* rigting aan de regter voorzijde van de laken en dun gevoerde muts ingedrongen, had de zachte deelen op het middendeel van het regter wandbeen even geraakt, zoo dat deze gezwollen en min of meer bloedig waren, *de haren waren hier bij niet beleedigd*, en is de kogel boven door den bodem van de muts weer uitgekomen, dezelve heeft dus in zijnen loop eenen bijna regten hoek gevormd. Welk is hier de reden van deze verandering in de rigting des kogels? de weerstand van de zachte deelen, die slechts even geraakt waren, of liever, over welke de kogel rakende gegaan was, kan, zoo het mij voorkomt, niet als voldoende hier voor worden aangenomen. Zoude de weerstand van de haren, die de kogel hier, tegen hunne rigting in, ontmoet heeft in staat zijn hiertoe te hebben bijgedragen, mij komt zulks niet onwaarſchijnlijk voor.

delijk, door eene spatel als hefboom onder den kogel te laten werken, hierbij de hand zoo veel mogelijk latende welven.

Deze jonge man hield na verbonden te zijn, niet op met kermen, hem naar de reden hier van vragende, antwoordde hij mij, dat zulks niet door zijne wonde veroorzaakt werd, doch dat het hem *geweldig speet nu reeds niet meer mede te kunnen doen*, (ik gebruik hier zijne eigen woorden,) en bad hij mij dringend, hem toch niet naar het hospitaal te doen vervoeren, het griefde mij zeer dit verzoek niet te kunnen inwilligen.

Den volgenden dag hadden wij voor *Turnhout* weder eenige gekwesten, onder welke een die het regter kniegewricht zoodanig verwond was, dat de *amputatie* gevorderd werd, welke *operatie* door den Chir. Majoor van zijn korps de Heer STUTTERHEIM en den officier van Gezondheid der 2de klasse, de Heer v. SCHERMBEEK, op het slagveld werd uitgevoerd, ik heb later vernomen dat deze lijder volkomen hersteld is.

De steeds wijkende vijand stelde ons weinig in de gelegenheid om vele belangrijke *operatiën* te kunden doen, en was een der voornaamste, die zeker niet dikwijls voorkomt, *de gelyktijdige exstirpatie van drie vingeren*, (de drie laatste der linkerhand) die ik in het hospitaal te *Diest* op de volgende wijze verrigt heb.

De lijder op eenen stoel gezeten, werd de hand in *pronatio* gebragt, deze door eenen helper vastge-

houden, die tevens de huid optrok, vatte ik de wegtenemene vingeren met mijne linkerhand, doorkliefde toen de huidploei tusschen den wijs- en middelvinger, zette vervolgens de *bistouri* aan de buitenzijde van, en drie lijnen voor het nahandsgewricht van den middelvinger op de huid, over dezen vinger en de twee volgende gaande, doorsneed ik de huid en de peezen der uitstrekkende spieren in eene half maanswijze rigting, vormende dus eenen kleinen bovenlap, die deszelfs bollen rand naar de vingeren gekeerd had, door eene tweede insnede, werden de gewrichten der weg te nemene deelen geopend, het mes werd nu dwars in deze gewrichten geplaatst, de banden verder doorgesneden, achter de beenhoofdjes omgegaan, en toen uit de handpalmvlakte der vingeren, eenen grooten lap gevormd, die met de bovenste vereenigd, de gewrichtsvlakten volkomen dekte.

Ik heb later niet te weten kunnen komen, hoe het met dezen lijder afgeloopen zij.

Behalve eenige *exstirpatiën* van vingeren en andere kleine *operatiën* verdient, onder de meer gewigtige, genoemd te worden, eene *exstirpatio* van den opperarm, door den Heer Chir. Majoor v. Beusekom, en den verdienstelijken Officier van gezondheid der 2de klasse Briem, beide van de 18de Afdeeling Infanterie, uitgevoerd, terwijl hun korps den vijand op den weg, nabij het dorp *Herk St. Lambert*, vervolgde; de verwonding was hier van dien aard, dat men genoodzaakt was, den lap

uit de zachte deelen van de binnen zijde van den arm te vormen, (*a*) ook dezen lijder heb ik op onze terugmarsch in het hospitaal te *Hasselt* in den besten toestand aangetroffen.

Achter *Leuven* hadden wij verscheidene gehouwene, gestokene en geschotene gewonden, onder welke vele krijgsgevangene Zuid-Nederlanders, die met onze troepen op denzelfden voet behandeld, en van alles rijkelijk voorzien werden (*b*). Z. D. H. de Hertog van SAXEN WEIMAR, overtuigde zich in persoon van den toestand en de verpleging der gekwesten, en droeg niet weinig tot hunne laafnis toe, ja bragt zelf aan eenigen wijn, enz. (*c*)

Onder deze geblesseerden bevond zich een fuselier van de 12de Afdeeling Infanterie, aan wien een groot deel van het wand en schubachtigdeel van het slaapbeen aan de linker zijde weggeschoten waren, de hersenvliezen waren hierbij verscheurd en was zelfs de *subst. corticalis cerebri* in de uitgestrektheid van twee duimen oppervlakkig ver-

(*a*) Voor de militaire heelkundigen bestaan er geene vaste *methoden*, en moeten deze gewoonlijk, naar den aard der verwonding gewijzigd worden.

(*b*) Mijn geachte vriend, de verdienstelijke militaire onderintendant van de 2de devisie Infanterie, de heer FALCK heeft hier toe veel bijgedragen, zoo dat, op de localiteit na, onze gekwesten, in eene fchuur aan den straatweg tusschen *Leuven* en *Brussel*, bijna zoo goed als in een hospitaal, verpleegd werden.

(*c*) Deze onderfcheiding genoot en verdiende bijzonder de fergeant van de Belgische jagers *Jaques*, die zich persoonlijk dapper tegen Z. D. H., verdedigd had, doch eindelijk gewond in handen van Z. D. H. viel.

nield. Wij namen de beensplinters weg, knipten de lappen der genoemde vliezen af, ruimde de gekneusde hersenmassa op, en deden rijkelijke bloedontlastingen; de lijder had hierbij weinig pijn, was zich geheel bewust, is vervolgens naar Oud Nederland teruggekeerd, en heb ik vernomen, dat hij geheel hersteld is.

In de Cantonnementen heb ik verders verscheidene doorgaande, door sabels of andere meer stompe werktuigen veroorzaakte, hoofdwonden waargenomen, die met kwetsing der hersenvliezen, toevallen van drukking en schudding gepaard gingen, en die alle door eene doelmatige plaatselijke behandeling, vooral door *dilateringen*, en eene *strenge antiphlogistische*, en op de darmbuis *revulserende methode* hersteld zijn.

Bij eenige dezer lijders waren andere heelkundigen van gevoelen, dat de panboring aangewezen was; geene *fractuur* of vreemde ligchamen, in den schedel holte veronderstellende en van de kracht der *antiphlogistische* geneeswijze overtuigd, raadde ik zulks af, en heeft de uitkomst mij niet te leur gesteld.

Het is dan ook slechts bij breuken met indrukking der beenstukken, of wanneer vreemde ligchamen in het *cranium* gedrongen zijn, dat ik bij hoofdwonden de panboring voor aangewezen houde; doch ik herhaal het, geene wijfelende behandeling, maar de

in de eerste uren na de verwending ingestelde, en met kracht doorgezette boven genoemde geneeswijze, is alleen in staat, om den lijder te redden. (*a*)

Bij eenen lijder, die hevige toevallen van *commotio cerebri* opgeleverd had, bleven er na de herstelling der wonde *epileptische* toevallen over, welke bij, in den duim en in de voorste vingeren der linkerhand voelde aankomen (*de aura epileptica*), en kon voorkomen, door deze vingers, die eene neiging hadden om zich zamen te trekken, met de regterhand uitgestrekt te houden.

Zoude het volks-gebruik, om bij *epileptici* de handen te openen, en vooral, om de duimen er uit te halen, niet van gelijksoortige gevallen, deszelfs oorsprong ontleenen?

De Husaar S. ontving in het middeldeel van den regter voorarm een sabelhouw, die in eene schuinsche rigting de beide beenderen en de *arteria interosea* dwars verdeelde; ik heb hier te vergeefs de wedervereeniging beproefd, en was ik genoodzaakt de *amputatio* later te doen, die gelukkig afliep.

(*a*) Ik zal hier wel niet behoeven te herinneren, dat men bij hevige *commotio cerebri* geene bloedontlastingen doen mag, voor dat de *circulatio* zich hersteld heeft.

Ik heb in de provincie *Noord Braband*, en in eenige andere oorden, eenige jonge landlieden ontmoet, die zich toevallig eenen der vingeren gedeeltelijk afgekapt hadden, de genezing der wonde had vrij spoedig en zonder *exfoliatio* plaats, ook vormde er zich een zeer goed likteeken.

Deze gevallen spreken voor de *amputatio* der vingers met den hamer en beitel, eene oude *methode*, die later door P. Camper verbeterd, en aanbevolen is, en den bijval van V. Graefe verkregen heeft. (*a*)

B. Ontwrichtingen.

Zeer vele breuken (*fracturae*) en ontwrichtingen zijn ons, bij het leger te velde voorgekomen; doch zullen wij slechts van de volgende, als zelden plaats hebbende, gewag maken.

a. Verplaatsing van het opperarmbeen, naar achteren en naar boven.

In de meestgeachte werken over de heelkunde, ik zal hier slechts die van Chelius, Boyer en S. Cooper noemen, vinden wij aangeteekend, dat het opperarmbeen zich maar op drie wijzen *geheel* en op eene vierde *gedeeltelijk* kan verplaatsen,

---

(*a*) Schreiber, *de dactylomileusi*, *Diss.* Lips. 1815. V. Graefe, *Journal der Chirurgie*, etc. 1. th. st. 1. Berlin 1820, *in het Encyclopädisches Wörterbuch der Medicinischen Wissenschaften*, enz. 1. Bd. pag. 55. Berlin 1828.

namelijk naar beneden in de okselholte; naar voren onder de groote borstspier, en naar achteren tegen den buitenrand, of op de achterste oppervlakte van het schouderblad, (als volkomene ontwrichtingen, terwijl de vierde soort of gedeeltelijke verplaatsing dan bestaat, wanneer het bovenste gedeelte van den beursband verscheurd is, en het hoofd van het opperarmbeen tegen den achterrand van het ravenbekswijze uitsteeksel van het schouderblad steunt, een toestand, die A. Cooper, gedurende eene achtendertigjarige ondervinding slechts twee malen is voorgekomen. Van eene achter bovenwaardsche wordt dus volstrekt geen gewag gemaakt, ik heb dezelve echter waargenomen.

Mijn geachte vriend, de Heer Dr. F. *Chir. Majoor*, bij het 9de Regiment Kurassiers, oud 35 jaren, van een *sanguinisch temperament*, middelmatige lengte, en vrij sterk ontwikkeld, spier- en beenstelsel, in het voorjaar van 1832, de kantonnementen rondrijdende, om zijne lijders te bezoeken, had het ongeluk met zijn paard te storten, waarbij de linker arm onder het lijf geraakte. Z. E. gevoelde dadelijk hevige pijn in den linker schouder, en belemmering in de bewegingen van dit deel. Noch deze kundige Chir. Majoor of andere Officieren van Gezondheid, onder welke de ondervindingrijke Officier van Gezondheid der 2de klasse Begnens, konden eene ontwrichting waarnemen; met de zwelling namen de pijnen ook in hevigheid toe, en de beweegbaarheid af. Behalve

koude *fomentatiën*, werden er veele bloedzuigers om het schoudergewricht gezet, deze lenigden wel een weinig de pijn, doch geenszins het onaangename gevoel en de gestoorde beweging; de lijder vermoedde dus, dat er iets bijzonders bestaan moest, en verzocht mij, hem te komen bezoeken. (Z. E. was te *Dongen*, en ik te *Tilburg* gekantonneerd). Ook ik kon bij den nog tamelijk gezwollen arm, geene ontwrichting duidelijk waarnemen, en waren de eenige teekenen, die het vermoeden op *luxatio* voedsel gaven, een geringe hoogere stand, en voorwaartsche rigting, van den elleboog aan de zieke zijde, en het hevig toenemen van pijn wanneer de elleboog van het lijf, en naar achteren bewogen werd, welke beweging ook nog wegens de *mechanische* hindernis, slechts zeer beperkt konde uitgevoerd worden. (Ik behoef niet te zeggen, dat wij zeer naauwkeurig onderzocht, en het zieke deel in alle punten met het gezonde vergeleken hebben). Den vijfden dag was de zwelling veel verminderd, en voelden wij nu het hoofd van het opperarmbeen in gelijke oppervlakte met het *acromium* aan den achterrand van dit deel; ook de Heer Begnens nam dit waar. Wij kwamen overeen, om de uit- en tegenrekking te beproeven, en geschiedde deze, ingevolge de rigting, die ons door de verplaatsing van het hoofd van het been aangewezen werd, dus min of meer naar voren en naar onderen; na eenige pogingen vernam de lijder, en wij allen duide-

lijk eenen knal en gevoelde mijn vriend, dat het *caput humeri* in deszelfs natuurlijke plaats was terug getreden; de bewegingen waren nu vrij, doch nog pijnlijk, en alle overige hindernissen in het schoudergewricht, die ons zoo vele bekommering veroorzaakt hadden, waren geweken. Er werd een eenvoudig verband aangelegd, en herkreeg de lijder langzamerhand weder het volle gebruik van het lid.

In de jongste mij bekend gewordene onderzoekingen, omtrent de verplaatsingen van dit beenhoofd, (*a*) wordt deze soort mede niet aangegeven: ons geval bewijst echter, dat eene verplaatsing *naar achteren en naar boven, zoodat het hoofd van het opperarmbeen, tegen den achterrand van het acromium rust, mogelijk is*, wanneer het onder uiteinde van den arm, door eene vereeniging van krachten, sterk naar voren en naar boven gedrongen wordt, en komt het mij voor, dat de vorm van het gewricht, hiermede niet in tegenspraak is.

Ik behoef niet te zeggen, dat deze ontwrichting tot de gedeeltelijke behoort; doch zie ik de onmogelijkheid niet in, dat wanneer de som der krachten nog aanmerkelijker is, er ook eene meer volkomene verplaatsing zoude kunnen volgen, die dan

---

(*a*) *Mémoire sur la détermination du siége et du diagnostic differentiel des luxations scapulo-humerale, lu a l'academie de médecine, le 13 Janvier 1835. par* M. Malgaigne, in de *Encyclographie des siences médicales tome 30ieme, Journal hebdomadaire pag.* 55. *Bruxelles* 1835.

altijd met verscheuring van de zachte deelen zoude gepaard gaan.

b. Ontwrichting van het boven uiteinde van den radius naar voren.

Deze ontwrichting, die door BOYER betwijfeld wordt, (*a*) is zes malen door A. COOPER, en éénmaal door CHELIUS waargenomen, het volgende geval is mij voorgekomen.

A. Vermaren, fuselier bij het 2de Battaillon der 2de Afdeeling, Nat. Infanterie, geboren te *s' Gravenpolder*, prov. *Zeeland*, oud 24 jaren, van een *sanguinisch-nerveus* temperament, matig gespierd, gezet, en van eene middelmatige lengte, genoot steeds eene goede gezondheid, tot in het begin van de maand Julij 1834, wanneer hij door eenen val op den elleboog, eene ontwrichting aan het linker voorarmgewricht kreeg, hier voor, gedurende veertien dagen in het hospitaal te *Breda* behandeld, waar de *reductio*, volgens des lijders verklaring, zeer spoedig bewerkstelligd werd, keerde hij naar zijn korps terug, en vermogt hij toen, even gemakkelijk als te voren zijnen arm in alle rigtingen te bewegen. Den zesden Augustus 1834 uit den slaap gewekt wor-

---

(*a*) *On connait maintenant un assez grand nombre, d'exemples de la luxation en arrière de l'extrémité superieure du radius, nous l'avons observée nous même deux fois; mais on ne connait par d'observation bien authentique de la luxation de l'extremité superieure de cet os en devant etc.* BOYER, *Traité des maladies chirurgicales etc. tome* 1. *cond. pag.* 389. *Bruxelles* 1828.

dende, lag hij op den linker arm, rigtte zich, steunende op dezen elleboog op, en gevoelde hij nu weder hetzelfde als vroeger eene schok, het uitspringen van het hoofd der *radius*, uit deszelfs gewrichtsvlakte, namelijk.

Deze lijder werd in het kamp bij *Rijen* aan ons vertoond, en was het uitpuilende hoofdje van het spraakbeen zoo duidelijk in de vouw van den arm waar te nemen, dat eene dwaling hier volstrekt onmogelijk was; de arm was hierbij flaauw gebogen, en de hand eenigzins voorover gekanteld, en was de geheele beweging van voor- en achter-overkanteling onuitvoerbaar. Met zeer veel moeite verkregen wij eindelijk de herstelling van het beenhoofd.

In het begin van de maand October, werd deze lijder mij andermaal met hetzelfde gebrek ter visitatie aangeboden, en heb ik toen te vergeefs de herstelling beproefd.

c. *Ontwrichting van de knieschijf naar boven en naar buiten, door zamentrekking van de uitstrekkende spieren van het been.*

Een der heeren jagers van de *Utrechtsche* Hooge school, indien ik mij wel bezin N°. 1. van het eerste gelid, een zeer lang, doch weinig gespierd jongman, deed tijdens ons verblijf te *Tilburg*, in het jaar 1831 eenen sprong, Z. E. viel hierbij neder, en kon hij toen het linkerbeen niet weer uitstrekken. Bij Z. E. geroepen, vond ik de knie-

schijf geheel naar boven en naar buiten op den buitenknokkel van het dijbeen verplaatst, het been was hierbij half gebogen, doch was er geene zwelling van de zachte deelen, hoegenaamd aanwezig. De herstelling gelukte zeer spoedig, door het been zacht uit te strekken, en de knieschijf gelijktijdig naar binnen en beneden te drukken. Een sluitend verband met koude *fomentatiën* werd om het kniegewricht gelegd, en Z. E. aan bevolen, nog gedurende eenen geruimen tijd met het verband voort te gaan, en zich van alle sterke inspanningen te onthouden. Ik heb later niet vernomen, dat deze heer aan herhalingen van dit gebrek onderhevig is geweest.

§. 25. *Bijzondere ziekte gevallen.*

a. Absces met blazen, (*hydatides ?*)

In het jaar 1834 te *Eindhoven* zijnde, werd ik geraadpleegd door den Heer Officier van gezondheid van de 2de klasse, Dr. Fisscher, bij een Gelderschen Schutter, genaamd W. Deze man was met eene ontstekingachtige aandoening van de buiksingewanden ingekomen, en hiervan *reconvalescent* zijnde, vormde er zich in de regter lenden streek, even boven den kam van het darmbeen een *absces.* Dit gebrek voor de eerste maal ziende, deed het zich als een gewoon ettergezwel, dat duidelijk vochtgolving aanbood, voor, en besloten wij hetzelve dadelijk te openen, zulks met de *bi-*

stouri doende, ontlastte er zich eerst een weinig dikke taaije gele eigenaardig stinkende etter, doch werd de gemaakte opening spoedig gesloten, door een zich in dezelve indringend ligchaam, dat veel overeenkomst met een darmstuk opleverde, door eene geringe drukking ontlastte zich evenwel dit ligchaam, en bleek hetzelve een vocht bevattende blaas te zijn, er kwam nu nog meer etter en achtervolgens drie zulke blazen; het *absces* was nu *ledig*. Door het onderzoek met de *sonde* en ook door den vinger, vonden wij nu eene ruime overal duidelijk begrensde holte, tusschen de huid en de, de oppervlakkige spieren bedekkende peesvliezen; eene gemeenschap met de buikholte konden wij niet bespeuren; even min vonden wij gangen, die tusschen de spieren of tot op de beenderen leiden. Den volgenden dag ontlastten zich met eene zekere hoeveelheid etter, weder eenige zulke blazen, en hebben er zich in eenige dagen, 22 voorgedaan. Nog onlangs heeft de Heer Fisscher mij medegedeeld, dat deze lijder zijne herstelling nabij is.

De in dit *absces* voorkomende blazen, waren bolrond, hadden de grootte van hoendereijerdooijers, iets grooter of kleiner, waren geheel vrij, in den etter bevat, en volkomen gesloten. Zij bestonden uit een eigenaardig wit broos en ondoorschijnend vlies, dat geene vaten of vezelen vertoonde, en het voorkomen van versch gevormde schijnvliezen nabij kwam; in de holten dezer bla-

zen vonden wij een helder donker geel doorschijnend sterk, eigenaardig reukend (even als beenderen die eenigen tijd aan de *maceratio* onderworpen zijn geweest) *sereus* vocht. De etter, waarin deze blazen als ronddreven, had het voorkomen van goeden etter, bezat denzelfden reuk zoo als wij dien bij het vocht in de blazen waarnamen, en deed het zilver onmiddelijk zeer sterk zwart aanslaan.

Het is bekend, dat er zich in alle *organen* van het menschelijk ligchaam, (de longen misschien uitgezonderd) weiachtige *hydatiden* vormige beursgezwellen kunnen voordoen; in *abscessen*, is dit *pathologisch product* echter zeer zeldzaam, en heb ik slechts één voorbeeld hiervan gevonden bij J. Muis (*a*).

Wij willen ons niet met eene verklaring omtrent de vorming dezer blazen in laten, en deelen wij dit geval slechts als eene daadzaak mede; de oplettendheid der ziektekundige ontleedkundigen, evenwel vestigende op de spoedige ontwikkeling dezer blazen, immers heden was het gezwel geheel ledig, en 's morgens ontlastte er zich weder eenige blazen. Stond dit gezwel misschien met de buikholte of met de lever in verband? wij hebben zulks niet kunnen opmerken en betwijfelen dit zeer.

(*a*) XII *Tientallen, behelzende een redelijke Heel-Kunst-oefening, of heelkunstige aanmerkingen, na de vaste gronden der waarachtige philosophie opgelost door den geleerden heer* Joan Muis, enz. pag. 99. Amsterdam 1699.

b. Bijzondere uitgang van eene coxarthrocace.

P. B. fuselier bij het 2de Bataillon der 7de Afdeeling, Nat. Infanterie, oud 22 jaren, van een *sanguinisch temperament*, en *robust* van gestel, werd den 13de Junij 1834. in het hospitaal te *Eindhoven* opgenomen, met verschijnselen van het tweede *stadium* eener *coxarthrocace* aan de regterzijde, bij welke echter de slappe toestand der spieren, en de *sympatische* pijnen in de knie ontbraken. Hij werdt nog plaatselijk ontsteking werend behandeld, door *hirudines* en *cucurbitae cruentae*, waarna de pijnen in de heup afnamen, en de bewegingen zich met minder moeite deden uitvoeren; na acht dagen zoodanig behandeld te zijn, kreeg hij onverwachts een koorts aanval met *dilirium*, en trommelzuchtige pijnlijke opzetting van den buik, er werd eene aderlating gedaan *sinapismi ad suras* en *aromatisch* omslagen op den buik geappliceerd, edoch zonder gevolg; de *tympanitis* nam toe, er voegde zich nog andere zenuwtoevallen, (*subsultus tendinum* en *carphologie* bij,) en overleed de lijder den 21sten Junij, des avonds te negen ure.

Bij de lijkopening vond men: in het bekkeneel en in de borstholte niets bijzonders.

In de buikholte eene geringe ontsteking van het slijmvlies van de maag en der darmbuis; het *peritoneum niet ontstoken.*

In het bekken. De blaas zeer gevuld en ter regter zijde van dit *orgaan* eene zekere hoeveelheid

etter verzameld. Bij nader onderzoek bleek het, dat deze stof uit het *acetabulum* voortkwam, men zag namelijk eene door *caries* veroorzaakte opening in dit deel, door welke zich nog etter uitstorte, overigens was de geheele azijnmaat en het *caput femoris* sterk door been bederf aangedaan; het *ligamentum teres* en de overige zachte deelen om het gewricht weinig verstoord.

c. Gezwellen in de oorschelp.

De Heer Lt. G. een overigens zeer gezond jongman, van een *sanguinisch temperament*, met blonde haren en fijne witte huid, kreeg bij herhaling aan de binnen oppervlakte van beide oorschelpen, gezwellen, die de grootte van hazelnoten hadden, niet wankleurig en onpijnlijk waren, en eene olieachtige stof bevatten, geopend genazen zij zeer spoedig. Deze gezwellen hadden zich zonder eigenaardige oorzaken zeer langzaam ontwikkeld. Ontsteking was er noch in het gezwel, noch in in den omtrek waar te nemen.

d. Eene geneeswijze der *tinea capitis.*

In de omstreken van *Eindhoven*, woont eene boerin, die in bijzonderen roem staat, door het genezen van het kwade hoofdzeer; mijn geleerde vriend de Hr. Med. Doct. Smits, aldaar woonachtig, had de goedheid mij met deze vrouw bekend te maken, en heb ik mij van vele genezingen overtuigd, zij is wel zoo goed geweest, mij

hare geneeswijze mede te deelen, en luidt dezelve als volgt.

Men begint met het haar tot op éénen duim lengte af te knippen, en smeert men vervolgens eenmaal om den anderen dag het geheele hoofd in, met de volgende zalf: ℞ *pic. liquid. unc.* vj. *butyr.* (*a*) *sapon. nigr. a unc.* ij. *vitriol. coerul. in pulvere* dr. j. *olei oliv. unc.* iv. *M. coque ut fiat ung.* Op den dag dat men niet smeert, wascht men het hoofd eerst met zeepwater en vervolgens met azijn en kuilwater of met karnemelk; op deze wijze moet men een geruimen tijd voortgaan, en zoodra de korsten verdweenen zijn, trekt men de haren door middel van gewone pik-pleisters uit, waar na men dadelijk weder begint te smeren; *men ga met de pik-pleisters voort, zoo lang er zich blaasjes op het hoofd vertoone.*

Ik heb deze geneeswijze ook in ons hospitaal beproefd, doch kan echter niet zeggen die uitkomsten verkregen te hebben, die ik elders zag volgen, doch heb ik opgemerkt dat het bij de behandeling van het hoofdzeer zeer veel op de medewerking van den lijder aankomt, en dit juist valt ons niet altijd te beurt.

§. 26. *Gezondheids toestand der troepen, geheerscht hebbende ziekten enz.*

Het is mijn voornemen niet, om hier in bijzon-

(*a*) Deze stof moet vooraf op een heet ijzer gebraden worden.

derheden te treden, en zullen wij dus, met uitzondering van de oogziekten, slechts eenige algemeenheden aangeven.

Zoowel gedurende den tiendaagschen veldtogt als in de kantonnementen en kampementen, is de gezondheids-toestand der soldaten zeer gunstig geweest, en heeft de armée, door de *cholera*, de *griep* enz., slechts weinig geleden; zoodat van onze geheele divisie, ruim 9000 man sterk, in de beide *cholera*-jaren, slechts vier lijders door deze ziekte aangetast en aan dezelve bezweken zijn (*a*).

Alvorens tot eene meer uitvoerige behandeling van de oogziekte over te gaan, moet ik hier nog bijvoegen, dat wij, gedurende den tiendaagschen veldtogt, niettegenstaande de vermoeijendste marschen door zware zandwegen enz., in de brandende zomerhitte, niet ééne *voorgewende* ziekte hebben waargenomen; doch integendeel dat zij, die ligte ongesteldheden hadden, dezelve verzwegen, en heb ik in deze zeer bewonderd de volharding van het korps Jagers van de Utrechtsche Hoogeschool, (dat een deel van onze divisie uitmaakte) waarbij verscheidene zwakke jongelingen het niet opgaven, om met *pak en zak* (om eenen militairen term te bezigen) alle vermoeijende bewegingen mede te maken, en heb ik dikwijls de meeste moeite gehad, om enkele, die bijna bezweken, over te halen, om zich te

(*a*) Ik spreek hier alleen van de gevallen, die in de kantonnementen en kampen voorgekomen zijn.

laten transporteren, en bij deze gelegenheid gezien wat de mensch vermag, wanneer hij door het edel beginsel, verdediging van den troon en het vaderland, bezield is (*a*).

Eenige opmerkingen omtrent de oogziekten der legers.

Sedert ruim dertig jaren heerscht er in vele streken van *Europa*, ook in ons vaderland, eene ziekte der oogen, die hoofdzakelijk den krijgsman aandoet. Veel is er over de oorzaken, de al of niet besmettelijkheid, de geneeswijze enz. dezer ziekte geschreven, en zoude men dus dit mijn geschrijf als overbodig kunnen beschouwen. Wanneer men echter bedenkt, hoe uiteenloopend de gevoelens over de meest gewigtige punten, deze kwaal betreffende, nog zijn, geloof ik, dat het niet geheel onverschillig zij, dat hij, die dezelve op onderscheidene plaat-

(*a*) Hoe zeer andere legers dikwijls hierbij verschillen, lezen wij onder anderen in de *Dictionnaire des Sciences médicales*, Tom. LI, art. *simulation*, pag. 322, waar RODERICUS à CASTRO verhaalt, dat de Portugesche soldaten en vlotelingen, welke in het jaar 1588 tegen de Engelschen gezonden werden, bijna alle ziekten voorwendden, en liever allerhande pijnigingen wilden ondergaan, dan in de expeditie deelen.

Het ontbreekt in latere tijden, onder het beheer van NAPOLEON, ook niet aan voorbeelden van dezen aard. Zie hetzelfde artikel.

Ook bij ons leger komen wel eens voorgewende ziekten voor, doch nu het den heiligen strijd voor Koning en Vaderland gold, werden er meer ziekten en gebreken verholen dan voorgewend.

sen waargenomen en behandeld heeft, die bij den strijd, welke tot nu toe over dit onderwerp gevoerd wordt, geheel onpartijdig is, de vruchten van zijne ondervinding mededeele. De volgende regelen zijn hieraan gewijd.

Het valt echter niet in mijn plan, om deze ziekte in derzelver geheel te behandelen, en zijn het slechts eenige punten, die ik in overweging nemen zal.

De in onze armée bestaan hebbende en nog hier en daar voorkomende oogziekte is, naar mijne overtuiging, eene *eigenaardige atmospherisch-epidemische ziekte*, (even als de *cholera*, de *griep* of *influenza*, de *pokken*, *mazelen* enz.) *die in eenige landen stationair of endemisch geworden is*, *en die, wat haren aard betreft, duidelijk catarrhaal is; zij is daarenboven contagieus, hoofdzakelijk echter dan, wanneer zij den meer purulenten vorm heeft aangenomen.*

Wij zullen deze stellingen nader trachten te ontwikkelen.

A. Zij is eene atmospherisch-epidemische ziekte. Even als alle andere gelijksoortige ziekten, is zij op eenen bepaalden tijd en eene bepaalde plaats begonnen, heeft zij zich meer en meer uitgebreid, was zij bij haar ontstaan het hevigste, vertoont zij zich nu eens hier, dan weder daar, verschoont zelfs eenige streken, zonder dat men de reden van al deze bijzonderheden kunne aanwijzen; even als alle andere epidemische ziekten heeft zij hare eigene gedaante,

ondergaat zij wijzigingen, verandert zelfs eenigermate van vorm, is zij bij afwisseling in hevigheid verschillend, wordt zij door verzamelingen van vele menschen in eene zekere ruimte bevorderd, neemt daar in hevigheid toe, en wordt wel eens besmettelijk (*a*).

Hierbij voegen wij nog, dat geene der oorzaken, die men voor deze ziekte opgegeven heeft, den toets heeft kunnen doorstaan (*b*). De door ons aangegevene echter is in overeenstemming met al hetgeen, wat tot de *nosologie*, *aetiologie* en *symptomatologie* dezer ziekte behoort; dus zien wij, bij voorbeeld, dat de Infanterie meer

---

(*a*) Al deze hoedanigheden der heerschende oogziekte, zijn honderde malen waargenomen, en kunnen nog dagelijks bevestigd worden. Ik ontsla mij dus van de moeite, om de voorbeelden enz. hier ter neder te zetten.

(*b*) Het is algemeen bekend, dat eenige geneeskundigen in de Zuidelijke Nederlanden, de kleeding van den soldaat, en wel hoofdzakelijk de schako en den stropdas met de geslotene halskraag, als oorzaken der *ophthalmie* hebben aangezien, terwijl anderen het witsel, de voeding, enz. enz. hebben beschuldigd. De proeven hieromtrent door ons Gouvernement genomen, de ondervinding uit vroegere tijden en uit andere landen, hebben zulks reeds voor lang wederlegd. Zie onder anderen *Récherches sur les causes de l'Ophthalmie qui règne dans quelques guarnisons de l'armée des Pays-Bas et sur les moyens d'y remedier*, *par* L. Fallot et L. J. Varlez, Bruxelles et Paris 1829. — Nog tegenwoordig, na dat de uniform geheel naar den zin der zoogenaamde compressionisten veranderd is, heerscht de oogziekte op eene schrikbarende wijze in *België*. Zie *Encyclographie des Sciences médicales* etc. Tom. XXXI. *Bulletin medical Belge* pag. 72, waar gezegd wordt, dat in de laatste negen maanden van het jaar 1834, 6,432 militairen in de hospitalen om oogziekte opgenomen zijn.

dan de overige wapenen, door de oogziekte wordt geteisterd, het zijn juist de troepen van dit wapen, die de garnizoens- en vestingdiensten vervullen, en zijn deze dus meer dan andere aan de *atmospherische* invloeden blootgesteld; om dezelfde reden ook worden meer de soldaten dan de officieren en onder-officieren aangedaan, en verklaart zulks almede waarom de manschap er zoo dikwijls op de wacht door wordt overvallen; ook vinden wij hierin nog de reden, waarom zij in de vestingen, die altijd uit haren aard zeer togtig zijn, zoo hardnekkig blijft voortwoeden, waarvan *Maintz* (*a*), *Gend*, *Luik*, *Nijmegen*, *de Graaf*, *Mons* enz. de bewijzen opleveren; waarom dikwijls in hetzelfde garnizoen, bij voorkeur, de manschappen uit zekere meer togtige kazernen er door worden aangedaan dan andere, en verklaart zulks almede, waarom in het kamp van *Ravels*, in 1827, de beide afdeelingen, die aan de vleugels gelegen waren, en die dus meer aan de togtlucht waren blootgesteld, zeer veel oogzieken opleverde (*b*), terwijl de afdeelingen van het *centrum* er van verschoond bleven, eene waarneming van den Heer Officier van gezondheid van de 2de Klasse bij ons Hospitaal Dr. QUARIN WILLEMIER, die

(*a*) Dat de *ophthalmie* hoofdzakelijk bij het Pruissische garnizoen der vesting *Maintz* voorkwam, terwijl zij het Oostenrijksche verschoonde, moet aan de minder goede verzorging en drukkere dienstvervulling van de troepen van eerstgenoemde natie worden toegeschreven, en is zulks een bewijs te meer voor haren *atmospherisch-catarrhalen* aard.

(*b*) Van deze twee afdeelingen had de zesde, te *Brugge* in garnizoen, vroeger zeer weinig oogzieken gehad.

mij zulks heeft medegedeeld; daarom eindelijk, neemt zij in hevigheid toe, wanneer de dagen warm en de nachten koel zijn, en worden de jongste soldaten er bij voorkeur door aangedaan.

Men zal misschien hierop aanmerken, dat, ware de *ophthalmie* eene *atmospherisch-epidemische* ziekte, alsdan alle klassen der maatschappij er door moesten worden aangedaan, terwijl men dezelve echter bij uitsluiting bij den krijgsman aantreft, eene tegenwerping, die ik reeds meermalen heb hooren maken.

Hierop zal ik antwoorden:

1ste, Dat, wel verre van alleen den militair te bevallen, mij verscheidene voorbeelden bekend zijn, van echte *purulente ophthalmie* bij burgers, ook zonder dat deze zich aan besmetting hadden blootgesteld. De inwoners der Pruissische Rijnprovinciën leverden daarvan onder andere gevallen een bewijs op. Het is echter allezins met de waarheid overeenkomstig, dat zij honderdvoudiger bij den krijgsman voorkomt, doch hiervan zullen wij de reden vinden in ons volgend argument.

2de, Dat bij iedere *atmospherisch-epidemische* ziekte, zij, die zich het meest in de lucht bevinden, en aan alle wisselvalligheden van den dampkring blootgesteld zijn, het eerst er door zullen worden aangedaan, en is den militairen stand zulks op eene geheel eigene wijze. Welke stand toch in het burgerlijke leven is genoodzaakt om des nachts, bij het roepen van *afgelost*, plotselings uit den

slaap in eene, dikwijls zeer warme wachtkamer, zich aan het koudste en guurste weêr te moeten blootstellen en uren achter één in regen en wind, op den eenen of anderen togtigen hoek eener vesting te moeten schilderen? Welke burgers verlaten 's nachts het bed en gaan, zonder zich behoorlijk te dekken, naar buiten, om aan eene natuurlijke behoefte te voldoen? Welk andere stand is onderworpen, om, na eenen vermoeijenden marsch of manoeuvre, waardoor aller aangezigten met zweet bedekt zijn, op het kommando van *halt*, op eene opene markt of andere togtige plaats te moeten stilstaan, zonder zich aan de beleedigingen van weêr of wind te kunnen onttrekken? Welke stand, eindelijk, bestaat bijna geheel uit jonge lieden, die in het volle genot van gezondheid en krachten, er weinig op bedacht zijn, om zich voor alle schadelijke invloeden te hoeden.

Al deze eigendommelijkheden zijn bij uitsluiting aan het beroep van militair verbonden, en kunnen de gouvernementen of de chefs der korpsen, met den besten wil, den soldaat niet aan deze oorzaken onttrekken.

B. Zij is van eenen *catarrhalen* aard.

Behalve uit de reeds aangevoerde oorzaken blijkt zulks genoegzaam uit de *objective* en *subjective* verschijnselen en teekenen en het verloop der ziekte; deze zal ik niet herhalen, doch alleenlijk zeggen, dat hare *blennorrhoische* of *purulente* vorm

hiermede niet in tegenspraak is, daar wij zien dat de meeste slijmvloeden, de *otitis catarrhalis*, *otorrhoea mucosa* enz., even zeer door *catarrhale* oorzaken zijn te weeggebragt, en vinden wij een nog duidelijker bewijs in de *ophthalmia neonatorum*, eene ziekte, die met de zoogenaamde *ophthalmia bellica* de grootste overeenkomst heeft, en die, in verre weg de meeste omstandigheden, aan *catarrhale* oorzaken haar aanwezen verschuldigd is.

C. In eenige streken is zij *stationair* of *endemisch* geworden.

Gesteld, dat de oogziekte met de Fransche en Engelsche arméën uit *Egypte* naar *Europa* is overgevoerd, zien wij dat zij achtervolgens in *Engeland*, *Italië*, *Pruissen*, *Rusland*, *Nederland*, en eerst in 1822 in *Oostenrijk* zich heeft vertoond; in de meeste dezer landen heeft zij, na korteren of langeren duur, opgehouden; in ons land en vooral in de Zuidelijke provinciën, waar zij reeds sedert 1814 bestaat, duurt zij nog voort (*a*), en kan men dus aannemen, dat zij hier *stationair* of *endemisch* geworden is. Opmerkelijk is het, dat in onze stre-

(*a*) In oud *Nederland* worden er tegenwoordig weinig individuën door aangedaan; in de Zuidelijke provinciën echter, schijnt deze ziekte nog in hare volle woede te bestaan. Eene der laatste opgaven immers spreekt van zes duizend en eenigen, van welke slechts de helft geheel hersteld zijn geworden. Het is juist in dat land, waar men de besmettelijkheid ontkent, en de oorzaak in de kleeding der troepen gezocht heeft.

ken de *catarrhale* ziekten in het algemeen te huis behooren, en is zulks een bewijs te meer voor haren *catarrhalen* aard.

D. Zij is *contagieus.*

Eenige geneesheeren hebben den besmettelijken aard der oogziekte ontkend, en zijn zelfs zoo ver gegaan, van zich zelven en anderen met de *purulente* stof op de *conjunctiva* in te enten; deze proeven zijn echter geheel tegen hunne verwachting uitgevallen. (*a*)

Volgens mijne ondervinding is deze ziekte besmettelijk, en niet alleen door inënting der stof (*c. per contactum*), maar zelfs door een eigenaardig *miasma*, dat zich in den dampkring mengt en zoo doende de ziekte mededeelt (*c. in distans*), en zal ik een paar mij voorgekomene daadzaken hieromtrent mededeelen.

In het jaar 1828 kwamen er eenige lijders met *purulente ophthalmia* van den *Helder*, en werden deze door den kweekeling der wacht op eene zaal, voor oogzieken bestemd, gelegd, in welke zich reeds eenige andere lijders met *chronische* ooggebreken bevonden. Den anderen morgen reeds bij mijne visite vond ik, dat, op weinige uitzonderingen na, de laatst gezegde lijders in eenen hevigen graad *purulent* waren geworden, en bleek het, na naauwkeurig gedaan onderzoek, dat de lijders, die 's avonds

---

(*a*) Zie *Recherches sur les causes de l'ophthalmie etc.* Chapitre 2. Art. 1. pag. 79.

waren ingekomen, van de reis vermoeid en van hun gezigt beroofd, dadelijk ter ruste waren gegaan, en in geene onmiddelijke aanraking met de overige, zich ook reeds te bed bevindende, waren geweest; en bewijst zulks dus wel voor eene besmettelijkheid *in distans.*

In het jaar 1832 heb ik, in eenen uithoek van *Tilburg*, *Korvel* genaamd, een militair met *purulente ophthalmie* behandeld, die bij zijne familie met verlof was. Reeds bij mijne eerste visite waarschuwde ik de zeer gezonde huisgenooten, die, niettegenstaande zij zich zoo veel mogelijk behoedden, ten getale van vijf, door dezelfde ziekte werden aangedaan.

Zulke sprekende gevallen behoeven geen nader betoog. Ik kan echter niet ontkennen, dat ik verscheidene jaren aan de besmettelijkheid heb getwijfeld, doch kan en mag men slechts oordeelen, wanneer men de ziekte op onderscheidene tijden en plaatsen heeft waargenomen (*a*)

Behalve de *atmospherische* oorzaken, zijn er eenige omstandigheden, die, zoo zij al niet de ziek-

---

(*a*) Zie nog, *Ueber die verbreitung der Augenentzündung in der Belgischen Armée von Individuum zu Individuum*, *von* F. CUNIER, uit de *observat. méd. Belg.* Juin 1843, in de *Jährbücher der In- und Ausländischen Gesammten Medicin*, *herausgegeben von* C. CH. SCHMIDT, Jahrg. 1834. N°. 11. Bd. IV. Heft 2. pag. 217. — Ook de hier aangevoerde gevallen bewijzen de besmettelijkheid *per contactum* ontegenzeggelijk.

te kunnen te weegbrengen, de verspreiding vooral zeer bevorderen, en zullen deze gezocht moeten worden in al dat geene, wat in staat is, om in het algemeen oogontstekingen te veroorzaken. Vele geneesheeren, en onder anderen de verdienstelijke PRINGLE, beschouwen de stof, waaraan de soldaten blootgesteld zijn, als één der voornaamste oorzaken van het veelvuldig voorkomen van oogontstekingen in een leger (*a*). Ik moet echter bekennen, dat, ofschoon de 2de divisie van het leger te velde, gedurende den tiendaagschen veldtogt, in onze opmarsch, altijd zandwegen bewandeld heeft, gedurende zeer droog, helder en warm weder, wij echter zeer weinige oogzieken hebben gehad. Ook de kampen, en vooral het kamp van *Rijen*, dat dikwijls in een wolk van fijn heizand als gehuld was, zoodat onze aller oogen er voor een oogenblik opgespoten en gevoelig door werden, hebben genoegzaam geen oogontstekingen opgeleverd. Meer echter kwamen dezelve, later in het najaar, in de kantonnementen voor.

Eene andere oorzaak van de onderhouding en verspreiding der oogzieken in een zeker korps, is deze: het is bekend, dat bij individuën, die eenmaal aan *purulente ophthalmie* geleden hebben, vooral echter dezulke, die een *lymphatisch temperament* hebben of van eene *scrophuleuse constitutie* zijn,

---

(*a*) *Verhandeling over de Legerziekten enz. uit het Engelsch vertaald door* L. BECKER, Amsterdam 1785. I Deel, pag. 226.

de *conjunctiva palpebrarum* zeer lang, (een jaar en meer), min of meer rood, verdikt, met kleine *granulatien* bezet en slijmafscheidend blijft, ofschoon het overige gedeelte van het oog een zeer gezond voorkomen heeft; dezulke nu beschouw ik als bijzonder voorbeschikt, om door besmetting te worden aangedaan en ook, om door eene geringe *catarrhale* of andere oorzaak weder in te storten. Daar er nu bij vele korpsen, onder de dienstdoende manschappen, zulke worden aangetroffen, moeten er op den duur vele oogzieken in voorkomen. (*a*)

Wat nu de voorbehoedmiddelen tegen deze ziekte aanbelangt, is het uit het hiervoorgaande duidelijk, dat deze niet in eene verandering van de *uniform* onzer troepen moeten gezocht worden, integendeel, onze armée is zoo goed gekleed en verzorgd, in betrekking tot derzelver gezondheid, als misschien eene armée in geheel *Europa*, en is dezelve aan het ministerie van Oorlog en aan den Heer Inspecteur-Generaal van de Geneeskundige dienst der Land- en Zeemagt, (die zeker op alles wat de gezondheid der troepen aanbelangt, den grootsten invloed heeft)

(*a*) Het is echter niet mogelijk, om zulks te veranderen, aangezien vroeger, bij eenige korpsen, nagenoeg geheele compagnieën uit zulke manschappen bestonden; vandaar de maatregel, door ons Gouvernement genomen, om de *reconvalescenten* met verlof weg te zenden, hetwelk in een zeker opzigt zeer heilzame gevolgen schijnt gehad te hebben.

in dit opzigt den meesten dank verschuldigd. Het is verwonderlijk, hoe men in een leger, waar men de kleeding als oorzaak der oogziekte beschouwt, de Fransche politiemuts zonder klep heeft kunnen invoeren.

De eenige behoedmiddelen, die, naar mijn gevoelen, bij ons aan te wenden zijn, bestaan in de twee volgende hoofdregelen:

1ste Men onttrekke den soldaat zoo veel mogelijk aan de togtlucht en aan alle andere omstandigheden, die als voorbeschikkende of gelegenheidgevende oorzaken tot het ontstaan van *catarrhale* ziekten kunnen worden beschouwd, die echter te algemeen bekend zijn, dan dat ik op dezelve de aandacht zoude behoeven te vestigen; te meer, daar zij reeds voorlang in het werk gesteld zijn.

2de Men logere de manschappen, die reeds eenmaal aan de oogziekte geleden hebben, afzonderlijk en in de beste gedeelten der kazernen.

Wat de heelkundige behandeling (*cura therapeutica*) aanbelangt, is het nu mijn plan niet, om deze voor alle vormen en *stadia* voor te stellen. Ik zal hier slechts eene geneeswijze aangeven, die, hoe *hoeroisch* ook, als een *remedium anceps*, bij eene *indicatio vitalis*, voor het gezigt mag beproefd worden, en die ik reeds in het jaar 1830, bij den hevigsten graad van *purulente ophthalmie*, met vrucht heb aangewend; ik bedoel het branden van

het zoo zeer ontstoken oog met *lapis infernalis.* (*a*)

Den 12den September 1830 werd in het Rijks Hospitaal opgenomen *H. Schippers*, oud 27 jaren, Marinier, in garnizoen te *Rotterdam*; voor 10 dagen was het regter oog door de *purulente ophthalmie* aangetast, en nu, bij zijne komst in het hospitaal, gebarsten (*rhexis oculi*,) en dus geheel verloren; het linker oog bevond zich sedert twee dagen in eenen hevigen *purulenten* toestand, en waren de oogleden hierbij zoo hevig gezwollen en krampachtig gesloten, dat ik de *bulbus* niet te zien konde krijgen, zoodat ik eenen dergelijken uitgang, als bij het regter oog had plaats gehad, vreesde. Daar de sterkste *antiphlogistische* en *revulserende methôde*, door het inwendig gebruik van kwik ondersteund, mij nog weinige dagen te voren, in een gelijksoortig geval, had in den steek gelaten, was ik bedacht, om de *vitaliteit* van de afscheidende, zieke oppervlakte zoo mogelijk omtestemmen of te vernietigen. De oogleden niet kunnende openen, om de *conjunctiva* uit te snijden, hetgeen ik reeds vroeger met *succes* gedaan had (*b*), nam ik een stuk *lapis infernalis*,

---

(*a*) Wat de Hoogleeraar Dzondi, in zijn werkje *einsig sichere Heilart der contagiösen Augen entzündung und der gefährlichen Blennorrhagie der Neugebohrnen*, 1835 pag. 21, ook tegen het onderdrukken van den slijmvloed door plaatselijke middelen moge zeggen, houde ik mij overtuigd, dat zulks bij de hevigste graden dezer *ophthalmie* het eenige middel is om het oog te redden. Wat kan men van de werking van geneesmiddelen verwachten bij oogontstekingen, die dikwijls in weinige uren de geheele vernietiging van het gezigt ten gevolge hebben?

(*b*) Zie mijn *Beknopt verslag* enz. § 4. pag. 19.

bragt hetzelve met veel moeite tusschen de oogleden, en *cauteriseerde* nu de geheele inwendige oppervlakte der oogleden en de geheele *bulbus oculi.* Den steen teruggetrokken hebbende, liet ik het oog in melk baden en den lijder eene sterke aderlating doen; de pijnen stegen nu tot zulk eene hevigheid, dat ik mij genoodzaakt zag *opium* toe te dienen. Na verloop van vier of vijf uren namen zij evenwel af, en wel zoo zeer, dat de lijder minder pijn gevoelde dan vóór de *cauterisatie.* Des avonds vond ik den lijder veel beter en was de slijmvloed aanmerkelijk afgenomen. Hierdoor aangemoedigd, herhaalde ik de aanwending van bovengenoemden steen, en verrigtte ik zulks den volgenden morgen nog eens, met dat gevolg, dat de slijmvloed ophield, de zwelling spoedig afnam, en het oog geheel ongeschonden behouden is gebleven.

Eenigen tijd later heb ik een gelijksoortig geval, met hetzelfde *succes*, in het Rijks Hospitaal behandeld, en is, op mijnen raad, den helschen steen herhaalde malen, in het Hospitaal te *Eindhoven*, door den Heer Officier van gezondheid der 2de klasse, Dr. FISSCHER, met vrucht bij *purulente ophthalmie* aangewend, zoodat ik het nu, in de handen van eenen ondervindingrijken en geoefenden heelkundigen, gerust durf aanbevelen, en zoude ik zelfs, wanneer de oogleden zoo zeer gezwollen waren, dat men met de *lapis infernalis* niet tusschen dezelve konde komen, niet aarzelen om de oogleden aan

den buiten ooghoek in te snijden. In zulke omstandigheden blijft er geene keuze over; het geldt hier het behoud van het edelste zintuig, en is eene drieste handelwijze alleen in staat om hetzelve te behouden.

Bij mijne terugkomst uit het leger heeft de Heer Eerste Officier van Gezondheid, Dr. Beckers, mij verhaald, dat de Heer Sanson te *Parys*, onlangs op dezelfde wijze bij *purulente ophthalmie* is te werk gegaan, en dat ook daar deze handelwijze met het beste gevolg is bekroond geworden.

Ook bij de nablijvende verdikkingen der *conjunctiva palpebrarum*, is de aanwending van den helschen steen van zeer veel *effect*, doch zijn deze dikwijls zoo hardnekkig, dat ik dit middel tot tien en meer malen heb moeten herhalen.

Onder het afdrukken dezer bladen, ontving ik het 29ste deel van de *Encyclographie des Sciences médicales*, en vond ik aldaar eene recensie van eene *mémoire adressé etc. des causes de l'ophthalmie de l'armée* (Belge), *par le Dr.* V. Honsebrouck, overgenomen uit de *Gazette méd.* In deze recensie vond ik eenige mijner denkbeelden terug; ik heb dezelve echter reeds geuit in een rapport, hetwelk ik in de maand Maart van het vorige jaar, de eer had aan den Heer Inspecteur-Generaal van de Geneeskundige dienst der Land- en Zeemagt in te zenden.

NASCHRIFT.

Onder het afwerken en drukken van de hiervoorgaande bladen, hebben er, met eenige, in dezelve voorkomende, lijders, bijzonderheden plaats gehad, welke ik noodig acht in een naschrift mede te deelen, waarbij ik nog eenige waarnemingen, het *Dec. Zittmanni* betreffende, zal voegen.

A. De op bladz. 3 vermelde fuselier *Spijkers*, van de 2de Afdeeling Infanterie, was nagenoeg hersteld, immers had de nog opene oppervlakte slechts de grootte van eene halve cent, toen er zich hospitaalsversterving, of liever die ontaarding, welke door Wedemeijer (*a*) *ein phagedänisches contagiöses Hospitalgeschwür* genoemd wordt, in de zaal, in welke zich onze lijder bevond, openbaarde,

(*a*) *Sammlung auserlesener practischer Abhandlungen für Wundärzte.* Leipzig 1833. Erstes Heft. pag. 19 enz.
Journal für Chirurgie enz. van v. Graefe *und* v. Walther. Bd. XIV. Heft 2.

16

dertien lijders, onder welke ook *Spijkers*, werden er door aangetast (*a*), en was deze ontaarding bij de laatstgenoemde allerhardnekkigst en uiterst pijnlijk. Eindelijk gelukte het ons, door het herhaald aanwenden van het gloeijend ijzer, de zweer te zuiveren, en naderde deze weder het *stadium cicatrisationis*, toen de *gangrena* zich op nieuw en zonder bekende oorzaken in dezelve vertoonde, en nu wel zoo wederspannig, dat het gloeijend ijzer er *niets op vermogt*. Na te vergeefs de meest in roep staande middelen onder de verschillendste vormen te hebben gebezigd, die echter de *gangrena* niet eens tot staan bragten, kwam mij de houtazijn (*b*), *acetum pyro-lignosum conc.*, in gedachten, die, met gelijke deelen *decoct. cort. Peruv.*, uitwendig aangewend, den voortgang van het koude vuur dadelijk begrensde en in weinige dagen de geheele *gangreneuse* oppervlakte in eene zuivere roode zweer veranderde. Gedurende deze wederinstorting werden echter de borstorganen aangedaan en kwam het mij voor, dat er zich *tubercula* in de longen vormden, hetwelk met eene duidelijk tusschenpoozende *hectische* koorts gepaard ging.

Van den 12[den] tot den 25[sten] April 1835, bleef de wondvlakte zuiver, beterde de lijder oogenschijn-

---

(*a*) Elf zijn hersteld. *Spijkers* en een andere lijder, die aan *coxarthrocace* leed, zijn overleden.

(*b*) Ik heb deze vloeistof bij de kwaadaardigste, stinkende zweren, die aan alle andere uit- en inwendige middelen wederstand boden, met veel vrucht aangewend, ja bij eenige de genezing aan dezelve te danken gehad.

lijk en nam de koorts meer en meer de hoedanigheid van eene zuivere *febris intermittens quotidiana* aan (*S.* had vroeger meermalen aan deze koorts geleden), zoo zelfs, dat ik de *sulph. quinin.* aangewezen vond en hem dit middel toediende, zonder echter *effecten* van hetzelve te ontwaren.

Den 25sten April zagen wij voor de derde maal de *gangrena* in de wonde, die nu nergens naar luisterde, steeds in de diepte onder de huid voortging, zoodat den 10den Mei de voorvlakte van het been tot aan de knie toe, ingenomen was. De borsttoevallen namen hierbij hand over hand toe, en deden er zich nu ook meer duidelijk aandoeningen van de spijsverterins-werktuigen, als misselijkheid, braking en *diarrhoea*, voor, zoodat onze ongelukkige lijder, den 10den Mei, na 24 uren zieltogende te zijn geweest, zich zelven geheel bewust, overleed.

Lijkbeschouwing, 24 uren na den dood.

Het uitwendig voorkomen van het lijk levert, op het plaatselijk gebrek na, niets bijzonders op. Zoo ook de schedelholte.

In de borstholte vonden wij beide longen door versch gevormde schijnvliezen met het ribbenvlies vereenigd. Beide longen, doch vooral de linker, zijn op het gevoel knobbelachtig, geopend, vonden wij dezelve met vele *tubercula* bezet, van welke eenige reeds in verweeking overgegaan waren.

Het hart zeer klein, flets en met *polypeuse concrementen* als gevuld.

In de buikholte. De maag klein, te zamengetrokken en deszelfs slijmvlies sterk geplooid. Het slijmvlies der dunne darmen vlaksgewijs rood, verdikt en broos; aan het ondereinde van het *ilium* drie zweren met sterk ontstokenen omtrek, ongelijke randen en onzuivere grondvlakte. Hetzelfde vlies der dikke darmen ontstoken, verdikt, verweekt en broos, echter geene zweren.

De overige organen leverden geene afwijkingen op.

Ontleding van het zieke lid, na alvorens de vaten opgespoten te hebben.

Uitwendig aanzien. Aan de voorvlakte van het been, van even onder de knie tot drie dwarsche vingeren breed boven de enklaauwen, heeft de huid eene blaauwe loodkleur en zijn de hier onder gelegene zachte deelen zeer week op het aanvoelen. Er ontwikkelt zich aanhoudend een uiterst stinkend gaz.

De geheele *gangreneuse* oppervlakte, de voor- en buitenzijde der stomp en het onderste derde gedeelte van de voorvlakte van het been, doet zich als eene grijze, papachtige massa voor, in welke men de onderscheidene weefsels niet meer erkent; slechts zijn de pezen nog hier en daar zigtbaar.

De uiteindeu van het *scheen-* en *kuitbeen*, alsmede het *hiel-* en *kootbeen* liggen bloot, zijn zwart en eenigzins verweekt.

De lap, uit de zachte deelen van de voetzool gevormd, is slechts van voren vernietigd.

Na de huid weggenomen te hebben, vertoonde zich het beenvlies aan de binnenvlakte van het scheenbeen vuil, grijsachtig gekleurd en van het been afgescheiden, zonder verweekt of anders ontaard te zijn. Onder hetzelve had zich een kanaal gevormd, dat zich tot aan den doorn van het scheenbeen uitsterkte en met eene *ichoreuse* stof gevuld was.

In het papachtig ontaard celweefsel aan de voorzijde van het been, was eene aanmerkelijke hoeveelheid *injectie*-stof uitgestort (opmerkelijk is het dat de lijder geene aanzienlijke *haemorrhagiën* gehad heeft).

De spieren, zeer verweekt, vertoonden eene vuile, blaauwe kleur, die, naar beneden toe, steeds toenam en zich eindelijk in de grijze massa verloor; naarmate men dieper indrong en den tusschen-beursband naderde, was deze ontaarding sterker, zoodat deze band van onderen zelfs geheel ontaard was.

Aan de achterzijde van het been waren de zachte deelen weinig veranderd, doch vertoonden de uiteinden der spieren reeds de bovengezegde kleursverandering.

De vaten lieten zich in de grijze papachtige massa niet vervolgen en hadden hunne uiteinden het voorkomen als afgescheurd te zijn; zulks was vooral het geval met de *arteria tibialis antica*, welke weinig gevuld, nog slechts aan de bovenste twee

derde gedeelten van het been aanwezig was. De *arteria malleolaris externa* van onderen met stof gevuld, en verspreidde er zich zelfs eenige goed gevulde takjes in de bekleedselen van het hielbeen; hooger was deze slagader slechts zeer onvolkomen opgeloopen; de *ramus transversalis* van de *art. mall. interna*, die zich met de *art. mall. externa* verbindt, was goed opgeloopen en scheen de *art. mall. externa* door dit vat gevuld te zijn.

De *art. tibialis postica* vertoonde zich in derzelver geheelen loop onveranderd.

In de grijze massa was geen spoor van aderen te ontdekken; hooger waren zij niet aangedaan en leverden hare holten niets bijzonders op.

De zenuwen leverden uitwendig geene teekenen van aandoening op, maar van hare schede ontdaan, zag men vele belangrijke bloedvaten, die tusschen de zenuwdraadjes indrongen en deze in alle rigtingen volgden. In de *gangreneuse* massa konden de zenuwen niet gevolgd worden.

De banden, die het scheen- en kuitbeen met het koot- en hielbeen vereenigen, waren grootendeels vernietigd; de zijdelingsche bestonden echter nog gedeeltelijk.

B. In § 4., bladz. 29, heb ik gezegd, dat *C. Mulder*, die de kunstbewerking tegen eene dubbele aangeborene zak - waterbreuk, door onderbinding ondergaan had, den 11den April 1830, als geheel hersteld het hospitaal had verlaten.

Den 14den Julij 1835 het *clinicum* van den hoogleeraar TILANUS bezoekende, vond ik daar onzen lijder terug, die door gezegden hoogleeraar wegens eene gewone regter zak-waterbreuk *per exscisionem* geopereerd was. Door de kunstbewerking, die deze man bij ons ondergaan had, was dus de linker aangeborene zak-waterbreuk hersteld, terwijl er aan den regter zijde slechts eene *adhaesive* ontsteking van de hals des zaks schijnt te hebben plaats gehad, zoodat hier het gebrek slechts in vorm veranderd is.

Prof. TILANUS had de goedheid mij in Z. E. belangrijk *pathologisch* kabinet de uitgesnedene gedeelten van de *tunica vaginalis* te vertoonen, die wel de dikte van eenen Rijnlandschen duim hadden en aan hunne inwendige oppervlakte met roode vlokachtige schijnvliesjes bezet waren.

C. De op bladz. 86 vermelde *van Brummelen* is later in ons hospitaal overleden. De stomp *per secundam intentionem* behandeld, genas regelmatig, doch deden er zich meer en meer teekenen van *tuberkel* vorming in de longen, hoofdzakelijk echter in de regter, voor; in het laatste *stadium* zijner ziekte namen de pijnen in de borst zeer toe, en ontlastte hij al hoestende eene aanmerkelijke hoeveelheid etterig bloed, *haemopthisis purulenta;* ik vond derhalve eene kleine aderlating aangewezen en liet die in de vouw van den elleboog, drie duimen boven het uiteinde der stomp bewerk-

stelligen. Wij namen hierbij waar, dat het bloed zich *ongehinderd met eenen goeden straal en op dezelfde wijze ontlastte, als zulks op eenen gewonen arm zoude kunnen plaats hebben.* Het komt mij voor, dat dit eenige opmerking verdient, daar hier de gewone *anastomosis vasorum* toch niet bestond.

In de laatste dagen van zijn leven klaagde *v. B.* over pijnen in het boven deel van den rug, waar echter niets waartenemen was, en overleed eindelijk, geheel uitgeput, den 15den Junij 1835.

Lijkbeschouwing, 24 uren na den dood.

Schedelholte niets bijzonders.

Borstholte. Beide longen hebben een zwart gemarmerde kleur, en neemt men hier en daar helder roode bloed *infiltratiën* waar, die overigens het voorkomen van groote *petechiën* hebben. Door schijnvliezen zijn de longen aan de achter bovenzijde met de *pleura costalis* vereenigd.

In de bovenste kwabben van deze werktuigen neemt men onderscheidene *tubercula* waar, en ziet men op de onderste kwabben hier en daar niet wankleurige verhevenheden, die op het gevoel holten schijnen, die met eene dunne vloeistof gevuld zijn; dezelve insnijdende, vonden wij hier echter geene holligheden, doch het weefsel zeer los, ijl en met een dun zwart bloed opgevuld.

De longen uit de borstholte nemende, vonden wij

aan de achterste oppervlakte van de bovenkwab der regter long eene aanmerkelijke *zweer*, die in aanraking was met de voorste en regter zijdelijke oppervlakte van de 1ste, 2de en 3de rugwervelen, welke beenderen, alsmede de hoofdjes der hier gelegene ribben, sterk door beenbederf waren aangedaan (*spondylarthrocace*), eenen toestand, die, gedurende het leven, niet vermoed is geworden. Aan de rugzijde dezer wervelen zag men in de zachte noch in de vaste deelen geene sporen dezer ontaarding.

Deze zweer, die aan hare geheele omtrek met de *pleura dorsalis* vereenigd was, had wel de grootte van eene handpalm, was vrij diep, niet door een eigenaardig vlies bekleed, en zag men in hare grondvlakte vele openingen der luchtpijpstakken.

Het weefsel der longen was in den omtrek dezer verzwering met kleine ligchaampjes (*tubercules miliaire crus* LAENNEC) bezet. De overige *tubercula* waren gedeeltelijk in verweking overgegaan.

De inwendige oppervlakte van het geheele linker hart, de *aörta* en de daaruit voortkomende vaten vertoonden eene donker roode kleur, door *imbitutio* te weeg gebragt, ten minste konden wij geene andere weefsel-verandering in deze deelen bespeuren, en verdween deze kleur door eene kortstondige *maceratio* in water.

Buikholte. De lever, zeer vergroot, woog 5½ pond oud gewigt. De galblaas genoegzaam ledig. De overige ingewanden natuurlijk.

De aderen der borst- en buikholte en het in dezelve bevatte bloed, leverde, ook bij eene naauwkeurige onderzoeking, niets bijzonders op.

Het belangrijkste bij deze lijkbeschouwing is, naar het mij voorkomt, de zweer in de regter long, in verband beschouwd met de aandoening der ruggewervelen, en doet zich hierbij de vraag voor: was deze verzwering het gevolg van de aandoening der beenderen? of wel, is deze veroorzaakt door eenen zich daar ter plaatse in de long bevindenden knobbel? Daar er zich vele *argumenten* voor beide deze stellingen voordoen, zullen wij deze vragen voor als nog onbeantwoord laten, en slechts hier nog bijvoegen, dat deze *sectio cadaveris* een bewijs oplevert, dat de *spondylarthrocace* belangrijke aandoeningen in de longen kan te weeg brengen, of dat *tubercula* in de longen de oorzaak van dit beenbederf kunnen zijn.

D. Het *Decoctum* ZITTMANNI.

Dit bij de *chronisch-venerische* en eenige andere ziekten zeer werkzaam middel, schijnt, niettegenstaande ik hetzelve reeds in het jaar 1828 heb beproefd en mijne ervaring omtrent hetzelve heb medegedeeld (*a*), en de Heer v. ERPECUM eene ver-

(*a*) *Practisch tijdschrift voor de Geneeskunde in al haren omvang enz.* verzameld door de H. H. Dr. A. MOLL en C. VAN ELDIK, 8ste Jaargang, eerste Stuk, bij mijn, in

taling van de verhandeling van CHELIUS, in het jaar 1829 heeft geleverd (*a*), in ons land nog weinig bekend te zijn, en meen ik dus, dat de mededeeling van eenige waarnemingen hier niet overbodig zullen geacht worden.

1ste Waarneming, uit ons heelkundig *clinicum*.

V. D., oud 29 jaren, van een *lymphatisch temperament* en kwaadsappig voorkomen, had vroeger aan eenige *acute* venerische ongesteldheden geleden, die door vlakken over het geheele ligchaam, beenbederf van het regter jukbeen en *rheumatische* aandoeningen gevolgd waren, ongesteldheden, die hem sedert 1831 herhaalde malen in de hospitalen had doen vertoeven; eindelijk werd hij, als ongeschikt voor de velddienst, naar het depôt der 10de Afdeeling Infanterie gezonden, en den 6den Januarij 1835 in ons Hospitaal opgenomen, hebbende eenen uitslag op het voorhoofd, de zoogenaamde *corona veneris*; *fistula lachrymalis completa* aan de linkerzijde; *exostoses* op de linker *tibia*, en

---

hetzelve voorkomend, opstel, *over de behandeling der venerische ziekten, zonder kwik.*

(*a*) M. J. CHELIUS, *het Decoctum* ZITTMANNI *in deszelfs aanwending bij de verouderde venusziekte en andere ongesteldheden in vergelijking gebragt met de voornaamste geneeswijze tegen deze ziekte aanbevolen.* Uit het Hoogduitsch vertaald door A. VAN ERPECUM, Heelmeester te Amsterdam. Te Amsterdam bij *S. de Grebber*, 1829.

ontsteking in het regter voorvoets-gewricht. Hierbij was *v. D.* zeer vermagerd en *cachextisch*, de overige werktuigen echter in eenen voldoenden toestand.

Ofschoon het ons niet bleek dat de lijder vele kwikmiddelen gebruikt had, kwam de bovengenoemde kuur ons zeer doelmatig voor, die den 24sten Januarij begonnen werd. Den 29sten was de beterschap reeds in het oogvallend, en ging dezelve steeds voort, zoodat deze kuur den 26sten Februarij met een volkomen gevolg eindigde.

Ons nu meer bijzonder tot de traanfistel bepalende, besloten wij eerst den traanzak geheel open te leggen, daarna verder te onderzoeken, en dan naar omstandigheden te *opereren*. De eerste *manoeuvre* uitgevoerd hebbende, vonden wij de traanbuis geheel verstopt, zoodat geen droppel vocht langs dezelve in den neus konde komen. Door een gewoon, dun ijzeren *stilet*, overwonnen wij, na eenige proeven, het *obstakel* en bragten wij nu door deze buis eenige pluksel-draden tot in den neus. Deze werden gedurende veertien dagen dagelijks vernieuwd en daarbij inspuitingen met laauw, warm water gedaan; en de inwendige oppervlakte van den traanzak herhaalde malen sterk met *lapis infernalis getoucheerd*, om, ware het mogelijk, dezelve te vernietigen; (zulks deed ik in de veronderstelling dat de zwelling in de neusbuis welligt op nieuw zoude ontstaan); de draden werden toen achterwegen gelaten en alleen den traanzak nog open gehouden, en daar de herstelde weg vrij bleef, werd de

gemaakte opening slechts oppervlakkig verbonden. Wij hadden het genoegen te zien, dat ook deze zich spoedig sloot en de lijder hoegenaamd geen letsel meer vertoonde of aangaf, zoodat hij geheel hersteld en als herboren den 21sten April het Hospitaal verliet, en den 10den Mei daaraanvolgende naar het reserve Battaillon te *Axel* vertrok.

2de Waarneming,
uit ons heelkundig *clinicum*.

J. B., oud 32 jaren, van een *lymphatisch temperament*, had, op eenige ligte ongesteldheden na, steeds eene goede gezondheid genoten, tot in het jaar 1833, wanneer hij, in het kamp van *Rijen*, na eene onzuivere *coitus*, *ulcera* om de *glanspenis*, en *bubones* in de liezen kreeg. Zulks gedurende acht dagen verzwijgende, werd hij eindelijk, na verloop van dien tijd, naar het hospitaal te *'s Hertogenbosch* gezonden, waar hij, na eene behandeling van drie weken, genas, en juist het hospitaal verlaten zoude, toen er zich een huiduitslag bij hem openbaarde. Deze ziekte tastte eerst de onderste, vervolgens de bovenste ledematen aan, verspreidde zich over het aangezigt en verder over het geheele ligchaam, en veranderde in min of meer diepe zweren, die een vuilen, dunnen, zeer stinkenden etter afscheidden. Onderscheidene geneesmiddelen (onder welke vele houtdranken en laatstelijk de *rob antisyphilitique?*) werden hem

gedurende een verblijf van 10 maanden, in genoemd hospitaal toegediend (alle deze bijzonderheden zijn ons door den lijder medegedeeld, over den aard der geneesmiddelen kan men dus met geene zekerheid besluiten). Eindelijk zond men *B.* naar het Rijks Hospitaal, waar het volgende bij hem waargenomen werd:

Op de koperrood gekleurde huid van het aangezigt verheft zich een puist- of liever knobbelvormig uitslag, hetwelk in groepen op het voorhoofd, de neusvleugels, de wangen en de kin voorkomt, en welker *basis* in elkander overgaan. Zij zijn even als de hen omringende huid donker gekleurd en jeuken vooral des avonds. Ook op het behaarde gedeelte van het hoofd, ziet men eenige puisten, die met graauwe korsten bedekt zijn en zich hierdoor van de zoo even beschrevene onderscheiden. Verder ziet men op het overige gedeelte van het ligchaam, voornamelijk echter op den tronk, onderscheidene oppervlakkige verzweringen, die meest allen de grootte van eenen gulden hebben en zeer vuilen, stinkenden etter afscheiden; hier en daar zag men eenige likteekens van reeds genezene zweren, deze hadden evenwel de eigenaardige koperroode kleur en waren met schilfers bedekt, die zich steeds vernieuwden. De lijder was hierbij uitgeput en vermagerd, overigens vrij welvarende.

Het *Dec. Zittmanni* werd den 6den Mei 1835 begonnen, en waren acht dagen later de puisten in

het aangezigt reeds verdwenen; den 26sten derzelfde maand reeds alle zweren volkomen genezen, en nam zijne beterschap nu zoo zeer toe, dat hij den 10den Junij 1835 het Hospitaal als hersteld verliet.

3de Waarneming,
medegedeeld door den Heer Officier van gezondheid der 2de klsse, Dr. QUARIN WILLEMIER.

J. M., oud 24 jaren, van een *lymphatisch-sanguinisch temperament*, vroeger steeds gezond, had meermalen aan venerische aandoeningen, en laatstelijk, in het jaar 1835, aan eene *bubo* in de regter lies en aan eene *chanker* aan de onder regter zijde van de *penis* geleden. Behalve de plaatselijke behandeling werden hem inwendig pillen toegediend, met het gevolg, dat hij in vijf weken tijds als genezen uit de Infirmerie te *Rotterdam* ontslagen werd. Zich toen mogelijk aan koude blootgesteld hebbende, ondervond hij eene stijfheid in de gewrichten van de onderste ledematen, terwijl die der bovenste zeer pijnlijk werden, waarin ook het scheenbeen en het voetgewricht der regterzijde deelde. Na verloop van drie maanden werd hij, als ongeschikt voor de dienst bij de mariniers; naar het depôt der 9de Afdeeling Infanterie gezonden. Er ontstond nu nog een hardnekkig *pustuleuse* uitslag in het aangezigt en op de ledematen, zoodat men *M.* den 8sten Mei 1835 in het Rijks Hospitaal opnam.

Na eenige dagen in *observatie* te zijn geweest, en ondervonden hebbende dat er geene stoornissen in andere *organen* bestonden, die als tegenaanwijzingen van de *Zittmansche kuur* konden worden beschouwd, besloot men hem aan dezelve te onderwerpen, met het gevolg, dat hij den 23sten Mei hersteld was, en eenige dagen later, geheel voor zijne betrekking geschikt, het hospitaal verliet.

Wij zouden bij deze drie waarnemingen nog meerdere in ons Hospitaal, door den Heer Doctor Quarin Willemier en door mij behandelde gevallen, kunnen voegen, doch achten wij de hiervoorstaande voldoende, om dit middel in het geheugen onzer kunstgenooten terug te roepen.

VERKLARING DER PLATEN.

Fig. 1. De *troisquart*-naald voor de *operatie* van de zak-waterbreuk door onderbinding.

A. De *troisquart*-naald met het buisje over dezelve.

a. a. De beide eironde openingen in het achterste uiteinde van het buisje aanwezig.

b. De opening in de naald ter doorlating van het bindsel.

B. Het buisje afzonderlijk.

a. a. De beide eironde openingen.

Fig. 2. Voorstellende de *exstirpatio* van het *Os cuboideum* met de twee laatste navoets-beenderen en teenen van de linker voet.

A. A. De eerste dwarsche snede, die tot in het gewricht tusschen het taarlingbeen en het hielbeen indringt.

A. B. De tweede snede, gaande over den rug van den voet, tusschen het derde en vierde navoetsbeen, tot op de zachte deelen van de voetzool en door welke tevens het S vormige gewricht, tusschen het taarlingbeen, het schuitwijzebeen en het derde wiggebeen geopend wordt.

A. C. De derde snede aan den buitenrand van de voetzool.

D. De vlakte tusschen het derde en vierde navoetsbeen,

E. De gewrichts - vlakte tusschen het derde wiggebeen met het taarling- en schuitwijze been.

F. De nog weg te nemene deelen.

Fig. 3. De voet, zoo als dezelve zich vertoonde, nadat de wonde geheel gesloten was.

VOORNAAMSTE DRUKFOUTEN.

Bl. 19. reg. 5 en 6 van boven *ſtaat:* de snaar *lees:* eene snaar.
» 36. » 11 van beneden *ſtaat:* voergewricht *lees:* voetgewricht.
» 47. » 7 van ben. *ſtaat:* aan onze cuur *lees:* om onze kuur.
» 51. » 6 van bov. *ſtaat:* tochtige *lees:* togtige.
» 71. » 11 en 12 van ben. *ſtaat: phlebitis cistitis,*
lees: phlebitis, cistitis,
» 72. » 1 van bov. *ſtaat: mens veneris lees: mons veneris.*
» 77. » 3 van bov. *ſtaat:* drie lijders *lees:* twee lijders
» 79. » 2 van bov. *ſtaat: venae iliaca lees: venae iliacae.*
» 90. » 9 en 10 van ben. *ſtaat:* te vormen *lees:* te bepalen.
» 100. » 18 van ben. *ſtaat:* Al deze *lees:* Alle deze.
» 110. » 11 van ben. *ſtaat:* Een kogel kan in den schedel eene
lees: Een kogel kan den schedel in eene
» 111. » 6 van bov. in de noot *ſtaat:* en dus de splijting
lees: en dat de splijting.
» 147. » 15 van bov. *ſtaat:* Amputatiën aan de dij . . . 2
lees: Amputatiën aan de dij . . . 3
» 147. » 16 van bov. *ſtaat:* Amputatiën aan het been . 3
lees: Amputatiën aan het been . 2
» 162. » 16 van bov. *ſtaat:* kon *lees:* kan.
» 167. » 7 van bov. *ſtaat: vena ruralis lees: vena cruralis.*
» 179. » 2 van bov. *ſtaat:* to *lees:* tot
» 180. » 9 van bov. *ſtaat.* zorgende dat *lees:* ik had gezorgd, dat
» 187. » 2 van bov. *ſtaat:* ziekbed *lees:* zieke lid.
» 226. » 5 van bov· *ſtaat:* de oogziekten *lees:* de oogziekte.
» 234. » 1 en 2 van ben. *ſtaat: contactium lees: contactum*

b.
Fig. 1
B.
a.
a.
a
A.

Fig. 2.
A.
E
D
B
F
A
C

Fig. 3.

I.A Goedbloed, del.

